

סדר רב עמרם גאון

נפטר 785 במתא מחסיא, בבל

עיצוב זהבה גרליץ

על פי מהדורת וורשא

תרכ"ה

קישורים להבנת רקע הספר:

המדור סידורים ומחזורים באתר דעת

הערך 'רב עמרם גאון' באנציקלופדיה יהודית דעת

'סדר רב עמרם גאון' דפוס ורשה תרכ"ה בספריה ויטואלית דעת

[אתר דעת](#)

תשע"ז

תוכן עניינים

2.....	תוכן עניינים
3.....	ברכות השחר
6.....	פסוקי דזמרה
7.....	קריאת שמע וברכותיה
17.....	סדר תפילה
26.....	נשיאת כפים
28.....	נפילת אפים וקדושה דסדרא
31.....	קדיש של יחיד
32.....	סיום התפלה
37.....	סדר מעמדות
37.....	אלו המעמדות
40.....	תפלת מנחה
42.....	סדר ערבית
44.....	סדר ק"ש על המטה
45.....	סדר שני וחמישי
55.....	סדר שבתות
59.....	סדר שחרית של שבת
66.....	סדר מנחה לשבת
69.....	סדר מוצאי שבת
72.....	סדר ראש חדש
76.....	סדר ברכת לבנה
77.....	סדר תענית
80.....	סדר חנוכה
82.....	סדר פורים
84.....	סדר של פסח
99.....	סדר חג השבועות
100.....	סדר תשעה באב
102.....	סדר ראש השנה
110.....	סדר יום הכפורים
119.....	סדר חג הסוכות
124.....	סדר עירובין
124.....	סדר מילה
126.....	ברכת אירוסין ונישואין
127.....	תפילות וברכות פרטיות
131.....	ברכת אבלים
131.....	ברכת המזון לאבל

ברכות השחר

עמרם בר ששנא ריש מתיבתא דמתא מחסיא, לרבינו יצחק בריה דמרנא ורבנא שמעון, חביב ויקיר ונכבד עלינו ועל ישיבה כלה.

שלום רב מרחמנות השמים יהא עליך ועל זרעך, ועל כל החכמים והתלמידים ואחינו ישראל השרויים שם.

שאו שלום ממנו ומן רב צמח אב בית דין ישראל, ומן אלופים וחכמי ישיבה ובני ישיבה שלנו ושל עיר מחסיא, שכלם בשלום, חכמים תלמידים ואחינו ישראל השרויים כאן, שתמיד אנו שואלים בשלומכם וזוכרים אתכם בזיכרון טוב, ומתפללים בעדכם ומבקשים רחמים עליכם, שירחם הב"ה ברחמיו הרבים, ויגן עליכם ויציל אתכם מכל צרה ונזק ומכל חולי ומכאוב ומשלטון רע, ומכל מיני משחית ומכל מיני פורעניות המתרגשות בעולם, וימלא ברחמיו הרבים כל משאלות לבכם.

שגר לפנינו רבינו יעקב בן רבנא יצחק עשרה זהובים ששגרת לישיבה, ה' שלנו וטו' לקופה של ישיבה, וצוינו וברכנו אותך ברכות שיתקיימו בך ובזרעך וזרע זרעך. וסדר תפלות וברכות של שנה כלה ששאלת, שהראנו מן השמים, ראינו לסדר ולהשיב כמסורת שבידנו, כתיקון תנאים ואמוראים.

דתניא ר' מאיר אומר: חייב אדם לברך מאה ברכות בכל יום. ובגמרא דארץ ישראל גרסינן הכי, תניא בשם ר' מאיר: אין לך אדם מישראל שאינו עושה מאה מצות בכל יום. שנאמר ועתה ישראל מה ה' אלוהיך שואל מעמך אל תקרא מה אלא מאה. ודוד מלך ישראל תקנן, כשהודיעוהו יושבי ירושלים שמתים מישראל מאה בכל יום, עמד ותקנן. ונראה הדבר שנשתכחו ועמדו תנאים ואמוראים ויסדום.

וסדר אלו מאה ברכות, כך השיב רב נטרונאי ב"ר הילאי ריש מתיבתא דמתא מחסיא לבני קהל אליסאנה על ידי מר רב יוסף מאור עינינו. לברך כל אחת ואחת בשעתה כמו שמפורש בפרק הרואה, אי אפשר, מפני טנופת ידיים העסקניות, העשויות למשמש. אלא כשניעור משנתו רוחץ פניו ידיו ורגליו כהוגן, לקיים מה שנאמר היכון לקראת אלוהיך ישראל. וכל יחיד ויחיד חייב בהם.

ומנהג כל ישראל בספרד - היא אספמא - כך הוא, להוציא למי שאינו יודע, שליח צבור, כהשיב רב נטרונאי בר הילאי.

ברוך אתה ה' אלוהינו מלך העולם אשר קדשנו במצותיו וצונו על נטילת ידים.
ברוך אתה ה' אלוהינו מלך העולם אשר יצר את האדם בחכמה וברא בו נקבים נקבים חלולים חלולים גלוי וידוע לפני כסא כבודך שאם יפתח אחד מהם או יסתם אחד מהם אי אפשר להתקיים אפילו שעה אחת.
ברוך אתה ה' רופא כל בשר ומפליא לעשות.

אלוהי, נשמה שנתת בי טהורה. אתה יצרתה. אתה נפחתה בי. אתה משמרה בקרבי. אתה עתיד ליטלה ממני ואתה עתיד להחזירה בי לעתיד לבא. כל זמן שהנשמה בקרבי מודה אני לפניך אדון כל המעשים.
ברוך אתה ה' המחזיר נשמות לפגרים מתים.

ברוך אתה ה' אלוהינו מלך העולם הנותן לשכוי בינה להבין בין יום ובין לילה.
ברוך אתה ה' אלוהינו מלך העולם שלא עשני גוי.
ברוך אתה ה' אלוהינו מלך העולם שלא עשני עבד.
ברוך אתה ה' אלוהינו מלך העולם שלא עשני אשה.
ברוך אתה ה' אלוהינו מלך העולם מגביה שפלים.
ברוך אתה ה' אלוהינו מלך העולם פוקח עורים.
ברוך אתה ה' אלוהינו מלך העולם מלביש ערומים.
ברוך אתה ה' אלוהינו מלך העולם זוקף כפופים.
ברוך אתה ה' אלוהינו מלך העולם רופא חולים.
ברוך אתה ה' אלוהינו מלך העולם רוקע הארץ על המים.
ברוך אתה ה' אלוהינו מלך העולם המכין מצעדי גבר.
ברוך אתה ה' אלוהינו מלך העולם שלא חסר מצרכי כלום.
ברוך אתה ה' אלוהינו מלך העולם אוזר ישראל בגבורה.
ברוך אתה ה' אלוהינו מלך העולם עוטר ישראל בתפארה.
ברוך אתה ה' אלוהינו מלך העולם המעביר שינה מעיני ותנומה מעפעפי.

יהי רצון מלפניך ה' אלוהי ואלוהי אבותי שתרגילני בתורתך ודבקני במצותיך ואל תביאני לידי חטא ולא לידי עבירה לא לידי ניסיון ולא לידי בזיון ותרחיקני מיצר הרע ודבקני ביצר הטוב ותנני לחן לחסד ולרחמים בעיניך ובעיני כל רואי וגמלני חסדים טובים. בא"י גומל חסדים טובים.
ולא אמרינן מתיר אסורים, דבזוקף כפופים סגי ליה דקיימא לן כל המברך ברכה שאינה צריכה מוציא שם שמים לבטלה.

יהי רצון מלפניך ה' אלוהי ואלוהי אבותי שתצילני מעזי פנים ומעזות פנים מיצר רע ומשכן רע ומחבר רע ומפגע רע ומדין קשה ומבעל דין קשה בין בן ברית ובין שאינו בן ברית.

ברוך אתה ה' אלוהינו מלך העולם אשר קדשנו במצותיו וצונו על דברי תורה.
הערב נא ה' אלוהינו את דברי תורתך בפנינו ובפה עמך בית ישראל ובצאצאינו ובצאצאי עמך בית ישראל
ונהיה כלנו וצאצאינו מלומדי תורתך ויודעי שמך ברוך אתה ה' המלמד תורה לעמו ישראל ברחמים.
ברוך אתה ה' אלוהינו מלך העולם אשר בחר בנו מכל העמים ונתן לנו את תורתו. ברוך אתה ה' נותן
התורה.
יברכך ה' וישמרך. יאר ה' פניו אליך ויחונך. ישא ה' פניו אליך וישם לך שלום. ושמו את שמי על בני
ישראל ואני אברכם.

וידבר ה' אל משה לאמר. צו את בני ישראל וגו' עד ריח ניחוח לה'.

ובשבת מוסיף:

ביום השבת שני כבשים וגו' עד על עולת התמיד.
וערבה לה' מנחת יהודה וירושלים כימי עולם וכשנים קדמוניות.
איזהו מקומן של זבחים וגו'. עד ואינו נאכל אלא צלי.
ר' ישמעאל אומר בי"ג מדות התורה וכו' עד עד שיבוא הכתוב השלישי ויכריע ביניהם.

וסדר שכתבנו לקרוא בצו ולשנות באיזהו מקומן ולדרוש בר' ישמעאל, כך מצוי בשאלות
ותשובות, וכך מנהג כל ישראל באספמיה. וראיה מנין, דאמר רב ספרא משום ר' יהושע בן
חנניה: מאי דכתיב: ושננתם אל תקרא ושננתם אלא ושלשתם. לעולם ישלש אדם שנותיו
שליש במקרא שלישי במשנה שלישי בתלמוד, ומקשינן מי ידע שניא כמה חיי, ומשנינן לא
צריכא, ליומי. ודקא תקינו מדרש חלופי תלמוד, דגרסינן בפרק מאימתי אמר רב יהודא אמר
שמואל: השכים לקרות קודם שיקרא ק"ש, צריך לברך. לאחר שקרא ק"ש אין צריך לברך,
שכבר נפטר באהבה רבה.

ורב המנונא אמר: למקרא צריך לברך. למשנה אין צריך לברך.
ר' אליעזר אומר: אף למשנה צריך לברך, לתלמוד אין צריך לברך.
ר' יוחנן אמר: אף לתלמוד צריך לברך.
אמר רב חייא בר אשיאן: זימנין סגיאין הוה קאימנא קמיה דרב לתנויי בספרא דבי רב, הוא
תורת כהנים, ומקדים ומשי ידיה ומברך ומתני לן.

ומאן דמנח תפלה של יד מברך:

ברוך אתה ה' אלוהינו מלך העולם אשר קדשנו במצותיו וצונו להניח תפילין.

ועל של ראש מברך:

ברוך אתה ה' אלוהינו מלך העולם אשר קדשנו במצותיו וצונו על מצות תפילין.

וכד מכסי בטלית אפילו מאה זימני מברך:

ברוך אתה ה' אלוהינו מלך העולם אשר קדשנו במצותיו וצונו להתעטף בציצית.

וכן נמי בסוכה.

ודוקא ביממא אבל בליליא לא, שאין מצות ציצית אלא ביום. וכן תפילין, כל זמן שמניחן מברך עליהם. תנא כשהוא מניח, מניח של יד ואח"כ מניח של ראש. וכשהוא חולץ, חולץ של ראש ואח"כ של יד. ומצות תפילין אינה בלילה ולא בשבתות ולא בימים טובים.

לעולם יהא אדם ירא שמים בסתר ומודה על האמת ודובר אמת בלבבו וישכם ויאמר:

רבון כל העולמים לא על צדקותינו אנחנו מפילים תחנונינו לפניך כי על רחמיך הרבים, מה אנו מה חיינו מה חסדנו מה צדקנו מה ישענו מה כחנו מה גבורתנו מה נאמר לפניך ה' אלוהינו, הלא הגבורים כאין לפניך ואנשי השם כלא היו וחכמים כבלי מדע ונבונים כבלי השכל. כי כל מעשה ידיו תהו וימי חיינו הבל לפניך ומותר האדם מן הבהמה אין כי הכל הבל.

אבל אנחנו עמך בני בריתך בני אברהם אוהבך שנשבעת לו בהר המוריה, זרע יצחק עקידך שנעקד על גבי מזבחך, עדת יעקב בנך בכורך שמאהבתך שאהבת אותו ומשמחתך ששמחת בו קראת אותו ישראל וישורון. לפיכך אנו חייבים להודות לך ולשבחך ולפארך וליתן שבח והודאה לשמך. וחייבין אנו לומר לפניך בכל יום אשרינו מה טוב חלקנו מה נעים גורלנו מה יפה מאוד ירושתנו. שאנו משכימין ומעריבין ערב ובקר בכל יום תמיד ואומרים:

שמע ישראל ה' אלוהינו ה' אחד

אתה הוא עד שלא נברא העולם ואתה הוא משנברא העולם. אתה הוא בעולם הזה ואתה הוא בעולם הבא. קדש שמך בעולמך ובישועתך תרום ותגביה קרננו ברוך אתה ה' מקדש שמו ברבים.

אתה הוא ה' אלוהינו בשמים ובשמי השמים העליונים, אתה הוא ראשון ואתה הוא אחרון ומבלעדיך אין אלוהים, קבץ קוץ מארבע כנפות כל הארץ. יכירו וידעו כל באי עולם כי אתה ה' לבדך על כל ממלכות הארץ, אתה עשית את השמים ואת הארץ כי כל מעשה ידיך עליונים ותחתונים אין מי יאמר לך מה תפעל, אבינו שבשמים עשה עמנו פלא בעבור שמך הגדול הגבור והנורא. קיים לנו מה שהבטחתנו ככתוב. בעת ההיא אביא אתכם ובעת קבצי אתכם כי אתן אתכם לשם ותהלה בכל עמי הארץ בשוכי את שבותיכם לעיניכם אמר ה'.

פסוקי דזמרה

וכשנכנסין ישראל בבתי כנסיות להתפלל עומד חזן הכנסת ופותח:

ברוך שאמר והיה העולם ברוך הוא. ברוך אומר ועושה. ברוך גוזר ומקיים ברוך עושה בראשית ברוך מרחם על הארץ ברוך מרחם על הבריות, ברוך משלם שכר טוב ליראיו. ברוך מעביר אפילה ומביא אורה, ברוך אל חי לעד וקיים לנצח, ברוך שאין לפניו עולה ולא שכחה ולא משוא פנים ולא מקח שוחד. צדיק הוא בכל דרכיו.

ובשבת אומר:

ברוך אשר נתן מנוחה לעמו ישראל.

ובמועד אומר:

ברוך אשר נתן מועדי שמחה וחגי נדבה לעמו ישראל.

ברוך אל חי לעד וקיים לנצח, ברוך הוא וברוך שמו ברוך זכרו לעולמי עד.
 בא"י אמ"ה האל המלך הגדול והקדוש אב הרחמן מהולל בפי עמו משובח ומפואר בלשון כל חסידיו
 ועבדיו. ובשירי דוד עבדך נהללך ה' אלוהינו בשבחיו ובזמיריו, נהודך נגדלך נשבחך נפארך ונרוממך
 ונמליכך ונקדישך ונעריצך ונזכיר שמך מלכנו אלוהינו, יחיד חי העולמים משובח ומפואר שמו עדי עד,
 בא"י מלך מהולל בתשבחות.
 ומאן דקא חתים ברוב התשבחות שבישתא בידיה ושפיר דמי לשתוקיה.

ולפנינו בישיבה כך מנהג, עומד החזן ואומר:

אלה ברכב ואלה בסוסים ואנחנו בשם ה' אלוהינו נזכיר: המה כרעו ונפלו ואנחנו קמנו ונתעודד. ה'
 הושיעה המלך יעננו ביום קראנו: ואומר יהי כבוד ה' לעולם וכו' עד המלך יעננו ביום קראנו.

אשרי יושבי ביתך וכו' עד מעתה ועד עולם הללויה,
 ומוסיפין בתר לעולם ועד, ואנחנו נברך יה, כדי לשלשוליה הללויה בתר הללויה. ובכלהו
 פרשיאתה עד כל הנשמה תהלל יה איתנהו סוף פירקין הללויה וריש פירקין הללויה. ומבעי
 ליה לאינש לכווני דעתיה בתהילה לדוד דאמר ר' אלעזר בר' אבינא: כל האומר תהילה לדוד
 בכל יום מובטח לו שהוא בן העולם הבא. משום דאית ביה א"ב ואית ביה נמי פותח את ידך.
 ובתר ואנחנו נברך יה אומר, הללויה הללי נפשי וכו' עד סוף השירה, ה' ימלוך לעולם ועד, כי לה'
 המלוכה ומושל בגוים, ועלו מושיעים בהר ציון לשפוט את הר עשו והיתה לה' המלוכה, והיה ה' למלך על
 כל הארץ ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד.
 ישתבח שמך לעד מלכנו האל המלך הגדול והקדוש בשמים ובארץ, כי לך נאה ה' אלוהינו ואלוהי אבותינו
 שיר ושבחה הלל וזמרה עוז וממשלה נצח וגבורה תהלה גדולה ותפארת קדושה ומלכות ברכות והודאות
 לשמך הגדול מעולם ועד עולם אתה אל. ברוך אתה ה' מלך גדול בתשבחות אל ההודאות אדון הנפלאות
 אדון כל המעשים הבוחר בשירי זמרה חי העולמים.

קריאת שמע וברכותיה

ולאלתר מיבעי ליה לאיניש לאתחולי בפריסת שמע ביוצר אור. אסור לאשתעויי בין ישתבח
 לפריסת שמע. ומיחייבין לאיזדהורי למפרס את שמע בעונתה, כדתן מאימתי קורין את
 שמע בשחרין, משיכיר בין תכלת ללבן, בין תכלת שבה ללבן שבה.

תניא א"ר מאיר: משיכיר בין זאב לכלב.

ר' עקיבא אומר: עד שיכיר בין חמור לערוד.

ואחרים אומרים: כדי שיראה את חברו ברחוק ארבע אמות ויכירו.

ואמרינן אמר רב הונא: הלכה כאחרים.

אביי קא פסיק לתפילין כאחרים, לקרית שמע כוותיקים, דאמר ר' יוחנן: ותיקין היו גומרים אותה עם הנץ החמה, כדי שיסמוך גאולה לתפלה ונמצא מתפלל ביום. וכך מצוה מן המובחר.

ומאן דקרי ק"ש בעונתה שקיל אגריה יתיר מכד עסיק באורייתא, דתנן גבי ק"ש עד אימתי?

ר' אליעזר אומר: עד הנץ החמה.

ר' יהושע אומר: עד שלש שעות.

ומדקתני מיהא הקורא מכאן ואילך לא הפסיד כאדם שקורא בתורה, מכלל דבעונתה עדיף ממעסק באורייתא.

פסיק תלמודא כר' יהושע, ולא הפסיד דקתני מאי פרושיה, לא הפסיד הברכות אלא מברך לפניו ולאחריו. ואף על גב דבסוף שתי שעות קא קרי, לא מיבעי ליה לשנויי בק"ש ממאי דתקינן קמאי. והא דקאמרינן דמצי אינש למיקרי ק"ש בתר שתי שעות, חס ושלום, לכתחילה לא שרי למעבד הכי. ומאן דעבד הכי בכוונה, בלא מחמת אונסא ודלא מחמת אעכובי במידי דמצוה, מתקרי פושע. ומאי מידי דשרי אעכובי, כגון בשבתות וימים טובים ותענית צבור דמשתהי עד דמכנפין צבורא, אי נמי בני בי רב דיתבי וגרסי וממשיך להו גרסייהו, אי נמי כגון הני דשכיחי אינון, דאי לא מעכבי עד דמכנפי ממנעי רבים מק"ש ומן התפלה, ותלמידי דיתבי וגרסי ואתו בעלי בתים למשמע למילף מפלפוליהו.

ודותיקין מלתא דלא שכיחא הוא, ולא כולי עלמא מצי לכווני כוותיקין. ואף על גב דאמר ר' יוחנן לא שנו אלא בדורות הראשונים כגון רשב"י וחבריו שתורתם אומנתם, אבל אנו מפסיקין בין לק"ש בין לתפלה. הני מילי לתפלת המנחה דליכא למיקם אשיעורא, אי נמי לק"ש דשחרית היכא דליכא תקנת אחרים, אבל היכא דאיכא מידי תיקון, כיון דהאי שכיח ודותיקין לא שכיח שפיר דמי לעכובי. אבל בשאר יומי אסור למיפק לאורחא מקמיה ק"ש ותפלה. דא"ר דימי בר אבין אמר רב יצחק בר אשיאן: אסור לצאת לדרך קודם שיתפלל, שנאמר צדק לפניו יהלך וישם לדרך פעמיו, וק"ש ותפלה כהדדי נינהו.

ודקא אמרינן אסור לאשתעוויי בין ישתבח לפריסת שמע, הני מילי דלא צרכי צבור נינהו. אבל לצרכי צבור או לצורך מי שבא להתפרנס מן הצבור ובעו למיפסק ליה צדקה איסורא ליכא. אבל לבתר דמשתעי צרכייהו קאים שלוחא ומקמי דלימא ברכו פתח הכי.

יתגדל ויתקדש שמייה רבא, אמן. בעלמא די ברא כרעותיה. וימליך מלכותיה בחייכון וביומיכון ובחיי דכל ישראל בעגלא ובזמן קריב, אמן. יהא שמייה רבא מברך לעלם ולעלמי עלמיא יתברך, אמן. וישתבח

ויתפאר ויתרומם ויתנשא ויתהדר ויתעלה ויתקלס שמיה דקודשא בריך הוא. לעילא מכל ברכתא שירתא תושבתא ונחמתא דאמירן בעלמא ואמרו אמן:

(קדיש ליחיד.)

על הכל יתגדל וישתבח ויתפאר ויתרומם ויתנשא שמו של מלך מלכי המלכים הב"ה. בעולמות שברא העולם הזה והעולם הבא. כרצונו וכרצון כל עמו ישראל. צור העולמים אדון כל הבריות אלוה כל הנפשות היושב במרחבי מרום השוכן בשמי שמי קדם, קדושתו על כסא הכבוד וקדושתו על החיות, ובכן יתקדש שמו בנו לעיני כל חי ונאמר לפניו שיר חדש ככתוב שירו לה' שיר חדש כי נפלאות עשה ונאמר שירו לאלוהים זמרו שמו סלו לרוכב בערבות ביה שמו ונראהו עין בעין בשובו אל נוהו, כמו שנאמר כי עין בעין יראו בשוב ה' ציון. ונגלה כבוד ה' וראו כל בשר יחדו כי פי ה' דבר. ועתה יגדל נא כח ה' כאשר דברת לאמר ויאמר כי יד על כס יה מלחמה לה' בעמלק מדור דור. זכור רחמיך ה' וחסדיך כי מעולם המה. קולי אל ה' אקרא ויענני מהר קדשו סלה. ה' חפץ למען צדקו יגדיל תורה ויאדיר.

אמר ר' ישמעאל סח לי ססנגיר שר הפנים, ידידי, שב בחיקי ואגיד לך מה תהא לישראל. וישבתי בחיקו והיה מסתכל בי ובוכה והיו דמעות זולגות מעיניו ויורדות עלי. ואמרתיו לו הדר זיוי, מפני מה אתה בוכה. אמר לי בוא ואכניסך ואודיעך מה נגנזו להם לישראל עם קדושים. תפשני בידי והכניסני לחדרי חדרים ולגנזי גנזים ולאוצרות, נטל הפנקסין ופתח והראני אגרות כתובות מצרות משונות זו מזו. אמרתיו לו הדר זיוי, הללו למי. אמר לי, לישראל. אמרתיו לו, ויכולין ישראל לעמוד בהן. אמר לי בוא למחר ואראך צרות משונות מן הראשונות למחר הכניסני לחדרי חדרים והראני אשר לשבי ואשר לרעב לרעב ואשר לבזה לבזה. אמרתיו לו וכי ישראל בלבד חטאו. אמר לי בכל יום מתחדשות עליהם גזירות קשות מאלו, וכיון שישראל נכנסין לבתי כנסיות ולבתי מדרשות ועונין:

אמן יהא שמיה רבא מברך לעלם ולעלמי עלמיא.

אין מניחין אותן לצאת מחדרי חדרים.

מי לא יאדיר למלך האדיר, מי לא יברך למלך המבורך. מי לא ירומם למלך המרומם. מי לא יהדר למלך המהודר, מי לא ימליך למלך המלכים. מי לא ישבח למלך המשובח, מי לא יקדיש למלך המקודש. יתקדש שמו לעד ולנצח, שבכל יום גבורות ונפלאות מתרגשות מלפני הב"ה מעולות ומשונות זו מזו ושמה בנו בעת תפלת בניו, הא למדת כמה גדול כח הקדיש שמעכב הצרות ומשמה הקדוש ברוך הוא).

ואומר:

ברכו את ה' המבורך,

ועונין הצבור:

ברוך ה' המבורך לעולם ועד

(ברכו ליחיד.)

ברכי נפשי את ה' וכל קרבי את שם קדשו. יתברך וישתבח ויתפאר ויתרומם ויתנשא שמו של מלך מלכי המלכים הב"ה. ומרומם על כל ברכה ותהלה. שירו לאלוהים זמרו שמו סלו לרוכב בערבות ביה שמו ועלו לפניו, שהוא ראשון והוא אחרון ומבלעדיו אין אלוהים. בשכמל"ו.

אמר ר' עקיבא בכל יום ויום מלאך אחד עומד באמצע הרקיע שחרית ופותח ואומר ה' מלך ה' מלך ה' ימלוך לעולם ועד, וכל גדודי מעלה עונין אחריו עד שמגיע לברכו. כשמגיע לברכו חיה אחת יש שם ששמה ישראל וחקוק על מצחה ישראל ועליה אמר יחזקאל החיה אשר ראיתי תחת אלוהי ישראל ועליה אמר דוד וירכב על כרוב ויעף וידא על כנפי רוח ונושאת את הכסא ועומדת באמצע הרקיע ואומרת בקול רם ברכו את ה' המבורך, וכל גדודי מעלה עונין אחריה ברוך ה' המבורך לעולם ועד.

עד שלא יגמור הדבר מפיהם, שרפי הקודש מרעישים את העולם ואומרים בקול רם וגדול, קדוש קדוש קדוש ה' צבאות מלא כל הארץ כבודו.

עד שלא יגמור הדבר מפיהם, האופנים מתגלגלים ורועדים ומרעידים כל העולם ואומרים, ברוך כבוד ה' ממקומו.

ואותה חיה, עד שנגשים כל שרי מעלה וכל טפסרים וכל גדודים וכל מחנות וכל פמליא של מעלה, אומרת לחיה ששמה ישראל, שמע ישראל ה' אלוהינו ה' אחד.

הא למדת כמה גדול כח ברכו, שהוא מטכסיסי מעלה, שאפילו המלאכים משתמשים בו ומברכים לבוראם. בוא וראה כמה חביב לפני הקדוש ברוך הוא מה שישראל אומרים לפניו קדוש. שהרי הזהיר ליורדי מרכבה ללמדנו באיזה ענין נאמר לפניו קדוש. ויש לנו להיזהר ולעשות נחת ליוצרנו ולהעלות לפניו לריח ניחוח. וכן אמר להם, ברוכים אתם לשמים ולארץ יורדי מרכבה אם תאמרו ותגידו לבני מה שאני עושה בתפלת שחרית ובתפלת המנחה בשעה שאתם אומרים לפני קדוש. ולמדו אותם ואמרו להם שאו עיניכם לרקיע כנגד בית תפילתכם בשעה שאתם אומרים לפני קדוש, שאין לי הנאה בעולמי כאותה שעה שענייכם נשואות לעיני ועיני מביטות בעיניכם בשעה שאתם אומרים לפני קדוש. שהקול היוצא מפיכם באותה שעה סודר ועולה לפני כריח ניחוח. והעידו להם מה עדות אתם רואים שאני עושה לקלסתר פניו של יעקב אביכם החקוקה לי בכסא כבודי. שבשעה שאתם אומרים לפני קדוש, אני כורע עליה ומגפף ומנשק ומחבק אותה וידי על זרועותי שלשה פעמים כמו שאתם אומרים לפני קדוש, כדבר שנאמר: קדוש קדוש קדוש ה' צבאות מלא כל הארץ כבודו).

ולפני ישיבה, שאין דרכן של בני ישיבה לספר, אומרים ברכו ואין צריך לומר יתגדל.

ולפני ישיבה אין אומרים ויתקלו. לא מפני שהוא גנאי אלא כך שמענו מאבותינו שהיו אומרים חייב אדם להזכיר כאן שבעה דברים משבחו של הקדוש ברוך הוא כנגד שבעה רקיעים. מי

שאינו אומר ויתקלס כיון שאמר יתברך ואמר ששה הרי כאן שבעה. והאומר ויתקלס כיון דמפסיקין באמן ביתברך צריך שיהיו שבעה. ואין טעות לא ביד זה ולא ביד זה.

והכי אמר רב נחשון ריש מתיבתא:

כריעות שכורעין בקדיש כיון שאמר יתגדל ויתקדש שמים רבא כורע, בעדלא ובזמן קריב כורע, יתברך וישתבח כורע, שמים דקודשא בריך הוא כורע, עושה שלום כורע, ושל רשות היא, והללו חמש כריעות כנגד ארבע שמות שיש בפסוק ממזרח שמש עד מבואו גדול וגו', ואמן יהא שמים רבא שעונין כיחד למה כנגד גדלו לה' אתי ונרוממה שמו יחדיו. ולפני ישיבה אין אומרים ויתקלס לא מפני שהוא גנאי אלא כך שמענו מאבותינו שהיו אומרים חייב אדם להזכיר כאן שבעה דברים משבחו של הקב"ה כנגד שבעה רקיעים, מי שאינו אומר ויתקלס כיון שאמר יתברך ואמר ששה הרי כאן שבעה, והאומר ויתקלס כיון דמפסיקין באמן דיתברך צריך שיהיו שבעה, ואין טעות לא ביד זה ולא ביד זה.

ופותח שליח צבור ואומר:

ברוך אתה ה' אלוהינו מלך העולם יוצר אור ובורא חושך עושה שלום ובורא את הכל. המאיר לארץ ולדרים עליה ברחמים, המחפש טובו בכל יום תמיד מעשה בראשית. מה רבו מעשיך ה' כלם בחכמה עשית מלאה הארץ קנייך. המלך המרומם לבדו מאז המשובח והמפואר והמתנשא מימות עולם. אלוהי עולם ברחמיך הרבים רחם עלינו אדון עוזנו צור משגבנו מגן ישענו משגב בעדנו.

אל ברוך גדול דעה. התקין ופעל זהרי חמה. טוב יצר כבוד לשמו. מאורות נתן סביבות עזו. פינות צבאות קדושים רוממי שדי. תמיד מספרים כבוד אל וקדושתו. תתברך ה' אלוהינו בשמים ממעל ועל הארץ מתחת.

תתברך צורנו מלכנו וגואלנו בורא קדושים. ישתבח שמך לעד מלכנו יוצר משרתים. אשר משרתיו כלם עומדים ברום עולם ומשמיעים ביראה יחד בקול דברי אלוהים חיים ומלך עולם. כלם אהובים כלם ברורים כלם גבורים. כלם עושים באימה רצון קוניהם. כולם פותחים את פיהם בקדושה ובטהרה. ומשבחין ומפאריין ומקדישין את שם המלך הגדול הגבור והנורא קדוש הוא. כלם מקבלים עליהם עול מלכות שמים זה מזה. ונותנים רשות זה לזה להקדיש ליוצרם בנחת רוח בשפה ברורה ובנעימה קדושה כלם כאחד עונים באימה ואומרים ביראה.

קדוש קדוש קדוש ה' צבאות מלא כל הארץ כבודו.

והאופנים וחיות הקודש ברעש גדול מתנשאים לעומת שרפים לעומתם משבחים ואומרים ברוך כבוד ה' ממקומו.

(קדושה ליחיד כיון שיגיע בנחת רוח ואומר:

נהרי שמחה. נהרי גילה. נהרי רצון. נהרי אהבה. נהרי רעות. משתפכין ויוצאין מלפני כסא הכבוד ומתגברין והולכין בשערי נתיבות ערבות רקיע, מקול נגון כנורות חיותיו, ומקול רנת תופי אופנים,

ומקול זמירות צלצלי כרובין. מתגבר ויוצא הקול בקול רעש גדול בקדושה, בשעה שישראל אומרין לפניו קדוש קדוש קדוש ה' צבאות מלא כל הארץ כבודו.
אמר ר' ישמעאל שלש כתות של מלאכי השרת אומרות קדוש בכל יום. כת אחת אומרת קדוש. וכת אחרת אומרת קדוש קדוש. וכת אחת אומרת קדוש קדוש קדוש ה' צבאות מלא כל הארץ כבודו. והאופנים וחיות הקודש ברעש גדול מתנשאים לעומתם משבחים ואומרים ברוך כבוד ה' ממקומו.)

לא לברוך נעימות יתנו למלך אל חי וקיים זמירות יאמרו ותשבחות ישמיעו. כי הוא לבדו פועל גבורות. עושה חדשות. בעל מלחמות. זורע צדקות. מצמיח ישועות. בורא רפואות. נורא תהלות. אדון הנפלאות. המחזק טובו בכל יום תמיד מעשה בראשית. כאמור לעושה אורים גדולים כי לעולם חסדו. ברוך אתה ה' יוצר המאורות.

אמר אדוננו סעדיה אסור לומר אור חדש על ציון תאיר בברכה זו, מה טעם לפי שאין מברכין על האור העתידי להיות לימות המשיח, אלא על האור שאנו רואין בכל בקר ובקר, כענין שאנו מברכין בערב המעריב ערבים. אם בא לומר מוציא שם שמים לבטלה. והכי נמי אמר אדוננו סעדיה ראש ישיבה זכר אדוננו לברכה. יחד הפורס על שמע כיון שאסור לומר קדושה פחות מעשרה כדקימא לן כל דבר שבקדושה לא יהיה פחות מעשרה, ואי אפשר לו נמי לפתוח בבורא קדושים שכיון שהתחיל אסור לגמור, אלא מברך כך:

ברוך אתה ה' אלוהינו מלך העולם יוצר אור ובורא חושך עושה שלום ובורא את הכל. המאיר לארץ ולדרים עליה ברחמים, טובו מחדש בכל יום תמיד מעשה בראשית, כאמור לעושה אורים גדולים כי לעולם חסדו. ברוך אתה ה' יוצר המאורות.

אהבה רבה אהבתנו וכו' ותלמדנו חוקי חיים כן תחננו, אבינו אב הרחמן וכו'. והאר עינינו במצותיך ודבק בלבנו תורתך ויחד ללבנו ליראה את שמך וכו' כי בשם קדשך הגדול והנורא בטחנו וכו', ורחמיך וחסדיך אל יעזבונו נצח סלה ועד, והבא עלינו שלום מארבע כנפות הארץ והוליכנו קוממיות לארצנו כי אל פועל ישועות אתה, ובנו בחרת מכל עם ולשון, וקרבתנו לשמך הגדול באמת, ברוך אתה ה' הבוחר בעמו ישראל באהבה.

הרי שתים לפניו. וקורין ק"ש בכוונה ובהשמיע אזנים. וקרייתתה כל אדם כדרכו. דתנן בית שמאי אומרין בערב כל אדם יטו ויקראו ובבקר יעמדו דכתיב ובשכבך ובקומך. ובית הלל אומרין כל אדם קורא כדרכו. ומאי כדרכו, כי האי דתנו רבנן בית הלל אומרין עומדים וקורין, יושבים וקורין, עוסקין במלאכתן וקורין. ואוקימננה בפרק שני, והיה אם שמעו תשמעו, אבל בפרק ראשון מבטלין מלאכתן וקורין. ומדקא תני במתניתין בית הלל אומרין קורין כדרכו, וקא מפרש בברייתא עומדין, מטין, יושבין, עוסקין, לא עומדין דוקא ולא מטין דוקא, ולא יושבין ולא עוסקין דוקא, אלא כי היכי דמתרמי ליה לאינש, אי אזיל באורחא, אורחא לעצור ולקרי כי

קאים, אבל לא כולה פרשתא, דקיימא לן עד על לבבך בעמידה. ואי גאני אמדי, כגון איניש דאניס ולא מגני פרקיד כגון דמסתמיך לסטר ימיניה או לסטר שמאליה שרי ליה למיקרי ק"ש, אבל מפרקד אף על גב דמצלי אסור. ודאי כי אורחא דכוליה עלמא דעיילי לבי כנישתא ומכנפין ויתבין, וקא אמרי פסוקי דזמרה כי יתבי, ופתחי ביוצר אור וחותרין ביוצר המאורות והבוחר בעמו ישראל כי יתבי הם, הכי נמי מיבעי להו למקרי ק"ש כי יתבי.

והני דמתחזי דמחמירין אנפשייהו למימרא דמקבלון מלכות שמים בעמידה, טעות ותעות בידם והדיוטות ובורות ושטות זה. למה להו אשתבושי כולי האי, כבר קיימא לן הלכה כבית הלל בכל התורה כלה, ובכמה דוכתא גרסינן בגמרא בית שמאי לגבי בית הלל אינה משנה, ובכל פלוגתא דפליגי בית שמאי ובית הלל בכוליה לא מתוקמא הלכתא כבית שמאי אלא בשית. חדא, בפירקין ואלו דברים שבין בית שמאי לבית הלל. ב"ש אומרין מכבדין את הבית ואח"כ נוטלין לידיים ובית הלל אומרין נוטלין לידיים ואח"כ מכבדין את הבית. ואמרין עלה אמר ר' יצחק ב"ר חמנא אמר רב הונא בכוליה פירקין הלכה כבית הלל לבר מהא דהלכה כבית שמאי. תנינא, מי שאכל ושכח ולא בירך בית שמאי אומרין יחזור למקומו ויברך, ובית הלל אומרין, יברך במקום שנזכר והלכתא כבית שמאי, מתרי תלמידי, ומדרבה בר בר חנה עדיפא מתרווייהו. דברים הטעונין ברכה לאחריהם במקומן הוא פת.

תליתאה, סוכה מחזקת ראשו ורובו ושלחנו, דקא אמרין אמר רב שמואל בר רב יצחק אמר רב הונא, הלכתא צריכה שתהא מחזקת ראשו ורובו ושלחנו, אמר ליה ר' אבא כמאן, כבית שמאי, ואלא כמאן. איכא דאמרי, א"ל ר' אבא דאמר לך מני, בית שמאי היא ולא תזוז מינה. אף על גב דאיכא אתקפתא דרב נחמן, הא מסקינן ליה דבתרי פליגי, פליגי בסוכה גדולה ובסוכה קטנה שאינה מחזקת כדי ראשו ורובו ושלחנו, שבית שמאי פוסלין ובית הלל מתירין והלכתא כבית שמאי. ותרתין בהתכלת. כמה חוטין הוא נותן, בית שמאי אומרין ארבעה ובית הלל אומרין שלשה. וכמה תהא משולשת, בית שמאי אומרין ארבע ובית הלל אומרין שלש. והלכה כבית שמאי בתרווייהו. ותו, סדין בציצית בית שמאי פוטרין ובית הלל מחייבין. ואף על גב דקא תני והלכה כדברי (ב"ש) [ב"ה], הא משום כסות לילה אהדריה כבית שמאי. הרי שית כבית שמאי.

ולר' אושעיה דמתני איפכא, בית שמאי אומרין נוטלין לידיים ומכבדין את הבית ובית הלל אומרין מכבדין ונוטלין לידיים בצרן להו. ותו ארבע דתנן בבחירתא חזרו בית הלל להורות כדברי בית שמאי. אבל בכוליה תנאי הלכה כבית הלל. והני לא סגי להו דלא עבדי כבית הלל אלא אפילו כדברי בית שמאי נמי לא עבדי. דאי כבית שמאי בצפרא מעומד ברמשא מוטה, ואינון לא שנא צפרא ולא שנא רמשא מעומד, יש לך כסילות גדולה מזו. מכדי מאן תקינו ק"ש ערבית ושחרית, רבנן. נזיל בתריהון, כי היכי דנהיגי בתרין מתיבתא ובכל אספמיא ובכל

קהלות ישראל שבארץ אשכנז, כולם זכורים לאלף טובות וברכות. שכולם מלאים תורה ומצות כרמון ומעשיהם מעשים נאים ומחמירין בבדיקת טריפה וטבילת הנדה ובכל מה שראוי להחמיר, אבל בקרית שמע מיושב. ואותן האנשים שאומרים כמנהג ארץ ישראל אנו עושין, הלא כך גורסין בתלמוד ארץ ישראל, תניא יצתה בת קול ואמרה אלו ואלו דברי אלוהים חיים הם, אבל הלכה כבית הלל לעולם.

ועוד באותו ענין בתלמוד ארץ ישראל עד שלא יצתה בת קול, המחמיר על עצמו כחומרי אלו וכחומרי אלו, עליו נאמר הכסיל בחושך הולך. כקולי אלו וכקולי אלו, רשע. אלא או כבית שמאי כקוליהון וכחומריהון, או כבית הלל כקוליהון וכחומריהון. אבל משיצאת בת קול, הלכה כבית הלל לעולם, וכל העובר על דברי בית הלל חייב מיתה. ובתלמוד א"י בענין אותה הלכה, רב נחמן בר יצחק אמר עשה כדברי בית שמאי חייב מיתה, א"ר טרפון אני הייתי בא בדרך והייתי לקרות כדברי בית שמאי וסכנתי בעצמי מפני הלסטים. אמרו לו כדאי היית לחוב בעצמך על שעברת על דברי בית הלל.

והנך אנשי דקא יתבין, וכי מטי זמן ק"ש קיימי בצפרא, (לא) עבדין כבית שמאי ועברין אדבית הלל. ואיכא בידיהו תרתי דרב נחמן בר יצחק ודבתר בת קול. וכי לימרו בית הלל הא קא שרו בעומדין, מימרינהו חספ תביר דלית ביה ממשא, מי קתני בית הלל אומרים קורין בין יושבין בין עומדין בין מטי. עומדין וקורין, יושבין וקורין קא תני. והכי קאמר, עומדין לא צריכי למיתב. יושבין לא מבעי להו למיקם. אלא כי אורחיהו. וכיון דאמרינן כל העובר כו', מאן דמשני מתקרי עברינא. ותו קא גרסינן בגמרא דא"י רב הונא רב אדי רב יוסף ר' יהודא בשם שמואל אמרי, צריך לקבל עליו מלכות שמים מעומד. מה, אם היה יושב, עומד. אלא אם היה מהלך עומד.

וכדקרי איניש ק"ש מבעי ליה לאפסוקיה בין תיבה לתיבה דתנן. ששה דברים עשו אנשי יריחו כדברי ר"מ שלשה ברצון חכמים ושלשה שלא ברצון חכמים. כדברי ר' יהודה, ששתן שלא ברצון חכמים. אלא על שלשה מיחו בידם ועל שלשה לא מיחו בידם. שלושה שלא מיחו בידם, חד מינייהו כורכין את שמע. ותאנא כיצד כורכין את שמע, אומרים שמע ישראל ה' אלוהינו ה' אחד, ולא היו מפסיקין. ר' יהודא אומר מפסיקין היו אלא שלא היו אומרים ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד. ובגמרא דא"י כתוב בפירוש שלא היו מפסיקין בין תיבה לתיבה. רבי יוסי ורבי זעירא ורבי אילא, שלא היו מפסיקין בין שמע לברוך, מכל מקום קא שמעינן לאפסוקי בין תיבה לתיבה ובין אחד לברוך. וצריך אדם להאריך באחד, דתניא סומכוס בן יוסף אומר כל המאריך באחד מאריכין לו ימיו ושנותיו. אמר רב אחא בר יעקב ובדל"ת. אמר רב אשי ובלבד שלא יחטוף בחי"ת. ולא יאריך יותר מדאי, אלא עד כדי להמליכו בשמים ובארץ ובארבע רוחות העולם. וצריך לאגבוהי קליה כי היכי דלשמעו אזניה דכתיב שמע ישראל, השמע

לאזנך מה שאתה מוציא בפוך. ואי קרי לה בכל לישנא נפיק, דכתיב שמע בכל לשון שאתה שומע.

ולא מבעי ליה לגמגומי מליה, דתני רב עובדיה קמיה דרבא ולמדתם כדי שתהא למודה תמה, וכדי שיתן ריוח בין הדבקים. עני רבא בתריה כגון בכל לבבך, על לבבך, בכל לבבכם, עשב בשדך, ואבדתם מהרה, על לבבכם, הכנף פתיל, תזכרו ועשיתם, אתכם מארץ. ומבעי ליה לאיניש לאפסוקי בין היום לתיבה דבתריה. דאמרין בגמרא ההיא גבי כורכין את שמע היכי עבדי, אמר רב יהודא אומרין שמע ישראל ה' אלוהינו ה' אחד ולא היו מפסיקין. רבא אמר מפסיקין היו, אלא שהיו אומרים היום בהדי על לבבך בבת אחת, דמשמע היום על לבבך ולא למחר, אלא לימא היום וליפסיק, והדר על לבבך. אשר אנכי מצוה אתכם היום וליפסיק, והדר ליקרי לאהבה.

אמר רב חמא בר חנינא כל הקורא ק"ש באותיותיה מצננין לו גיהנם שנאמר בפרש שדי מלכים בה תשלג בצלמון. אל תקרי בפרש אלא בפירוש אל תקרי בצלמון אלא בצלמות. וכשהוא קורא ק"ש אסור ברמיזה ובקריצה ובהורית אצבע. דא"ר יצחק בר שמואל בר מרתא משמיה דרב, הקורא את שמע לא ירמוז בעיניו ולא יקרוץ בשפתותיו ולא יורה באצבעו. ותניא ר' אלעזר חסמא אומר הקורא את שמע ומרמז בעיניו וקרוץ בשפתותיו ומורה באצבעותיו, עליו הכתוב אומר ולא אותי קראת יעקב כי יגעת בי ישראל משום דקא משוי ליה עראי. ותניא ודברת במ, עשה אותם קבע ואל תעשם עראי. ולשויה איניש בק"ש כל זמנא דקרי לה כפרוזטגמא חדתא, דהיא פרוזטגמא חדתא דקב"ה, דלא מטרח עלן, דכתיב עמי מה עשיתי לך ומה הלאיתך, ענה בי. אמר ר' ברכיה מלך ששלח פרוזטגמא שלו למדינה, מה הם עושים כל בני המדינה, עומדין על רגליהון ופורעין את ראשיהון וקורין אותה ביראה באימה ברתת ובזיע. אבל הקדוש ברוך הוא ישתבח שמו ויתעלה זכרו לעד, אומר להם לישראל הדא קרית שמע פרוזטגמא דידי היא, לא הטרחתי עליכם לקרותה לא עומדים על רגליכם, לא פורעים את ראשיכם, אלא בשבתך בביתך ובלכתך בדרך ובשכבך ובקומך. ובמה שהקב"ה משתבח שאינו בא בטרחות, מאן דעביד איפכא לא יאות קא עבד, ותני כאן הפטור מן הדבר ועושהו נקרא הדיוט. הלכך מצותה של קרית שמע בישיבה.

תני תנא קמיה דר' יוחנן טעה בין פרק לפרק ואינו יודע באיזה פרק, חוזר לפרק ראשון. באמצע הפרק, חוזר לתחלת הפרק. בין כתיבה לכתובה ראשונה... אמר ר' יוחנן לא שנו אלא שלא אמר למען ירבו ימיכם אבל אם אמר למען ירבו ימיכם סרכיה נקיט. וצריך להתיר ז' של למען תזכרו ואסור להפסיק בין ויאמר לאמת ויציב. אלא כשיאמר אני ה' אלוהיכם, חייב לומר אמת מיד, דכתיב וה' אלוהים אמת.

וקורא ק"ש שמע ישראל וגו' עד אני ה' אלוהיכם אמת

ויציב וכו', הדבר הזה עלינו לעולם ועד, אמת אלוהי עולם הוא, צור יעקב מגן ישענו לדור ודור הוא קיים וכו', ומלכותו ואמונתו לעד קיימת. ודבריו וכו' עלינו ועל אבותינו ועל בנינו ועל דורותינו ועל כל דורות וכו', וגואל אבותינו צורנו וצור ישועתנו פודנו ומצילנו מעולם הוא שמך ואין לנו אלוהים זולתך. עזרת אבותינו אתה וכו', עד אפסי ארץ. אשרי איש שישמע למצותך וכו' ומלך גבור לריב ריבם, אמת אתה הוא ראשון וכו', ומבלעדיך אין לנו מלך גואל עוזר ומושיע, במצרים נגלית, כל בכוריהם הרגת ובכורך גאלת וים סוף בקעת, זדים טבעת וכו'. על זאת שבחו אהובים לאל ונתנו וכו'. מגביה שפלים משפיל גאים מוציא אסירים פודה ענוים עוזר דלים עונה לעמו בעת שועם אליו. תהלה לאל עליון ברוך הוא ומבורך, משה ובני ישראל לך ענו שירה בשמחה רבה ואמרו וכו'. שבחו גאולים לשמך על שפת הים יחד כלם הודו והמליכו ואמרו. ה' ימלוך לעולם ועד. ברוך אתה ה' גאל ישראל.

ואין להוסיף דבר על ה' ימלוך לעולם ועד. מפני מה, שיש מי שטועה בו ואומר מה שלא תקנו חז"ל כאן, בגלל אבות תושיע בנים ותביא גאולה לבני בניהם בא"י גא"י. וא"א דברים אחר אמת ויציב, כדי שישמוך גאולה לתפלה. ואסור לספר עד שיאמר יהיו לרצון אמרי פי, ומיד צריך לעמוד בתפלה כדי שיהא מתפלל מתוך דברי תורה. דתנן בשחר מברך שתים לפניה ואחת לאחריה ובערב מברך ב' לפניה וב' לאחריה, וקא מתני עלה בתלמוד ירושלמי ר' סימון בשם ר' ישמעאל בר נחמן אומר על שם והגית בו יומם ולילה, ותהי הגיית היום והלילה שוין, רבי יוסי בר אבין בשם ריב"ל אומר על שם שבע ביום הללתיך על משפטי צדקך, ר' נחמן בשם ר' מונא אומר כל המקיים שבע ביום הללתיך כאלו מקיים והגית בו יומם ולילה.

ומבעי ליה למסמך גאולה לתפלה. ר' זעירא בשם ר' אבא בר' ירמיה אומר שלש תכיפות הן:

תכף לסמיכה שחיטה,

תכף לנטילת ידים ברכה,

תכף לגאולה תפלה.

תכף לסמיכה שחיטה, וסמך ושחט.

תכף לנט"י ברכה, שאו ידיכם קודש וברכו את ה'.

תכף לגאולה תפלה, יהיו לרצון אמרי פי והגיון לבי וכו', מה כתיב בתריה יענך ה' ביום צרה. א"ר יוסי בר אבין כל מי שתוכף לסמיכה שחיטה אין פסול נוגע באותו קרבן. לנטילת ידים ברכה, אין השטן מקטרג באותה סעודה. לגאולה תפלה, אין השטן מקטרג כל אותו יום. א"ר אמי כל מי שאינו סומך לגאולה תפלה למה הוא דומה לאוהבו של מלך שבא והרתיק על פתחו של מלך ויצא המלך לידע מה הוא מבקש מצאו שהפליג, עוד הוא הפליג. ואף חזקיהו מלך יהודה הזכירה לפני הקדוש ברוך הוא דכתיב זכור את אשר התהלכתי לפניך באמת

ובלבב שלם והטוב בעיניך עשיתי. ואמרינן מה והטוב בעיניך עשיתי, אמר רב יהודה אמר רב שסמך גאולה לתפלה. העיד ר' יוסי בן אליקום משום קהלה קדישא שבירושלים כל הסומך גאולה לתפלה אינו ניזוק כל אותו יום.

סדר תפילה

ועומדין בתפלה. והמתפלל צריך לכוין את לבו. ומתפלל בלחש שלא להשמיע את קולו, דתנו רבנן המתפלל צריך שיכוין את לבו, אבא שאול אומר תכין לבם תקשיב אזניך. אמר ר' יהודה כך היה מנהגו של ר' עקיבא כשהיה מתפלל עם הצבור היה מקצר ועולה, מפני טורח הצבור, וכשהיה מתפלל בינו ובין עצמו אדם מניחו בזוית זו ומצאו בזוית אחרת, מפני הכריעות והשתחואות.

יכול יתפלל אדם כל היום כלו, כבר מפורש ע"י דניאל שנאמר וזמנין תלתא ביומא הוי בריך על ברכוהי ומצלא ומודא קדם אלהה. יכול משבא דניאל לגולה הוחלה, ת"ל כל קביל די הוה עביד מן קדמת דנה יכול יתפלל לכל רוח שירצה, כבר מפורש ע"י דניאל, שנאמר וכוין פתיחן לה בעליתה נגד ירושלם. יכול יהא כוללן בבת אחת, כבר מפורש ע"י דוד שנאמר ערב ובקר וצהרים אשיחה ואהמה. יכול ישמיע אדם קולו בתפלתו, כבר מפורש ע"י חנה שנאמר וחנה היא מדברת על לבה רק שפתיה נעות וקולה לא ישמע. יכול ישאל אדם צרכיו ואח"כ יתפלל, כבר מפורש ע"י שלמה שנאמר לשמוע אל הרנה ואל התחנה, רנה זו תפלה תחנה זו בקשה. אין אומרינן דברים אחר אמת ויציב כדי שיסמוך גאולה לתפלה. אבל אם בא לומר אחר תפלתו כסדר יום הכפורים אומר.

אמר רב המנונא כמה הלכתא גברתא איכא למישמע מהני קראי דחנה. וחנה היא מדברת על לבה, א"ר אלעזר מכאן למתפלל שצריך שיכוין את לבו. רק שפתיה נעות, אמר ר' אלעזר מכאן למתפלל צריך שיחתוך בשפתיו. וקולה לא ישמע א"ר אלעזר מכאן למתפלל צריך שתהא תפלתו בלחש. ויחשבה עלי לשכורה, אמר ר' אלעזר מכאן לשכור שאסור להתפלל.

א"ר חנינא כל המפיק מגן בשעת גאווה סוגרין וחותרין צרות בעדו, שנאמר גאווה אפיקי מגנים סגור חותם צר, מאי משמע דהאי מפיק לישנא דעבורי היא, דכתיב אחי בגדו כמו נחל כאפיק נחלים יעברו. ר' יוחנן אמר כל שאינו מפיק אתמר. מאי משמע דהאי לישנא דגלויי הוא, דכתיב ויראו אפיקי מים ויגלו מוסדות תבל. ואמרינן מכדי קראי משמעי כמר ומשמעי כמר

מאי בינייהו, איכא בינייהו דרב ששת. דרב ששת מסר שנתיה לשמעיה, מר אית ליה דרב ששת ומר לית דרב ששת.

ומאן דקאים לצלויה מבעי ליה למיקם באימתא, דתנן אין עומדין להתפלל אלא מתוך כובד ראש. ומותבין מנא הני מלי, א"ר אלעזר אמר קרא והיא מרת נפש ותתפלל אל ה'. ומקשינן ומפרקינן עד דמסקינן אלא אמר רב נחמן בר יצחק מהכא, עבדו את ה' בשמחה וגילו ברעדה. ואמרינן מאי וגילו ברעדה, אמר רב אדא בר מתנה אמר רב במקום גילה שם תהא רעדה. ומיבעי ליה לאיניש למקבע דוכתיה לצלותיה דא"ר חלבו אמר רב הונא כל הקובע מקום לתפלתו אלוהי אברהם בעזרו. וכשמת אומרים עליו אי עניו אי חסיד מתלמידיו של אברהם אבינו. ואברהם מנא לן דקבע מקום, דכתיב וישכם אברהם בבקר אל המקום אשר עמד שם וגו', ואין עמידה אלא תפלה שנאמר ויעמוד פינחס ויפלל ותעצר המגפה.

ואמר רב חלבו אמר רב הונא כל המתפלל אחורי בית הכנסת נקרא רשע שנאמר סביב רשעים יתהלכון. אמר אביי לא אמרן אלא דלא מהדר אפיה לבי כנישתא, אבל מהדר אפיה לבי כנישתא לית לן בה. רבה ור' חייא בשם ר' יוחנן אמר צריך אדם להתפלל במקום שהוא מיוחד לתפלה, מאי טעמא בכל המקום אשר תזכיר את שמי אין כתיב כאן, אלא אשר אזכיר את שמי אבא אליך וברכתיך. א"ר תנחום אמר ר' חייא צריך אדם ליחד לו מקום בבית הכנסת להתפלל, מאי טעמא דכתיב ויהי דוד בא עד הראש, אשר השתחוה שם אין כתיב, אלא אשר ישתחוה שם לאלוהים. ר' יוסי ור' חלבו בשם ר' ברכיה ומטי בה משום ר' אבדימי דמן חיפא, צריך אדם להסב פניו לכותל ולהתפלל. מאי טעמא דכתיב ויסב חזקיהו פניו אל הקיר ויתפלל אל ה'. ואמר רב יהודה ואיתימא ר' יהושע בן לוי, מנין למתפלל שלא יהא דבר חוצץ בינו ובין הכותל, שנאמר ויסב חזקיהו פניו אל הקיר וגו'.

אמר רב יצחק הרוצה שיחכים ידרים, ושיעשיר יצפין. וסימנך שלחן בצפון ומנורה בדרום. ריב"ל אמר לעולם ידרים שמתוך שמחכמתו מעשרתו, שנאמר אורך ימים בימינה בשמאלה עושר וכבוד. ומקשינן והאמר ריב"ל שכינה במערב, ומשינן דמצדד אצודדי. אמר ליה רבי חנניה לרב אשי כגון אתון דיתביתו לציפונא דארעא דישראל, אדרימו. ומבעי ליה לכווני כרעיה, דאמר ר' יוסי בר' חנינא משום ר' אליעזר המתפלל צריך שיכוין את רגליו, שנאמר ורגליהן רגל ישרה. ובתלמוד א"י זה שעומד ומתפלל צריך להשוות את רגליו. תרין אמוראין ר' לוי ור' סימון חד אמר כמלאכים וחד אמר ככהנים. מאן דאמר ככהנים דכתיב ולא תעלה במעלות על מזבחי וכו', שיהיו עקב בצד גודל וגודל בצד עקב, ומאן דאמר כמלאכים ורגליהם רגל ישרה.

ועומדין בתפלה ומתפללין:

ה' שפתי תפתח ופי יגיד תהלתך.

ברוך אתה ה' אלוהינו ואלוהי אבותינו אלוהי אברהם אלוהי יצחק ואלוהי יעקב האל הגדול הגבור והנורא אל עליון גומל חסדים טובים וקונה הכל וזוכר חסדי אבות ומביא גואל לבני בניהם למען שמו באהבה. מלך עוזר ומושיע ומגן. ברוך אתה ה' מגן אברהם:

וכורע תחלה וסוף דאמר ר' חנינא סבא משמיה דרב כשהוא כורע כורע בברוך וכשהוא זוקף זוקף בשם, מאי טעמה דכתיב ה' זוקף כפופים.

אתה גבור לעולם ה' מחיה מתים אתה רב להושיע מוריד הטל ובימות הגשמים אומר משיב הרוח ומוריד הגשם.

מכלכל חיים בחסד מחיה מתים ברחמים רבים סומך נופלים רופא חולים מתיר אסורים ומקיים אמונתו לישני עפר. מי כמוך בעל גבורות ומי דומה לך מלך ממית ומחיה ומצמיח ישועה. ונאמן אתה להחיות מתים ברוך אתה ה' מחיה המתים.

לדור ודור המליכו לאל כי הוא לבדו מרום וקדוש, ושבחך אלוהינו מפינו לא ימוש לעולם ועד כי מלך גדול וקדוש אתה. ברוך אתה ה', האל הקדוש.

אתה חונן וכו'. וחננו מאתך דעה ובינה והשכל. ברוך אתה ה' חונן הדעת.

השיבנו אבינו וכו'. ברוך אתה ה' הרוצה בתשובה.

סלח לנו אבינו וכו' כי פשענו כי טוב וסלח אתה. ברוך אתה ה' חנון המרבה לסלוח.

ראה בענייני וריבה ריבנו וגאלנו במהרה למען שמך כי גואל חזק אתה. ברוך אתה ה' גואל ישראל.

רפאנו ה' ונרפא הושיענו ונושעה והעלה רפואה שלימה לכל מכותינו כי אל רופא רחמן אתה. ברוך אתה ה' רופא חולי עמו ישראל.

ברך עלינו ה' אלוהינו את השנה הזאת ואת כל מיני תבואתה לטובה ותן (טל ומטר לברכה) ברכה על כל פני האדמה ורוה פני תבל, ושבע את העולם כלו מטובך, ומלא ידינו מברכותך ומעושר מתנות ידיך. שמרה והצילה שנה זו מכל דבר רע ומכל מיני משחית ומכל מיני פורענות, ועשה לה תקוה ואחרית שלום. חוס ורחם עלינו ועל כל תבואתה ועל כל פירותיה, וברכה כשנים הטובות בטללי ברכה וחיים ושובע ושלום. ברוך אתה ה' מברך השנים.

ומיום ששים של תקופת תשרי עד תפלת מנחה, ותפלת מנחה בכלל, של ערב יום טוב הראשון של פסח שואל כך, ותן טל ומטר וכו' ומאחר תפלת מנחת ארבעה עשר בניסן שהוא ערב יום טוב אינו שואל טל ומטר בברכת השנים עד שיגיע יום ששים של תקופת תשרי, וביום ששים גופו שואל, דאיבעיא להו יום ששים כלפני ששים או כלאחר ששים, ופליגא בה רב ושמואל ואתא רב פפא ופסקה יום ששים כלאחר ששים.

תקע בשופר גדול לחירותנו ושא נס לקבץ גלויותינו וקרא דרור לקבצנו יחד מארבע כנפות הארץ לארצנו. ברוך אתה ה' מקבץ נדחי עמו ישראל.

השיבה שופטנו כבראשנה ויועצינו כבתחילה ומלוך עלינו אתה ה' לבדך בחסד וברחמים בצדק ובמשפט ברוך אתה ה' מלך אוהב צדקה ומשפט.

ולמלשינים אל תהי תקוה וכל הזדים כרגע יאבדו וכל אויבינו מהרה יכרתו ועושי זדון מהרה תעקר ותשבר ותכניע בימינו. ברוך אתה ה' שובר רשעים ומכניע זדים.

על הצדיקים ועל החסידים ועל גרי הצדק יהמו נא רחמיך ה' אלוהינו ותן שכר טוב לכל הבוטחים בשמך באמת ושים חלקנו עמם ולעולם לא נבוש. ברוך אתה ה' משען ומבטח לצדיקים.

על ירושלים עירך ברחמים תשוב ושכון בתוכה כאשר דברת ובנה אותה בנין עולם בימינו. ברוך אתה ה' בונה ירושלים.

את צמח דוד מהרה תצמיח, וקרנו תרום בישועתך כי לישועתך קוינו כל היום. ברוך אתה ה' מצמיח קרן ישועה.

שמע קולנו ה' אלוהינו ורחם עלינו וקבל ברחמים וברצון את תפלתנו כי אל שומע תפלותינו אתה, ומלפניך מלכנו ריקם אל תשיבנו, כי אתה שומע תפלת כל פה. בא"י שומע תפלה.

רצה ה' אלוהינו בעמך ישראל ובתפלתם, והשב עבודה לדביר ביתך ואשי ישראל ותפלתם מהרה באהבה תקבל ברצון ותהי לרצון תמיד עבודת ישראל עמך. ותחזינה עינינו בשובך לציון ברחמים, ברוך אתה ה' המחזיר שכינתו לציון.

מודים אנחנו לך ה' אלוהינו ואלוהי אבותינו צור חיינו מגן ישענו אתה הוא לדור ודור. נודה לך ונספר תהלתך, על חיינו המסורים בידך ועל נשמותינו הפקודות לך. הטוב כי לא כלו רחמיך, המרחם כי לא תמו חסדיך ומעולם קוינו לך ולא הכלמתנו ה' אלוהינו. לא עזבתנו ולא הסתרת פניך ממנו. ועל כולם יתברך ויתרומם שמך מלכנו לעולם ועד. וכל החיים יודוך סלה ויהללו לשמך הטוב באמת. ברוך אתה ה' הטוב שמך ולך נאה להודות.

שים שלום טובה וברכה חסד ורחמים עלינו ועל כל ישראל עמך, וברכנו אבינו כלנו כאחד באור פניך. כי באור פניך נתת לנו ה' אלוהינו תורת חיים אהבה וחסד צדקה ורחמים. וטוב בעיניך לברך את עמך ישראל ברחמים בכל עת, ברוך אתה ה' המברך את עמו ישראל בשלום.

כורע בהודאה תחלה וסוף. תאני חדא הכורע בהודאה הרי זה משובח ותניא אידך הרי זה מגונה, קשיאן אהדדי. ומשנין להו הא לכתחילה והא לבסוף. ואמרינן רבא כרע תחלה וסוף. אמר חזינא ליה לרב נחמן דכרע תחלה וסוף, ומקשינן והתניא הכורע בהודאה הרי זה מגונה, ומשנין כי תניא ההיא בהודאה דהלל. הדר תו מקשינן והתניא הכורע בהודאה ובהודאה של הלל הרי זה מגונה, ומשנין תו כי תניא ההיא בהודאה של ברכת המזון.

ולא מבעי ליה לאיניש לאוסופי אסדר צלותא דכתבין לעיל, דתניא שמעון הפקולי הסדיר שמונה עשרה ברכות לפני רבן גמליאל על הסדר ביבנה. ואמר ר' ירמיה ואיתימא רבי חייא בר אבא ואמרי לה במתניתא תאנא מאה ועשרים זקנים ומהם כמה נביאים תקנו שמונה עשרה ברכות על הסדר.

תנו רבנן מנין שאומרים אבות, תלמוד לומר הבו לה' בני אליהם. ומנין שאומרים גבורות, ת"ל הבו לה' כבוד ועוז. ומנין שאומרים קדושת השם, ת"ל הבו לה' כבוד שמו, השתחוו לה' בהדרת קודש. ומה ראו לומר בינה לאחר קדושת השם, דכתיב והקדישו את קדוש יעקב ואת אלוהי ישראל יעריצו, וסמיך ליה וידעו תועי רוח בינה. ומה ראו לומר תשובה אחר בינה, דכתיב השמן לב העם הזה ואזניו הכבד ועיניו השע, פן יראה בעיניו ובאזניו ישמע ולבבו יבין ושב ורפא לו אי הכי לימא רפואה בתר תשובה, לא ס"ד דכתיב וישב אל ה' וירחמהו ואל אלוהינו כי ירבה לסלוח. אלמא בתר תשובה סליחה היא. ומאי חזית דסמכת אהאי סמוך אהאי, כתיב התם קרא אחרינא, הסולח לכל עוונתי הרופא לכל תחלואיכי הגואל משחת חייכי למימרא דגאולה ורפואה בתר סליחה, ואלא הכתיב ושב ורפא לו, ההיא רפואה לאו דחלאים היא, ההיא רפואה דסליחה היא. ומה ראו לומר גאולה בשביעית, א"ר חייא בר אבא מתוך שישראל עתידין להגאל בשביעית לפיכך קבעוה בשביעית. והאמר מר בששית קולות, בשביעית מלחמות, במוצאי שביעית בן דוד בא. מלחמה נמי התחלה דגאולה היא, והתחלה דגאולה מיהא בשביעית הויה. ומה ראו לומר רפואה בשמינית א"ר אחא ואיתימא ר' לוי מתוך שנתנה מילה בשמינית שצריכה רפואה, לפיכך קבעוה בשמינית. ומה ראו לומר ברכות השנים בתשיעית, אמר ר' אלכסנדר כנגד מפקיעי שערים, דכתיב שבור זרוע רשע ורע תדרוש רשעו בל תמצא. ודוד כי אמרה בפרשה תשיעית אמרה.

ומה ראו לומר קבוץ גליות אחר ברכת השנים, דכתיב: ואתם הרי ישראל ענפכם תתנו ופריכם תשאו לעמי ישראל כי קרבו לבא. וכיוון שנתקבצו גליות בא משיח ועושה דין ברשעים, דכתיב: ואשיבה ידי עליך ואצרף כבור סיגיק. וכתביב: ואשיבה שופטיך כבראשונה, ויועציק כבתחילה. וכיון שנעשה דין ברשעים כלו המינים. וכולל זדים עם המינים דכתיב: ושבר פושעים וחטאים יחדיו ועוזבי ה' יכלו. וכיון שכלו המינים, מתרוממות קרנות צדיקים, שנאמר: וכל קרני רשעים אגדע תרוממנה קרנות צדיק. וכולל גרים עם הצדיקים, שנאמר מפני שיבה תקום והדרת פני זקן, וסמיך ליה וכי יגור אתך גר.

והיכן מתרוממות קרנות צדיק, בירושלים. שנאמר: ודרשו את שלום העיר. וכיון שבאו לירושלים, בא דוד. שנאמר: אחר ישובו בני ישראל ובקשו את ה' אלוהיהם ואת דוד מלכם וכיון שבא דוד, באתה תפלה שנאמר והביאותים אל הר קדשי ושמחתים בבית תפלתי. וכיון שבאת תפלה באתה עבודה, שנאמר עולותיהם לרצון על מזבחי. וכיון שבאת עבודה באתה הודאה שנאמר זובח תודה יכבדנני.

ומה ראו לומר ברכת כהנים אחר הודאה, שנאמר וישא אהרן את ידיו אל העם ויברכם וירד מעשות החטאת והעולה והשלמים. ולימרה מקמי עבודה. מי כתיב לעשות מעשות כתיב. ולימרה בתר עבודה, דכתיב זובח תודה. ומאי חזית דסמכת אהאי סמוך אהאי, מסתברא עבודה והודאה חדא מילתא היא.

ומה ראו לומר שים שלום אחר ברכת כהנים, שנאמר: וישמו את שמי על בני ישראל ואני אברכם וברכה דקב"ה שלום הוא, שנאמר: ה' עוז לעמו יתן ה' יברך את עמו בשלום. מכאן

ואילך אסור לספר בשבחו של הקדוש ברוך הוא דאמר ר' אלעזר מאי דכתיב: מי ימלל גבורות ה' ישמיע כל תהלתו. למי נאה למלל גבורות ה' למי ששמיע כל תהלתו. אבל בתר דמסיים צלותיה אי בעי למימר וידוי אי נמי מידי בעו, רשות בידיה. והכי תקינו למימר בתר צלותיה.

מלכנו אלוהינו, יחד שמך בעולמך. יחד מלכותך בעולמך, ויחד זכרך בעולמך. בנה ביתך, שכלל היכלך, קרב משיחך, פדה צאנך, ושמח עדתך. עשה למען שמך, עשה למען ימינך, עשה למען כבודך, עשה למען מלכותך, עשה למען קדושת שמך, עשה למען גדלך ותפארתך, עשה למען מקדשך והיכלך, עשה למען משיח צדקך, עשה למענך ולא למעננו, הרחמן יזכנו לשני המשיח ולחיי העולם הבא. אלוהי, עד שלא נוצרתי איני כדאי ועכשיו שנוצרתי כאלו לא נוצרתי. עפר אני בחיי ק"ו במיתתי. והרי אני לפניך ככלי מלא בושע וכלמה, יהי רצון מלפניך ה' אלוהי שלא אחטא, ומה שחטאתי מרוק ברחמיך הרבים אבל לא על ידי יסורין.

אלוהי נצור לשוני מרע ושפתי מדבר מרמה. ולמקללי נפשי תדום ונפשי כעפר לכל תהיה. פתח לבי בתורתך ולמצותיך תרדוף נפשי. וכל הקמים עלי לרעה מהרה הפר עצתם וקלקל מחשבותם. ופתח לי שערי חכמה שערי תורה שערי תפלה ותחנונים שערי פרנסה וכלכלה. יהיו לרצון אמרי פי והגיון לבי לפניך ה' צורי וגואלי.

תנו רבנן המשמיע קולו בתפלתו הרי זה מקטני אמנה, והמגביה קולו בתפלתו הרי זה מנביאי השקר, והמגהק והמפהק בתפלתו הרי זה מגסי הרוח, והמתעטש בתפלתו סימן רע לו, ויש אומרים הרי זה מכוער, והרק בתפלתו כאלו רק בפני המלך. המשמיע קולו בתפלתו, לא שנו אלא שיכול לכוון את לבו בלחש, אבל אינו יכול לכוון את לבו בלחש, לית לן בה. והני מילי ביחיד אבל בצבור לאו אורח ארעא. המגהק והמפהק בתפלתו, הני מילי מלמטה, אבל מלמעלה לית לן בה. המתעטש בתפלתו, הני מילי מלמטה, אבל מלמעלה סימן יפה לו, דאמר ר' זירא הא מלתא אבלעא לי בי רב המנונא ותקילא לי ככולי תלמודאי, המתעטש בתפלתו סימן יפה לו, כשם שעושין לו נחת רוח מלמעלה כך עושין לו נחת רוח מלמטה.

ר' זירא הוה קא משתמיט מיניה דרב יהודא דבעי למיסק לארץ ישראל. דאמר רב יהודה כל העולה מבבל לא"י עובר בעשה, שנאמר בבלה יובאו ושמה יהיו עד יום פקדי אותם נאם ה'. אמר איזיל אשמע מלתא מבית ועדא והדר איפוק, אזל ואשכח תנא דקא תני קמיה דרב יהודה, היה עומד בתפלה ונתעטש, פוסק עד שיכלה הריח וחוזר ומתפלל. איכא דאמרי הכי תנא קמיה, היה עומד בתפלה ובקש להתעטש, מרחיק ארבע אמות ומתעטש וממתין עד שיכלה הריח, וחוזר ואומר ריבון העולמים יצרתנו נקבים נקבים גלוי וידוע לפניך חרפתנו וכלמתנו, בחיינו חרפה וכלמה, אחריתנו רימה ותולעה. ומתחיל ממקום שפסק. אמר אילו לא באתי אלא לשמוע דבר זה דיו. הרק בתפלתו, הני מילי דשדי לקמיה, אבל מבלע במניה לית לן בה. דאמר רב יהודה היה עומד בתפלה ונזדמן לו רוק, מבליעו בטליתו. אם היתה טליתו

נאה, מבליעו באפרקסיתו. ואי אינש דאנינא דעתיה הוא, שדי ליה לאחוריה ומסתיה, דאמר רבינא הוה קאימנא קמיה דרב אשי ואיזדמן ליה רוקא ופתקיה לאחוריה. אמרי ליה, לא סבר לה מר מבליעו באפרקסיתו, א"ל לדידי אנינא דעתאי.

ואסור לאיניש כי מצלי בהדי צבורא למקדם צלויי לחודיה מקמיה צבורא. ואסור ליה לבר ישראל למיתב בארבע אמות בצלותא, דכתיב אני האשה הנצבת עמכה בזה להתפלל אל ה'. ואמר ריב"ל מכאן שאסור לישב בארבע אמות של תפלה. ואסור למחלף קמי מאן דקאי בצלותא דאמר ר' יהושע בן לוי אסור לעבור כנגד המתפללין, מאי טעמא דמפסקה לצלותיהו. ואסור למיקם בדוכתא דמידליא וצלויי, דא"ר יוסי משום ר' אליעזר לעולם אל יעמוד אדם במקום גבוה ויתפלל, כגון על גבי מטה ועל גבי ספסל ועל גבי כסא, אלא במקום נמוך, שנאמר ממעמקים קראתיך ה'. וכי קאי ומצלי מבעי ליה לכווני כרעיה, דא"ר יוסי משום רבי אליעזר המתפלל צריך שיכוון את רגליו שנאמר: ורגליהם רגל ישרה. ואסור ליה לבר ישראל למטעם מקמי צלותא, דאמר ר' יוסי משום רבי אליעזר מאי דכתיב לא תאכלו על הדם לא תאכלו קודם שתתפללו על דמכם.

וכשהוא מסיים תפלתו צריך לפסוע שלש פסיעות לאחוריו ואח"כ יתן שלום, ואם לא עשה כן ראוי לו כאלו לא התפלל. ונותן שלום מתחלה לשמאלו שלו שהוא ימינו של הקדוש ברוך הוא, שנאמר מימינו אש דת למו. ואמרינן משמיה דרב מרדכי מקום שכלו שלש פסיעות שם צריך לעמוד וליתן שלום, ואינו צריך לחזור למקום שהתפלל וליתן שלום, ואם חזר למקומו הראשון ונתן שלום למה הוא דומה, לתלמיד הנפטר מרבו והלך לו, ולא הלך אלא עמד בקרוב הימנו על מנת להלוך ולא הלך, וכשירצה לילך חוזר ומתפטר ממנו דומה לכלב שחזר על קיאו. ואם חזר למקום שהתפלל ראוי לו כאילו לא התפלל. וכי פסע שלש פסיעות נפול על אפוהי ובעי רחמי, וכי נפול על אפיה מצלי, דאמר רב חייא בריה דרב הונא חזינא להו לאב"י ורבא דכי נפלין על אפיהון מצלו אצלו.

אמר רב יהודה לעולם אל יתפלל אדם לא כנגד רבו ולא אחורי רבו. ותניא ר' אלעזר חסמא אומר המתפלל כנגד רבו, והמתפלל אחורי רבו, והנותן שלום לרבו, והחולק על ישיבתו של רבו, גורם לשכינה שתסתלק מישראל.

קא תני תנא בברייתא שמונה עשרה. ותנן נמי במתניתין רבן גמליאל אומר בכל יום מתפלל אדם שמונה עשרה. ומתנינן בגמרא הני תמני סרי כנגד מאי, אמר הלל בריה דשמואל בר נחמני כנגד שמונה עשרה הזכרות שאמר דוד בהבו לה' בני אלים. רב יוסף אמר כנגד שמונה עשרה הזכרות שבקריית שמע. ור' תנחום אמר ריב"ל כנגד שמונה עשרה חוליות שבשדרה. ואמר ר' תנחום אמר ר' יהושע בן לוי המתפלל צריך שיכרע עד שיתפקו כל חוליות

שבשדרה. עולא אמר כדי שיראה איסר שכנגד לבו. ר' חנינא אמר כיון שנענע בראשו שוב אינו צריך. רבא אמר והוא דמצער נפשיה וכיף רישיה ומתחזי כמאן דכרע. ולא לעביד כזרנוקא.

ומקשינן הני תמני סרי, תשסרי הויאן. אמר ר' לוי ברכת המינין ביבנה תקנוה. כנגד מי תקנוה, להלל - כנגד אל הכבוד הרעים. לרב יוסף - כנגד אחד שבק"ש. לר' תנחום אמר ר' יהושע בן לוי - כנגד חוליא קטנה שבשדרה.

תניא צבוע זכר לאחר ז' שנים נעשה וכו' עד שדרו של אדם. לאחר שבע שנים נעשה נחש, ואמרינן והני מילי דלא כרע במודים. ובגמרא דא"י מתני הכי, ר' יוסי בר' אבין בשם רב זביד, אחת לשבע שנים הקדוש ברוך הוא מחליף את עולמו וכו', בר שזרתא דנונא, מתעבדא נדל. ודבר נשא - חויא. אימתי, בזמן שאינו כורע כל קומתו עד השיזרה.

אמר רב יהודה אמר רב טעה בכל הברכות כולן אין מעלין אותו, בברכת המינין, מעלין אותו. חיישינן שמא מין הוא. ואמר רב יהודה אמר רב ואיתימא ריב"ל, כשלא התחיל בה, אבל התחיל בה גומרה. שב דשבתא, כדבעינן למיכתב לקמן כנגד מאי, אמר רב תחליפא בר' שאול כנגד שבעה קולות שאמר דוד על המים. תשעה דמוספי דריש שתא, כדבעינן לסדורי לקמן כנגד מאי, אמר רבא דמן קרתגינא כנגד תשע אזכרות שאמרה חנה בתפלתה, דאמר מר בר"ה נפקדה שרה רחל וחנה.

וסדר תפלת ש"ץ היורד לפני התיבה כך הוא, אומר אבות וגבורות, וקודם קדושת השם אומר. כתר יתנו לך המוני מעלה וקבוצי מטה. יחד כולם קדושה לך ישלשו כמה שנאמר על ידי נביאך וקרא זה אל זה ואמר, קדוש קדוש קדוש ה' צבאות מלא כל הארץ כבודו.

אז בקול רעש גדול אדיר וחזק משמיעים ומתנשאים לעומתם ברוך יאמרו ברוך כבוד ה' ממקומו. ממקומך מלכנו תופיע ותושיענו ותמלוך עלינו כי מחכים אנחנו לך מתי תמלוך בציון בקרוב בימינו ובחיינו תשכן. תתגדל ותתקדש בתוך ירושלם עירך לדור ודור ולנצח נצחים. ועינינו תראנה במלכותך כדבר האמור בשירי עזך מפי דוד משיח צדקך, ימלוך ה' לעולם אלוהיך ציון לדור ודור הללויה.

(קדושה ליחיד). ויאמר שלחני כי עלה השחר, אמר לו: וכי גנב אתה או קוביוסטוס אתה, שאתה מתיירא מן השחר. אמר לו: לא גנב אני ולא קוביוסטוס אני אלא מלאך אני, ומיום שנבראתי לא הגיע זמני לומר שירה עד עכשיו. מסייע ליה לרב חננאל אמר רב, דאמר רב חננאל אמר רב: שלש כיתות של מלאכי השרת אומרות שירה בכל יום. אחת אומרת קדוש, ואחת אומרת קדוש. ואחת אומרת קדוש ה' צבאות מלא כל הארץ כבודו. מתיבי, חביבין ישראל לפני הקדוש ברוך הוא יותר ממלאכי השרת, שישראל אומרים שירה בכל שעה שירצו, ואלו מלאכי השרת אין אומרים שירה אלא פעם אחת ביום, ואמרי לה

פעם אחת בשבת, ואמרי לה פעם אחת בחודש, ואמרי לה פעם אחת בשנה, ואמרי לה פעם אחת בשבוע, ואמרי לה פעם אחת ביובל, ואמרי לה פעם אחת לעולם. ולא עוד אלא שישראל מזכירין את השם לאחר שתי תיבות, שנאמר שמע ישראל ה' אלוהינו ה' אחד ואלו מלאכי השרת אין מזכירין את השם אלא לאחר שלש תיבות, שנאמר קדוש קדוש קדוש ה' צבאות מלא כל הארץ כבודו. ולא עוד אלא שאין מלאכי השרת רשאים לומר שירה למעלה עד שיאמרו ישראל שירה למטה. שנאמר: ברן יחד ככבי בקר ויריעו כל בני אלוהים. תיבתא דרב חננאל אמר רב: אימא אחת אומרת קדוש ואחת אומרת קדוש ואחת אומרת קדוש קדוש ואחת אומרת קדוש קדוש ה' צבאות מלא כל הארץ כבודו. והא איכא ותשאני רוח ואשמע אחרי קול רעש גדול ברוך כבוד ה' ממקומו. ההוא אופנים הוא דקאמרי לה. ואי בעית אימא כיון דאיתיהיב רשותא, איתיהיב. ועמו ישראל ממליכין שמו ואומרינן ה' ימלוך לעולם ועד).

והכי שדר רב נטרונאי ריש מתיבתא דמתא מחסיא. כך מנהג של שתי ישיבות לומר בקדושת כתר אז בקול רעש גדול, וממקומך מלכנו וכו'. ובמוסף של שבת ושל יום טוב ושל יום הכפורים ובנעילה אכן אומרינן פעמים וכו', ולהיות לכם לאלוהים. אבל בראשי חדשים ובחולו של מועד אין אנו אומרינן. ואלו שיש ביניכם שנראין כמדקדקין וגורעין ומוסיפין, לא יפה הם עושים, שמשנין ממנהג שתי ישיבות. ומנהג שלנו אין משנין ממה שאמרו חז"ל בתלמוד בין בשבתות בין בימים טובים. ואי מיקלעינן למקום ואמר חזן מאי דלא דמי, מסלקינן ליה.

ורב שר שלום ריש מתיבתא דמתא מחסיא שדר הכי. לומר בתפלה של שחרית בשבתות ובימים טובים וביום הכפורים "פעמים", אין מנהג בישיבה ובבל כולה, אלא בתפלת מוסף בלבד, וביום הכפורים אף בנעילה. מפני שכשנגזרה גזרה על שונאיהן של ישראל שלא לקרות ק"ש כל עקר, היה אומר אותה ש"ץ בהבלעה בעמידה בכל תפלה דשחרית, בין בחול בין בשבת. כיון שבטלה הגזרה והיו פורסין את שמע כתקנה ומתפללין, בקשו לסלקה כל עיקר שהרי חזרה ק"ש למקומה, אלא אמרו חז"ל שבאותו דור נקבע אותו במוסף שאין בה ק"ש. ולמה קבעו במוסף, כדי שיתפרסם הנס לדורות. לפיכך במוספין הוא דאומרה, בתפלת שחר אין אומרו שהרי קרו ק"ש כתקנה.

ותו שאילו מקמי רב נטרונאי גאון מקום שאין מי שרגיל לירד לפני התיבה אלא אחד, ופעמים שטרוד במלאכה ויש נערים שהגיעו לשמונה עשרה שנה ולשבע עשרה ולא נתמלא זקנם, מהו שיעשו שלוחי צבור ויוציאו רבים ידי חובתן ואל יבטלו מן התפלה.

והשיב כך ראינו. שזה שאחז"ל אינו עובר לפני התיבה ואינו נושא את כפיו עד שיתמלא זקנו, כך מצוה מן המובחר, וכמה דאפשר להוי גברא מליא טפי עדיף מן ינוקא, אבל בודאי במקום מיבטל מן קדושה וברוך וימלוך ויהי, לא מבעיא בן שמונה עשר וכן שבע עשרה דודאי מוציאין, אלא אפילו בן י"ג שנה ויום אחד, בלא אפשר נעשה שליח צבור, דקא אמרינן זה הכלל כל שאינו מחויב בדבר אינו מוציא הרבים ידי חובתן, אבל בן י"ג שנה ויום אחד, בלא

אפשר שפיר דאמי. ותו ששאלתם מהו לסמוך על דברי ריב"ל ושיצטרפו תשעה ועבד בשעת הדחק. אין הלכה כריב"ל ואין עושין בה מעשה. ועוד, השתא עבד משוחרר שמל ולא טבל אין אנו מזמנין עליו בזימון דרבנן, דתנן נשים ועבדים וקטנים אין מזמנין עליהן, ואמרינן פשיטא דאין מזמנין, ואמרו איצטריך מתניתין לעבד שמל ולא טבל, וקמ"ל"ן הא דאמר ר' חייא בר אבא אמר ר' יוחנן לעולם אינו גר עד שימול ויטבול, לצרפו בתפלה עם תשעה, דגמרינן לה תוך תוך בכל דבר שבקדושה לא יהא פחות מעשרה, מבעיא. ועוד, בפירוש שמענו מרבותינו שאלו שמועות של שלשה שאכלו כאחת כגון תשעה ועבד, תשעה וארון, שנים ושבת, וקטן פורח, וקטן היודע למי מברכין, אינן הלכה ואין עושין מעשה כמותן.

וכשמגיע ש"ץ למודים צריכין כל הצבור לשוח עמו. דתניא ר' חלפתא בר' שאול, הכל שוחים עם שליח צבור בהודאה. ר' זעירא אמר ובלבד במודים. ר' זעירא סמיך לקרובא כדי לשוח עמו תחלה וסוף, ר' יסי כי סליק להכא חמינון גחנין ומלחשין, אמר מהו הדא לחישא, ולא שמיע ליה דמר ר' חלבו כו' עד בשם ר' סימון, מודים אנחנו לך אדון כל הבריות אלוה כל התושבחות צור כל העולמים חי העולמים יוצר בראשית מחיה מתים שהחייטנו וקיימתנו וזכיתנו וסייעתנו וקרבתנו להודות לשמך בא"י אל ההודאות.

רב ביבי דידיה ור' שמואל דידיה ובר קפרא דידיה וכולהו בחתימה, הכי בגמרא דהתם. ובגמרא דהכא, בזמן ששליח צבור אומר מודים העם מה הן אומרים. אמר רב, מודים אנחנו לך ה' אלוהינו על שאנו מודים לך. ר' סימאי אומר יוצרנו יוצר בראשית על שאנו מודים לך. נהרדעי אמרי משמיה דר' סימאי ברכות והודאות לשמך הגדול על שהחייטנו וקיימתנו. רב אחא בר יעקב מסיים בה הכי, כן תחיינו ותחננו ותקבצנו ותאסוף גלוייתנו לחצרות קדשך לשמור חקיך ולעשות רצונך על שאנו מודים לך. אמר רב פפא הלכך נימרינהו לכלהו. מודים אנחנו לך ה' אלוהינו ואלוהי אבותינו אלוה כל בשר יוצרנו יוצר בראשית ברכות והודאות לשמך הגדול על שהחייטנו וקיימתנו כן תחננו ותחיינו ותקבצנו מארבע כנפות הארץ לחצרות קדשך לשמור חקיך ולעשות רצונך בלבב שלם על שאנו מודים לך. וכי האי שושילתא שפירתא נהגינן ועבדינן.

נשיאת כפים

כהנים נושאים כפיהן בשחרית ובמוסף ובמנחה של תענית, חוץ מן מנחה של יום הכפורים שתחת מנחה נושאים את כפיהם בנעילה. וכהן שיש בידיו מומין בפניו או ברגליו וכן כהן שהרג את הנפש לא ישא את כפיו, שנאמר: ידיכם דמים מלאו.

ושנו רבותינו אין הכהנים רשאים לעלות בסנדליהן לדוכן, וזו אחת מתשע תקנות שהתקין רבן יוחנן בן זכאי. אמר אביי נקטינן, לשנים קורא כהנים, לאחד אינו קורא, שנאמר: אמור להם, לשנים ולא לאחד. וכן הלכה.

ואמר ריב"ל כל כהן שמברך מתברך, שאינו מברך אין מתברך, שנאמר ואברכה מברכך. ואריב"ל כל כהן שאינו עולה לדוכן עובר בשלשה עשה.

כה תברכו,

אמור להם,

ושמו את שמי.

ואריב"ל כל כהן שלא נטל ידיו אסור לישא את כפיו, שנאמר: שאו ידיכם קודש וברכו את ה'.

מאי מברך?

א"ר זירא אמר רב חסדא:

ברוך אתה ה' אלוהינו מלך העולם אשר קדשנו במצותיו וצונו לברך את עמו ישראל באהבה.

כי עקר כרעיה למיחת מאי אמר,

יהי רצון מלפניך ה' אלוהינו שתהא ברכה זו שצויתנו כפרה לנו ואל יהא בה מכשול ועון מעתה ועד עולם.

וכד מהדר אפיה מצבורא מאי אמר, אדבריה רב חסדא לרבנא עוקבא ודרש:

ריבוננו של עולם עשינו מה שגזרת עלינו עשה עמנו מה שהבטחתנו השקיפה ממעון קדשך מן השמים וברך את עמך וגו'.

אמר רב חסדא אין הכהנים רשאים לכוף קשרי אצבעותיהן עד שיחזרו פניהם מן הצבור. ואמר רב חסדא אין שליח צבור רשאי לענות אמן עד שיכלה הדבור מפי הקורא, ואין הכהנים רשאים להחזיר פניהם מן הצבור עד שיתחיל שליח צבור בשים שלום. ואמר ר' זירא אמר רב חסדא אין הכהנים רשאים לעקור רגליהם וליילך עד שיגמור שליח צבור שים שלום, ואין הכהנים רשאים לישא את כפיהם אלא כנגד כתפותיהם. ומאן דחזא חלמא ולא ידע מה הוא, ניקום קדם כהני ונימא הכי.

רבוננו של עולם אני שלך וחלומותי שלך. חלום חלמתי ואיני יודע מהו. בין שחלמתי לעצמי ובין חלמו לי אחרים. אם טובים הם חזקם ואמצם כחלומותיו של יוסף, ואם צריכין רפואה רפאם כמי מרה על ידי משה וכמי יריחו על ידי אלישע וכמרים מצרעתה וכנעמן מצרעתו וכחזקיהו מחליו וכשם שהפכת קללת בלעם בן בעור מרעה לטובה כן תהפוך כל חלומותי לטובה ותרצני.

ומכוין דעתיה בהדי כהנא דעני צבורא אמן, ואי לא לימא הכי.

אדיר במרום שוכן בגבורה אתה שלום ושמך שלום יהי רצון שתשים עלינו טובה וכו'.

ואם אין שם כהנים אומר שליח צבור.

אלוהינו ואלוהי אבותינו ברכנו ברכה המשולשת בתורה הכתובה על ידי משה עבדך האמורה לאהרן ולבניו כהנים עם קדושיך כאמור, יברכך ה' וישמרך, יאר ה' פניו אליך ויחנך. ישא ה' פניו אליך וישם לך שלום. ושמך את שמי על בני ישראל ואני אברכם.

ומסיים עד עושה השלום.

נפילת אפים וקדושה דסדרא

ונופלין צבור על פניהם ומבקשים רחמים ושואל כל אחד ואחד בקשתו, ואומר.

רבון כל העולמים ואדוני האדונים האל הגדול הגבור והנורא רחם עלינו שאנו עבדיך ומעשה ידיך בשר עפר רמה ותולעה. מה אנו מה חיינו מה חסדנו מה צדקנו, ומה נאמר לפניך ה' אלוהינו ואלוהי אבותינו הלא כל הגבורים כאין נגדך ואנשי השם כלא היו וחכמים כבלי מדע ונבונים כבלי השכל כי כל מעשינו תוהו וימי חיינו הבל לפניך ומה נאמר לפניך ה' אלוהינו כי אנחנו העוינו והרשענו ואין לנו כח לעשות חובותינו ולא כהן גדול לכפר על חטאתינו ולא מזבח להקריב עליו קרבן ולא בית קדש הקדשים להתפלל שם, אלא יהי רצון מלפניך שתהא תפלתנו שאנו מתפללין לפניך לרצון, ותחשב לפניך כפרים וכבשים, וכאלו הקרבנו אותם על גבי המזבח ותרצנו.

רבון כל העולמים גלוי וידוע לפניך שרצוני לעשות רצונך אבל שאור שבעיסה מעכב. יהי רצון מלפניך ה' אלוהי שתשמיד ותכניע ותרחיק יצר הרע ממני ותשפילהו ותכניעהו ותרחיקהו ממאתים וארבעים ושמונה אברים שבי ואל יכשילני מדרכיך הטובים אלא תן בלבי יצר טוב וחבר טוב לשמור חוקיך ולעבדך ולעשות רצונך בלבב שלם.

רבון כל העולמים יהי רצון מלפניך שתהא תורתך אומנותי ומלאכתי בכל יום ולא אשגה בה, ואל תצריכני למתנת בשר ודם שמתנתן מעוטה וחרפתם מרובה. שבענו בבוקר חסדך ונרננה ונשמחה בכל ימינו. הראנו ה' חסדך וישעך תתן לנו.

רבון כל העולמים ואדוני האדונים עזרני סמכני סיעני וחזקני בפרנסתי ובפרנסת בני ביתי. ואל תבישני ואל תכלימני לא לפניך ולא לפני בשר ודם. ה' שמעה ה' סלחה ה' הקשיבה ועשה אל תאחר למענך אלוהי כי שמך נקרא על עירך ועל עמך.

ואי אית דבעי מימר הא דר' ינאי כד ניעור משנתיה לימא.

רבנו של עולם חטאתי לפניך. יהי רצון מלפניך ה' אלוהינו ואלוהי אבותינו שתתן לנו לב טוב וחלק טוב ורוח נמוכה ונפש שפלה וזבד טוב, ואל יתחלל שמך בנו ואל תעשנו שיחה בפי הבריות. ואל תהי אחריתנו להכרית ותקותנו למפח נפש. ואל תצריכנו למתנות בשר ודם. ואל תמסור מזונותי ביד בשר ודם שמתנתן מעוטה וחרפתן מרובה. ותן חלקנו עם עושי רצונך. ובנה ביתך ועירך והיכלך ומקדשך, מהרה בימינו. מהר עננו ופדנו מכל גזירות קשות, והושע ברחמיך הרבים משיח צדקך.

ועומד החזן ואומר:

אבינו מלכנו חננו ועננו איך בנו מעשים. עשה עמנו צדקה והושיענו למען שמך. ואנחנו לא נדע מה נעשה כי עליך עינינו.

ועונין הצבור אחריו מה שהוא אומר:

זכור רחמיך ה' וחסדיך כי מעולם המה. יהי חסדך ה' עלינו כאשר יחלנו לך. אל תזכר לנו עונות ראשונים מהר יקדמונו רחמיך כי דלוננו מאד, עשה למען שמך הגדול הגבור והנורא שנקרא עלינו, חננו ה' חננו כי רב שבענו בוז. ברוגז רחם תזכור. ברוגז רחמים תזכור. ה' הושיעה המלך יעננו ביום קראנו. כי הוא ידע יצרנו זכור כי עפר אנחנו. עזרנו אלוהי ישענו על דבר כבוד שמך והצילנו וכפר על חטאתינו למען שמך.

ואומר שליח צבור קדיש עד לעילא.

(קדיש ליחיד. מאי דכתיב ברב עם הדרת מלך. אמר ר' חמא בר חנינא בוא וראה שבחו של הקדוש ברוך הוא, שהוא מחבב את ישראל יותר מאלפי אלפים ורבי רבבות של מלאכי השרת שמשרתין אותו ומשבחין לפניו. ואינו רוצה בשבחן עד שישמע בשבחן של ישראל שנאמר ברב עם הדרת מלך, ואין עם אלא ישראל שנאמר עם זו יצרתי לי תהילתי יספרו. למה עם זו יצרתי לי, שיספרו תהילתי בעולם. שנאמר תהילתי יספרו. וכן הוא אומר נדיבי עמים נאספו עם אלוהי אברהם, כי לאלוהים מגני ארץ מאוד נעלה. אמר ר' סימון אימתי הקדוש ברוך הוא מתעלה בעולמו, בשעה שישראל נכנסין בבתי מדרשות ובבתי כנסיות ונותנין שבח לפני בוראם. ר' ישמעאל אומר בשעה שהן נאספין לבתי כנסיות ולבתי מדרשות ושומעין הגדה מפי תלמיד נעים. ואח"כ עונין אמן יהא שמיה רבא מברך לעלם ולעלמי עלמיא יתברך. באותה שעה הקדוש ברוך הוא משמח ומתעלה בעולמו ואומר למלאכי השרת באו וראו עם זו שיצרתי בעולמי כמה הן משבחין אותי. באותה שעה מתקבצין מלאכי השרת ומלבישין להקב"ה הוד והדר, שנאמר ברב עם הדרת מלך. וכן הוא אומר ברכי נפשי את ה', ה' אלוהי גדלת מאד הוד הדר לבשת. וכתוב הוד והדר לפניו עוז וחדוה במקומו. ואומר עקב ענוה יראת ה' עושר וכבוד וחיים. ואמר רב חנן אם אדם זוכה לקנות ענוה ויראת ה' זוכה לקנות כבוד וחיים, שנאמר עקב ענוה וגו')

ואומר שליח צבור קדיש עד לעילא ומתחיל שליח צבור

אשרי יושבי ביתך עוד יהללוך סלה.

ועונין אחריו הצבור אשרי כלו כמו שכתבנו למעלה עד תהלת ה' ידבר פי.

ובא לציון גואל ולשבי פשע ביעקב נאם ה'. ואני זאת בריתי אותם אמר ה' רוחי אשר עליך ודברי אשר שמתני בפיו לא ימושו מפיו ומפי זרעך אמר ה' מעתה ועד עולם. ואתה קדוש יושב תהלות ישראל. וקרא

זה אל זה ואמר קדוש קדוש קדוש ה' צבאות מלא כל הארץ כבודו. ומקבלין דין מן דין ואמרין קדיש בשמי מרומא בית שכינתיה, קדיש על ארעא עובד גבורתיה, קדיש לעלם ולעלמי עלמיה. ה' צבאות מליא כל ארעה זיו יקריה. ותשאני רוח ואשמע אחרי קול רעש גדול ברוך כבוד ה' ממקומו. ונטלתני רוחא ושמעית בתרי קל זיע שגיא דמשבחין ואמרין בריך יקרא דה' מאתר בית שכינתיה. ה' ימלוך לעולם ועד. ה' מלכותיה לעלם ולעלמי עלמיה. ה' אלוהי אברהם יצחק וישראל אבותינו שמרה זאת לעולם ליצר מחשבות לבב עמך והכן לבבם אליך. והוא רחום יכפר עון ולא ישחית והרבה להשיב אפו ולא יעיר כל חמתו. כי אתה ה' טוב וסלח ורב חסד לכל קוראיך. צדקתך צדק לעולם ותורתך אמת. תתן אמת ליעקב חסד לאברהם אשר נשבעת לאבותינו מימי קדם. ברוך ה' יום יום יעמס לנו האל ישועתנו סלה. ה' צבאות עמנו משגב לנו אלוהי יעקב סלה. ה' צבאות אשרי אדם בוטח בך. ה' הושיעה המלך יעננו ביום קראנו. ברוך אלוהינו שבראנו לכבודו והבדילנו מן התועים ונתן לנו תורת אמת. חיי עולם נטע בתוכנו הוא יפתח לבנו בתורתו וישם בלבבנו יראתו לעשות רצונו ולעבדו בלבב שלם למען לא ניגע לריק ולא נלד לבהלה. כן יהי רצון מלפניך ה' אלוהינו ואלוהי אבותינו שנשמור חוקיך בעולם ונזכה ונחיה ונירש חיי העולם הבא, למען יזמרך כבוד ולא ידום ה' אלוהי לעולם אודך.

(קדושה ליחיד. והיא הגדה המדברת בכבוד העתיד לנעים זמירות ישראל ולצדיקים.)

ובשעה שירדתי מלפניו שמעתי קול מדבר בלשון ארמי ובלשון הזה היה מדבר. מקדשא קדישא לחורבא והיכלא לנור דליק ודירתא דמלכא תנטר צדיותא, ובני מלכא לקטלא, וחדוותיה דמלכא תנטר ארמלתא. בתולך ועולימן לבזא, ומדבחא דכיא לאסתאבא, ופתורא דמתקן יבזתיה בעלי דבבא, וירושלם לצדו, וארעא דישראל לזיע.

באותה שעה כיון ששמעתי את קול החזק הזה נרתעתי ונדממתי ונפלתי לאחורי עד שבא הרפיאל הדריאל הדרניאל אשר נתן בי רוח ונשמה והעמידני ואמר לי, ידידי מה עלתה לך. אמרתי לו, הדר זיוי, שמא אין תקנה לישראל. אמר לי, ידידי בא ואכניסך לגנזי ישועות ולגנזי נחמות. הכניסני לגנזי ישועות ולגנזי נחמות. וראיתי כתות של מלאכי השרת שהם יושבים ואורגים בגדי ישועות ועושין כתרי חיים טובים ואבנים טובים של מרגליות קבועות בהן, ומרקחים כל מיני בשמים וממתיקים יינות לצדיקים לעתיד לבא. וראיתי כתר אחד משונה מכל הכתרים וחמה ולבנה ושנים עשר מזלות קבועים בו. אמרתי לו הדר זיוי, כתרים הללו למי. אמר לי לישראל. וכתר משובח זה למי, אמר לי לדוד מלך ישראל. אמרתי לו, הדר זיוי הראני כבודו של דוד. אמר לי, ידידי, המתן לי שלש שעות עד שיבא דוד לכאן ותראה בגדולתו.

תפשני והושיבני בחיקו. אמר לי מה אתה רואה, אמרתי לו אני רואה שבעה ברקים שהן רצין כאחד. אמר לי, בני כבוש עיניך שלא תזדעזע, הללו יצאו לקראת דוד. מיד רעשו כל האופנים ושרפים וחיות הקודש ואוצרות שלג ואוצרות ברד וענני כבוד ומזלות וכוכבים, ומלאכי השרת להוטי זבול, ואמרו למנצח מזמור לדוד השמים מספרים כבוד אל ומעשה ידיו מגיד הרקיע. ושמעתי קול רעש גדול שבא מעדן ואומר ימלוך ה' לעולם אלוהיך ציון לדור ודור הללויה. והנה דוד מלך ישראל בראש וכל מלכי בית דוד אחריו וכל אחד ואחד כתרו בראשו וכתר מלך דוד מובהק ומשונה מכל הכתרים וזיוו הולך מסוף העולם ועד סופו.

כיון שעלה דוד למדרש גדול שברקיע מוכן לו כסא של אש שהוא ארבעים פרסאות גבוה כפלים ארכו וכפלים רחבו. וכיון שבא דוד וישב לו על כסא שלו המוכן כנגדו כסא של קונו. כל מלכי בית דוד יושבין לפניו ומלכי בית ישראל אחריו. מיד אומר דוד שירות ותשבחות שלא שמעתן אוזן מעולם. וכיון שפתח ימלוך ה' לעולם אלוהיך ציון לדור ודור הללויה, פתח מטטרון וכל המזלות ואמרו קדוש קדוש קדוש ה' צבאות מלא כל הארץ כבודו. וחיות הקודש משבחות ואומרות ברוך כבוד ה' ממקומו. והרקיעים אומרים ימלוך ה' לעולם אלוהיך ציון לדור ודור הללויה. והארץ אומרת ה' מלך ה' מלך ה' ימלוך לעולם ועד. וכל מלכי בית דוד אומרים והיה ה' למלך על כל הארץ ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד).

ויש אומרים קדושה זו:

(ואתה קדוש יושב תהלות ישראל, שנים שרפים עומדין מימינו של הקדוש ברוך הוא ואחד משמאלו, שש כנפים לכל אחד, בשתים יכסה פניו שלא יראו פני שכינה, ובשתים יכסה רגליו שלא יביטו פני שכינה, כדי לשכח גזירת העגל, ובשתים יעופף. שנאמר וקרא זה אל זה ואמר קדוש קדוש קדוש ה' צבאות מלא כל הארץ כבודו. ואינן יודעות מקום לכבודו. ועומדות באימה ביראה ברתת ובזיע שלא יאכל אש אוכלת לאש של מלאכים, ומזיעת פניהם נהר של אש מושך ויוצא מלפניו. שנאמר נהר די נור נגיד ונפיק מן קדמוהי. ולפי שאינן יודעות מקום כבודו. עונות ואומרות בכל מקום שכבודו שם ברוך כבוד ה' ממקומו. ועמו ישראל מיחדים שמו הגדול בכל יום פעמים באהבה ואומרים שמע ישראל ה' אלוהינו ה' אחד. הוא משיבן לישראל אני ה' אלוהיכם מציל אתכם מכל צרה.

אל, כמאמרך אדוננו צדיק ישראל מיחלי צדקך סלה, צדקותיך רוממו לרומם לך. יפצחו פה ויאמרו ה' אדוננו מה אדיר שמך בכל הארץ. וימליכוך ככתוב בדברי קדשך ימלוך ה' לעולם אלוהיך ציון לדור ודור הללויה. ואומר ה' אלוהי אברהם יצחק וישראל אבותינו וגו').

ויאמר. יתגדל ויתקדש עד דאמירן בעלמא ואמרו אמן.

ומוסיף. תתקבל צלותהון ובעותהון דכל ישראל קדם אבוהון די בשמיא ואמרו אמן. יהא שלמא רבא מן שמיא וחיים על כל ישראל ואמרו אמן.
עושה שלום במרומיו הוא יעשה שלום על כל ישראל.

קדיש של יחיד

לעתיד לבא מגלה הקדוש ברוך הוא טעמי תורה לישראל. מפני מה איסור שתי אחיות, מפני מה בשר בחלב, מפני מה בשר חזיר, מפני מה כלאים.

לאחר שמגלה להם טעמי תורה אומר להם לצדיקים הכנסו לגן עדן ואכלו סעודה המתוקנת לכם ושתו יין המשומר בענביו מששת ימי בראשית. אמרו לפניו רבוננו של עולם כלום יש סעודה שאין בעלה שרוי

בתוכה, אבל אם רצונך תשרה שכינתך בינותינו, מיד אומר דוד לפני הקדוש ברוך הוא רבונו של עולם עשה עמנו טובה ושב אתנו.

באותה שעה שומע הקדוש ברוך הוא, לדוד שנאמר אז תקרא וה' יענה תשוע ויאמר הנני. מיד נכנס הקדוש ברוך הוא, ודוד וכל הצדיקים עומדים על כסאותם והקב"ה יושב על כסא כבוד שלו ודוד יושב כנגדו על כסא המוכן לו שנאמר וכסאו כשמש נגדי וכל הצדיקים יושבים על כסאותם ואוכלין ושמחים, ושותין כשלשה כוסות מיין עסיס, שנאמר אשקך מיין הרקח מעסיס רמוני. ומוזגין להם כוס של ברכה, וכוס של ברכה הוי מאתים ועשרים ואחד לוג, שנאמר תערוך לפני שלחן נגד צוררי דשנת בשמן ראשי כוסי רוייה. רוי"ה בגימטריא הכי הוי.

לאחר שאוכלין ושותין אומר מי יברך. אומר לאברהם טול אתה וברך שאתה אב העולם. אומר להם איני מברך, שיצא ממני זרע שהכעיס לפני הקדוש ברוך הוא. אומר ליצחק טול אתה וברך, שנעקדת על גבי המזבח. אומר להם איני מברך, שיצא ממני זרע שהחריבו ביתו של הקדוש ברוך הוא. אומר ליעקב טול אתה וברך, שמטתך שלימה לפני המקום. אומר להם איני מברך, שנשאתי שתי אחיות בחייהן, שעתידה תורה לאסרן שנאמר ואשה אל אחותה לא תקח לצרור. אומר למשה טול אתה וברך, שקבלת את התורה וקיימת אותה. אומר להם איני מברך, שלא זכיתי לכנוס לא"י. אומר ליהושע טול אתה וברך, שהכנסת לישראל לארץ וקיימת את התורה. אומר להם איני מברך, שלא זכיתי לבן. אומר לדוד טול אתה וברך, שאתה נעים זמירות ישראל ואתה נשיא להם שנאמר ועבדי דוד נשיא להם לעולם.

והוא אומר להם אני אברך ולי נאה לברך, שנאמר כוס ישועות אשא ובשם ה' אקרא.

לאחר שאוכלין ושותין ומברכין, מביא הקדוש ברוך הוא את התורה ומניחה בחיקו ועוסק בה בטומאה ובטהרה, באיסור ובהיתר בהלכות ובאגדות, ואומר דוד שירה לפני הקדוש ברוך הוא. ועונין אחריו הצדיקים אמן יהא שמייה רבא מברך לעלם ולעלמי עלמיא יתברך מתוך גן עדן, ופושעי ישראל עונין אמן מתוך גיהנם. מיד אומר הקדוש ברוך הוא למלאכים מי הם אלו שעונין אמן מתוך גיהנם. אומר לפניו רבונו של עולם הללו פושעי ישראל, שאעפ"י שהם בצרה גדולה מתחזקים ואומרים לפניך אמן, מיד אומר הקדוש ברוך הוא למלאכים פתחו להן שערי גן עדן ויבואו ויזמרו לפני שנאמר פתחו שערים ויבא גוי צדיק שומר אמונים אל תקרא שומר אמונים אלא שאומר אמונים.

סיום התפלה

ולאחר שסיים שליח צבור עושה שלום נוהגים לומר כך.

מי כאלוהינו מי כאדונינו מי כמלכנו מי כמושיענו. אין כאלוהינו אין כאדונינו אין כמלכנו אין כמושיענו, ברוך אלוהינו ברוך אדונינו ברוך מלכנו ברוך מושיענו. נודה לאלוהינו נודה לאדונינו נודה למלכנו נודה

למושיענו. אתה הוא אלוהינו אתה הוא אדונינו אתה הוא מלכנו אתה הוא מושיענו. אתה הוא שהקריבו אבותינו לפניך את קטורת הסמים.

פיטום הקטורת. הצרי והצפורן החלבנה והלבונה, משקל שבעים שבעים מנה. מור וקציעה שבולת נרד וכרכום, משקל ששה עשר מנה. והקושט שנים עשר, וקילופה שלשה, וקנמון תשעה, בורית כרשינא תשעה קבין, יין קפריסין סאין תלת וקבין תלתא. אם אין לו יין קפריסין מביא חמר חורין עתיק. מלח סדומית רובע, מעלה עשן כל שהוא. ר' נתן אומר אף כפת הירדן כל שהוא. אם נתן בה דבש פסלה. אם חסר אחת מכל סמניה חייב מיתה.

רבן שמעון בן גמליאל אומר, צרי אינו אלא שרף מעצי הקטף. בורית כרשינא, ששפין בה את הצפורן כדי שתהא נאה. יין קפריסין, ששורין בו את הצפורן מפני שהיא עזה. והלא מי רגלים יפין לה, אלא שאין מכניסין מי רגלים במקדש מפני הכבוד.

הקטרת היתה שלש מאות וששים ושמונה מנה. שלש מאות וששים וחמשה, כנגד ימות החמה. ושלושה מנים הנותרים, מהם מכניסים לפני לפני ביום הכפורים. והשאר מחללין אותו על מעות האומנין. אחת לשבעים שנה מפטמין אותה לחצאין. המפטם אותה כמתכונתה הרי זה חייב. פטם חצייה הרי זה חייב, רבן שמעון בן גמליאל אומר משום ר' שמעון בן הסגן, אבל לא שמעתי ממנו לשלישה ולרביעה.

ומחזירין אותה למכתשת פעמים בשנה. בימות החמה פוזרין אותה כדי שלא תתעפש, בימות הגשמים צוברין אותה כדי שלא יפוג ריחה. וכשהוא שוחק אומר הדק היטב וכו' דקה מן הדקה. המפטם את הקטרת במתכונתה חייב. והמריח בה פטור ואינו חייב אלא משום מעילה.

מכתשת היתה במקדש מימות משה ונפגמה. ושלחו והביאו מאלכסנדריא ותקנוה ולא היתה מפטמת כשהיתה.

השיר שהיו הלויים אומרים בבית המקדש.

ביום ראשון היו אומרים, לדוד מזמור לה' הארץ ומלואה תבל ויושבי בה.

ביום שני היו אומרים, שיר מזמור לבני קרח גדול ה' וגו'.

ביום שלישי היו אומרים, מזמור לאסף אלוהים נצב וגו'.

ביום רביעי היו אומרים, אל נקמות ה', אל נקמות וגו'.

ביום חמישי היו אומרים, למנצח על הגתית לאסף וגו'.

ביום הששי היו אומרים, ה' מלך גאות לבש וגו'.

ביום השביעי היו אומרים, מזמור שיר ליום השבת.

כמו שכתובה להלן.

אמר ר' אלעזר אמר ר' חנינא תלמידי חכמים מרבים שלום בעולם, שנאמר וכל בניך למודי ה' ורב שלום בניך... וראה בנים לבניך שלום על ישראל.

ואומר קדיש עד דאמירן בעלמא ואמרו אמן. יהא שלמא רבא עד עושה שלום.

(קדיש של יחיד)

תניא אמר ר' והתגדלתי והתקדשתי ונודעתי לעיני עמים רבים וידעו כי אני ה'. תניא אמר ר' יוסי פעם אחת נכנסתי לחורבה אחת מחרבות ירושלים להתפלל ובא אליהו זכור לטוב ושמר לי על הפתח עד שסיימתי תפילתי, לאחר שסיימתי תפילתי אמר לי שלום עליך רבי, אמרתי לו שלום עליך רבי ומורי. אמר לי, בני מפני מה נכנסת לחורבה זו. אמרתי לו להתפלל. אמר לי, היה לך להתפלל בדרך. אמרתי לו מתיירא הייתי שמא יפסיקוני עוברי דרכים. אמר לי היה לך להתפלל תפלה קצרה. באותה שעה למדתי הימנו שלשה דברים, למדתי שאין נכנסין לחורבה, ולמדתי שמתפללין בדרך, והמתפלל בדרך מתפלל תפלה קצרה.

אמר לי, בני, מה קול שמעת בחורבה זו. אמרתי לו שמעתי בת קול שמנהמת כיונה ואומרת אוי שהחרבתי את ביתי ושרפתי את היכלי והגליתי את בני לבין אומות העולם. אמר, בני, בחייך ובחיי ראשך לא שעה זו בלבד אומרת כך. אלא בכל יום שלשה פעמים אומרת כך. ולא עוד אלא בשעה שישראל נכנסין לבתי כנסיות ולבתי מדרשות ועונין אמן יהא שמיה רבא מברך לעלם ולעלמי עלמאי יתברך, הוא מנענע בראשו ואומר אשרי המלך שמקלסין אותו בביתו כך. מה לאב שהגלה את הבנים ואוי להם לבנים שגלו מעל שלחן אביהם.

אמר ר' חלבו אמר עולא ביראה, עתיד הקדוש ברוך הוא לעשות מחול לצדיקים בגן עדן והוא יושב ביניהן וכל אחד מראהו באצבע. שנאמר ואמר ביום ההוא הנה אלוהינו זה קוינו לו ויושיענו זה ה' קוינו לו נגילה ונשמחה בישועתו).

ובערב לאחר שיגמרו תפלת ערבית נוהגין לומר פיטום הקטורת אבל לא השיר. מאי טעמא שזכר למקדש אומר אלו. ולמה אומר פיטום הקטורת בבקר ובערב, והשיר בבוקר בלבד, לפי שזה הייתה מצוותו נעשית בבוקר ובערב, וזה לא הייתה מצוותו נעשית אלא בבקר.

ולא מבעי ליה לאינש למיבטל ולאיתמועי מקידושא דסדרא ומיהא שמיה רבא מברך דאגדתא, דמלתא רבתא היא קמי קודשא בריך הוא. ומאי רבותא, דתנן רבן שמעון בן גמליאל אומר משום ר' שמעון מיום שחרב בית המקדש אין לך יום שאין בו קללה ולא ירד טל לברכה וניטל טעם הפירות. ר' יוסי אומר אף ניטל שומן הפירות. ואמר רבא וכל יום ויום קללתו מרובה משל חברו דכתיב בבקר תאמר מי יתן ערב ובערב תאמר מי יתן בקר. הי בקר, אי נימא בקר דלמחר, מי ידע מה הוי, אלא דחליף. ואלא עלמא אמאי מקיים, אקידושא דסידרא ואיהא שמיה רבא דאגדתא, שנאמר ארץ עיפחה כמו אופל צלמות ולא סדרים ותופע כמו אפל, טעמא דאין סדרים הא יש סדרים ותופע מאפל, ומאי סדרים, קידושא דסידרא.

ושאילו מקימי רב צמח ראש ישיבת גאון יעקב בישיבה היא פומבדיתא, מהו שיאמר אדם קידושא דסידרא, אם אינו קורא מאי טעמא. הושיב כך, אם תלמיד חכם יעסוק בשמעתא דגיד

הנשה, כגון שלש כתות של מלאכי השרת אומרים שירה בכל יום, שיש בה דברי שבח קדושת הקב"ה, אם אינו תלמיד חכם יעסוק במקרא בפסוקים שיש בהם קדושה, כגון שרפים עומדים ממעל לו, ומה טעמו של חכם שאומר ומודה כך, כלומר תפילה זו וסדר זה, נביאים הראשונים תקנוה וזקנים הקדמונים תקנוה לומרה בקהל, ויחיד לא יסיג גבול הקהל, לפי שכל דבר של קדושה אינו בפחות מעשרה, הילכך יאמר מקרא או תלמוד שפירשנו, תמצא אומר אותה ממילא, ויש חכמים שאומרים שאומרים כיון שהן מקראות אומרים ומה בכך, הלכך נהגו יחיד האומר קדושה דסידרא קרוא הפסוקים כדרך התינוקות שקורין לפני רבן.

ובשביל בני אדם הבאים לבית הכנסת לאחר שיאמר שליח צבור ברכו, שאילו מקמי מתיבתא, מהו שיחזור ויאמר השליח בשעת עמידת הצבור להתפלל, ברכו את ה' המבורך ויענו ברוך ה' המבורך, אותן בני אדם הבאים בין הפרקים, בין גאולה לתפלת שחרית, ובין המולך בכבודו ערבית.

ושדרו הכי, כך ראינו. שבתפלת ערבית בשביל הבאים בין הפרקים, אם רוצה אומר ברכו. אבל בשחרית אסור להפסיק בין גאולה לתפלה. ואל יפסיק, שכך שנינו ר' יהודה אומר בין ויאמר לאמת ויציב לא יפסיק, ואמר ר' אבהו אמר ר' יוחנן הלכה כר' יהודה. וצריך לסמוך גאולה לתפלה ואל יפסיק שכך שנינו ר' יהודה אומר אסור להפסיק בו אפילו בדברי קדושה ואפילו בפסוק של ריצוי ובקשה, והאי דקא מתחלין ה' שפתי תפתח, כיון דתקינו רבנן למימריה בצלותא, כצלותא אריכתא דמיא. ונפטרין איש לביתו.

וכשמבקש לאכול צריך ליטול ידיו קודם ואח"כ לקבוע סעודתו, אף על פי שאוכל חולין, וכל המזלזל בנטילת ידים בר נידוי הוא, ששכך שנינו אמר ר' יהודה חסו ושלוש שעקביא נתנדה שאין עזרה ננעלת על כל אדם בישראל בחכמה וביראת חטא כעקביא בו מהללאל, אלא את מי נידו את אלעזר בן הגר שפקפק בנטילת ידים ונדוהו ומת בנידויו ושלחו בית דין והניחו אבן על ארונו ללמדך שכל המנדה ומת בנידויו סוקלין את ארונו. וכל המזלזל בנטילת ידים סוף בא לידי עניות, דאמר ר' אמי ואמרי לה במתניתא תנא, שלושה דברים מביאין את האדם לידי עניות, אלו הן, המשתין ערום בפני מיטתו, והמזלזל בנטילת ידים, ומי שאשתו מקללתו בפניו, המזלזל בנטילת ידים לא אמרן אלא זימנין משי זימנין לא משי, אבל משי ולא משי לית לן בה, ואמר ר' זריקא ואמר ר' אליעזר כל המזלזל בנטילת ידים נעקר מן העולם, וכד משי ידיה מבעיא ליה לנגובי ידיה שפיר, דאמר ר' אבהו כל האוכל פת לחם בלא ניגוב ידים כאילו אוכל לחם טמא שנאמר ככה יאכלו בני ישראל את לחמם טמא בגוים אשר אדיחם שם, ואמר רב חסדא אנא משאי מלא חופנא ויהבו לי מלא חופנא טיבותא. וכשנטל ידיו מברך: ברוך אתה י"א מ"ה אשר קדשנו במצוותיו וצונו על נטילת ידים. והשותה מים בתוך סעודתו צריך לברך כל פעם ופעם, ואע"פ שהוא לפניו, דעך שנינו השותה מים לצמאו אומר שהכל, ואמרין למעוטי מאי, אמר רב אידי בר אבין למעוטי היכא דחנקתיה אומצא דלא מברך הא לאו הכי

מברך והוה ליה כנמלך, ואית מרבנן דאמרי כיון דאיכא מים קמיה בסעודתא ובריך זימנא קמא לא צריך לברוכי על כל זימנא, מידי דהוי אחמרא דכך מברך זימנא קמא לא צריך תו לברך. והפילג נוטל שתי ידיו ונכנס, כשהוא נוטל אל יטול מבחוץ אלא נכנס וישב על מקומו ונוטל, והטפיח מחזיר. אמר רב חסדא לא שנו אלא לשתות אבל לאכול נוטל מבחוץ ונכנס, מידע ידעידאנינא דעתיה. אמר רב נחמן בר יצחק אנא אפילו לשתות נמי מידע ידעי דאנינא דעתאי.

ומאן דאכיל כזית מיחייב לברוכי, דאמר ר' חייא בר אבא אני ראיתי את ר' יוחנן שאכל כזית מליח וברך עליו תחילה וסוף, אלמא כר' מאיר סבירא ליה דאמר עד כזית. וענין אצטרופי אפילו לא אכל עימהם אלא גרוגרת אחת ולא שתה עימהם אלא כוס של יין מצטרף, אבל לאפוקי רבים ידי חובתן עד דאכיל כזית דגן, אע"ג דאיכא עובדא דשמעון בן שטח דעבד לגרמיה הוא דעביד הכי אמר ר' חייא בר אבא אמר ר' יוחנן לעולם אינו מוציא עד שיאכל כזית דגן, ומאן דעאיל אאינשי דכריך ריפתא וקא מברכין, מבעי ליה למעני בתרייהו, כדאמרינן בא ומצאן כשהן מברכין מה עונה אחריהן, רב זביד אמר ברוך ה' המבורך, רב פפא אמר אמן, ואמרינן לא פליגי אשכחינהו דקא אמרי נברך, אמר איהו ברוך ה' המבורך לעולם ועד, אשכחינהו דקא עני ברוך, אמר איהו אמן, ותו מפרשינן לה למילתא על איניש מעלמא גבי דקא מברכין ברכת המזון, אי בתלתא אינון עד פחות חד מעשרה, אי אשכחי למאן דמברך נברך אלוהינו וענו אינהו ברוך אלוהינו שאכלנו משלו, יימר איהו בהדייהו ברוך אלוהינו המבורך לעולם ועד, ואי אעל ואשכח ינהו דקא ענו כבר ולא שמע מן המברך עארני בתרייהו אמן.

ומאן דקאי בבי כנישתא אחרוי שליחא דצבורא מחייב לכווני דעתיה, ובתר דקא חתים שליחא דצבורא על כל חותם ברכה וברכה להוי עני אמן, דהכי אמור רבנן מאי דכתיב אמונים נוצר ה' אלו שהן עונין אמן באמונה, אמור השליח ציבור מחייה המתים והן עונין אמן ועדין לא ראותחיית המתים ומאמינים שהקב"ה מחיה מתים, אומר הש"ץ גואל ישראל ועדין לא נגאלו, ואם תאמר שנגאלו חזרו ונשתעבדו ומאמינים בהקב"ה שעתיד לגאלם ועונין אמן. אומר הש"ץ ברוך בונה ירושלים ועדין היא בחטורבנה ומאמינים שהקב"ה עתיד לבנותה וענין אמן, הוי אמונים נוצר ה', מאמינים ועונין אמן נוצר ה', ותניא אין עונין לא אמן חטופה ולא אמן קטופה ולא מן קצרה ולא מן יתומה, ולא יזרוק ברכה מפיו, בן עזאי אומר העונה אמן חטופה יתחטפו ימיו, קטופה יתקטפו שנותיו, קצרה יתקצרו ימיו, יתומה יהיו בניו יתומים, ארוכה מאריכין לו ימיו. ומאן דעאני אמן לעני בכל כחו, דאמר ר' שמעון בן לקיש כל העונה אמן בכל כחו פותחין לו שערי גן עדן שנאמר פתחו שערים ויבר גוי צדיק שומר אמונים, אל תקרי שומר אמונים אלא שומר אמנים, אמר ר' יהושע בן לוי כל העונה אמן יהא שמיה רבא בכל כחו קורעין לו גזר דינו שנאמר בפרוע פרעות בישראל בהתנדב עם ברכו ה' מאי טעם בפרוע פרעות משום דברכו ה'. ר' חייא בר אבא אמר ר' יוחנן אפילו יש בו שמץ עבודה זרה מוחלין

לו, כתיב הכא בפרוע פרעות בישראל וכתוב התם כי פרעה אהרן לשמצה בקמיהם, הלכך צריך אדם לענות יהא שמיה בכל כחו והכי נמי אמן בכל כחו, מאי אמן אמר ר' חנינא אל מלך נאמן.

סדר מעמדות

אלו המעמדות

ביום ראשון קורין בראשית ברא אלוהים וגו', עד ויהי ערב ויהי בקר יום אחד.
נביאים [ישעיה מב] כה אמר האל ה' בורא שמים וגו', עד בטרם תצמחנה אשמיע אתכם.
פרשת המן בכל יום ויום ויאמר ה' אל משה הנני ממטיר לכם וגו', עד והעומר עשירית האיפה הוא.
עשרת הדברים בכל יום ויום וידבר אלוהים את כל הדברים וגו' עד וכל אשר לרעך.
ענין הקרבנות. [שמות כ"ט] וזה אשר תעשה על המזבח כבשים בני שנה וגו', עד לשכני בתוכם אני ה' אלוהיכם.

פרק ראשון ממסכת תמיד. בשלשה מקומות הכהנים שומרין וכו' עד ודישון מזבח הפנימי והמנורה.
 ויאמר ה' אל משה קח לך סמים נטף ושחלת וחלבנה סמים ולבונה זכה בד בבד יהיה.
 פיטום הקטרת כיצד. שלש מאות וששים ושמנה מנים היו. שלש מאות וששים וחמשה שבכל יום, כמנין ימות החמה, ושלשה שהיה מוסיף ביום הכפורים, כהן גדול מחזירן למכתשת ונוטל ממנו מלא חפניו, כדי לקיים בו מצות דקה מן הדקה.
 ואלו הן. הצרי, והצפורן, חלבנה, ולבונה, משקל שבעים שבעים מנה. מור, וכרכם, שבלת נרד, וקציעה, משקל ששה עשר עשר מנה. קושט שנים עשר. קלופה שלשה. קנמון תשעה. בורית כרשינא תשעה קבין. מלח סדומית רובע. מעלה עשן כל שהוא. ר' נתן אומר אף כפת הירדן כל שהוא. אם נתן בה דבש פסלה. אם חסר אחת מסמניה חייב מיתה.

רבן שמעון בן גמליאל אומר הצרי אינו אלא שרף מעצי הקטף. בורית כרשינא תשעה קבין. יין קפריסין סאין תלת וקבין תלתא. אם לא מצא יין קפריסין מביא חמר חורין עתיק. יין קפריסין למה הוא בא, כדי לשרות בו את הצפורן מפני שהיא עזה, בורית כרשינא למה היא באה, כדי ליפות בה את הצפורן כדי שתהא נאה. והלא מי רגלים יפין לה, אלא שאין מכניסין מי רגלים במקדש מפני הכבוד.
 תניא. ר' נתן אומר כשהוא שוחק אומר הדק הדק היטב, מפני שהקול יפה לבשמים. פיטמה לחצאין כשרה, לשלישית ולרביעית לא שמענו. אמר ר' יהודה זה הכלל כל כמדתה כשרה חצאין, שחסר בה מכל סימן וסימן או שחסר אחת מכל סמניה או שלא נתן בתוכה מעלה עשן חייב מיתה.

אמר ר' זעירא אף חייב משום הכנסה יתירה.
 תאני בר קפרא. אחת לששים או לשבעים שנה היתה באה חצאין של שירים. ותאני בר קפרא, אלו היה נותן בתוכה קורטוב של דבש אין אדם יכול לעמוד מפני ריחו, אלא שאמרה תורה כי כל שאור וכל דבש לא תקטירו ממנו אשה לה'.

תאנא. הקטיר כזית בחוץ חייב, פחות מכזית בפנים פטור.

אמר ר' ירמיה ואיתימא ר' אבא, ונפטרו הצבור ידי חובתן. ר' יוסי בר אבין ור' יוסי בר זבידא אמרו מדקתני רישא הקטיר כזית בחוץ ותאני סיפא פחות מכזית בפנים פטור, מכלל דלא נפטרו הצבור ידי חובתן.

ובכל יום ויום אומר:

איזהו מקומן של זבחים, קדשי הקדשים שחיתטן בצפון. פר ושעיר של יום הכפורים שחיתטן בצפון וקבול דמן בכלי שרת בצפון, ודמן טעון הזיה על בין הבדים, על הפרכת, על מזבח הזהב, מתנה אחת מהן מעכבת, שיירי הדם היה שופך על יסוד מערבי של מזבח החיצון. אם לא נתן לא עכב.

וביום הראשון קורין כתובים. לדוד מזמור לה' הארץ ומלואה וגו'.

וקורין הלכה. ונשלמה פרים שפתינו בתשלום פרי קרבנותינו.

וזהו היא סידורה של מערכה. אביי מסדר מערכה משמיה דגמרא וכו', עד ועליה השלמו כל הקרבנות כלן. זאת תורת העולה היא העולה על מוקדה על המזבח כל הלילה עד הבקר ואש המזבח תוקד בו.

ובכל יום ויום קורין

כל אלה בהיות היכל על יסודו ומזבח על מכוננו, ועכשיו חרב מקדש ובטלה עבודה ואין לנו בעונותינו, לא אשם ולא אישים, לא בדים ולא בלולה. לא גבול ולא גורלות, לא דביר ולא דקה. לא היכל ולא הר המור. לא ועד ולא וידוי. לא זבח ולא זריקה. לא חטאת ולא חלבים. לא טהרה ולא טבילה. לא ירושלם ולא יער לבנון. לא כפרת ולא כרובים. לא לבונה ולא לחם הפנים. לא מזבח ולא מנורה, לא נסכים ולא נתחים. לא סמיכה ולא סמים. לא עולה ולא עזאזל, לא פרכת ולא פר. לא ציון ולא ציץ נזר הקדש. לא קידה ולא קנמון. לא ריח סמים ולא ריח ניחותה. לא שי ולא שלמים. לא תודה ולא תמורה.

עונות אבותינו החריבו נונינו ופשעינו האריכו קצנו, וחרבה עירנו ושמש מקדשנו וגלה יקרנו מבית חיינו, וטולטל הדרנו מבית הדרנו ומבית תפארתנו, מקום אשר הללך אבותינו. ואין אנו יכולין להקריב לפניך קרבן שיכפר בעדנו אלא נשלמה פרים שפתינו. וזכרון אלו הדברים תהיה כפרתנו ותפלתנו תהא סליחתנו. יהי רצון מלפניך רבון העולמים שתמחול לנו על כל חטאתינו ותכפר לנו על כל פשעינו שחטאנו לפניך, בין בשוגג בין במזיד בין באונס בין ברצון בין בראיה בין בשמיעה. וניב שפתינו תחשב לפניך במקום עולותינו.

ובכן היה לאין מחמד כל עין. אשרי עין ראתה כל אלה הלא למשמע אוזן דאבה נפשנו. על זה היה דוח לבנו ועל אלה חשכו עינינו. על הר ציון ששמש שועלים הלכו בו. אתה ה' לעולם תשב כסאך לדור ודור, למה לנצח תשכחנו תעזבנו לאורך ימים. השיבנו ה' אליך ונשובה חדש ימינו כקדם.

הדרך עלן והדרך עלך. דעתך עלן ודעתך עלך. זיוך עלן וזיון עלך. לא תזוז מנן ולא נזוז מנך. לא תתנשא מנן ולא נתנשא מנך. לא בעלמא הדין ולא בעלמא דאתי.

ר' יהודה אומר אשרי מי שעמלו בתורה ועושה נחת רוח ליוצרו. גדל בשם טוב ונפטר בשם טוב מן העולם, ועליו אמר שלמה בחכמתו טוב שם משמן טוב. למוד תורה הרבה שיתנו לך שכר הרבה, ודע מתן שכרן של צדיקים לעתיד לבא.

ר' חנניא בן עקשיא אומר, רצה הקדוש ברוך הוא לזכות את ישראל לפיכך הרבה להם תורה ומצות, שנאמר ה' חפץ למען צדקו יגדיל תורה ויאדיר. אין כאלוהינו אין כאדונינו כו' עד אתה הוא מושיענו. אתה תושיענו. אתה תקום תרחם ציון כי עת לחננה כי בא מועד, בונה ירושלים ה' נדחי ישראל יכנס. תנא דבי אליהו כל השונה הלכות בכל יום מובטח לו שהוא בן עולם הבא. שנאמר הליכות עולם לו, אל תקרי הליכות אלא הלכות. אמר ר' אלעזר אמר ר' חנינא תלמידי חכמים מרבים שלום בעולם. שנאמר וכל בניך למודי ה' ורב שלום בניך. אל תקרי בניך אלא בוניך, יהי שלום בחילך שלוה בארמנותיך, למען אחי ורעי אדברה נא שלום בך. למען בית ה' אלוהינו אבקשה טוב לך. וראה בנים לבניך שלום על ישראל, ה' עז לעמו יתן ה' יברך את עמו בשלום, אמן.

ביום השני קורין בתורה, מן ויאמר אלוהים יהי רקיע עד ויהי בקר יום שני.
 נביאים. [ישעיה מב] שירו לה' שיר חדש וגו'. עד אלה הדברים עשיתם ולא עזבתם.
 וקורא פרשת המן ואחר סודר סדר התמיד ואיזהו מקומן ועשרת הדברים. פרק שני דתמיד מן ראווה אחיו וגו' עד סוף פרקא.
 ואחר קורא כתובים. שיר מזמור לבני קרח גדול ה' וכו'. כמו שכתוב למעלה.
 ואחר קורא פטום הקטורת. וקורא הלכה ונשלמה פרים שפתינו. ואומר אין כאלוהינו, ואומר ר' יהודה אומר אשרי מי שעמלו בתורה וגו'.

ביום השלישי קורין בתורה מן ויאמר אלוהים יקוו המים וגו'. עד ויהי בקר יום שלישי.
 נביאים. ויקנא ה' לארצו וגו'. עד ולא יבושו עמי לעולם.
 וקורא פרשת המן. וענין הקרבנות ואיזהו מקומן כמו שכתבנו למעלה. התמיד פרק שלישי, מן אמר להם הממונה וכו' עד גמירא. וקורא עשרת הדברים.
 כתובים. מזמור לאספא אלוהים נצב וגו'. כמו שכתוב לעיל: וקורא אין קדוש כה' כי אין בלתך, וקורא פטום הקטורת. הלכה, ונשלמה פרים וכו', כמו שכתוב לעיל כל הענין עד הסוף.

ביום הרביעי קורין בתורה מן ויאמר אלוהים יהי מאורות וגו'. עד ויהי בקר יום רביעי.
 נביאים. [ירמיה לא] כה אמר האל ה' נותן שמש לאור יומם וגו' עד ולא יהרס עוד לעולם.
 וקורא פרשת המן וסדר התמיד שהוא ענין הקרבנות. ואיזהו מקומן, כמו שכתוב ביום ראשון. וסודר סדר התמיד פרק רביעי לא היו כופתין וכו', עד סוף פרקא. ואומר עשרת הדברים.
 כתובים. אל נקמות וגו'. כמו שכתוב לעיל. פטום הקטורת. כל אלה בהיות היכל על יסודו. אין כאלוהינו, ותנא דבי אליהו. וקדיש, כמו שכתוב למעלה.

ביום חמישי קורין בתורה מן ויאמר אלוהים ישרצו המים וגו'. עד ויהי בקר יום חמישי

נביאים. [יחזקאל לד] וכרתי להם ברית שלום וגו'. עד אדם אתם אני ה' אלוהיכם נאם ה' אלוהים. ואומר זה השיר שקורין הלויים.

כתובים. למנצח על הגיתית לאסף וגו'. כמו שכתוב לעיל.

וקורא פרשת המן ועשרת הדברות וענין הקרבנות ואיזהו מקומן. התמיד, פרק חמישי אמר להם הממונה וכו' עד סוף פרקא. סדר המערכה. פטום הקטרת. כל אלה בהיות היכל על יסודו, ואומר אין כאלוהינו ואומר תנא דבי אליהו ואומר קדיש של יחיד.

ביום הששי קורין בתורה מן ויאמר אלוהים תוצא הארץ וגו' עד ויהי בקר יום הששי.

נביאים. [ישעיה מה] כה אמר ה' קדוש ישראל ויוצרו וגו'. עד ולא תכלמו עד עולמי עד.

כתובים. ה' מלך גאות לבש וגו'.

וקורא פרשת המן ועשרת הדברים וענין הקרבנות ואיזהו מקומן וכולי. התמיד פרק ששי החלו עולין וגו'. עד והשתחוה ויצא. סליק פרקא. סדר מערכה, ואומר הלכה ונשלמה פרים שפתינו, כל אלה בהיות היכל על יסודו, ופטום הקטרת, אין כאלוהינו, תנא דבי אליהו, וקדיש.

ביום השביעי קורין בתורה מן ויכולו השמים והארץ וגו' עד אשר ברא אלוהים לעשות.

ושמרו בני ישראל את השבת עד ביום השביעי שבת וינפש ששת ימים יעשה מלאכה וביום השביעי שבת שבתון קדש לה' כל העושה מלאכה ביום השבת מות יומת לא תבערו אש בכל מושבותיכם ביום השבת שמור את יום השבת לקדשו, (בעשרת הדברות) עד על כן צוך ה' אלוהיך לעשות את יום השבת. **נביאים.** [ירמיה יז] כה אמר ה' השמרו בנפשותיכם ואל תשאו משא ביום השבת עד וישבה העיר הזאת לעולם.

כתובים. מזמור שיר ליום השבת וגו'. כמו שכתוב בזמירות.

התמיד. פרק שביעי עד סוף פרקא. ועל כל תקיעה השתחויה.

זהו סדר התמיד לעבודת בית אלוהינו. יהי רצון שיבנה במהרה בימינו.

וקורא הלכה ונשלמה פרים שפתינו. ואחר קורא פטום הקטרת. כל אלה בהיות היכל על יסודו. אין כאלוהינו.

סליק פרקא סדר מעמדות.

זה המנהג הנכון לנהג היחידים אנשי מעשה. והצבור אין נוהגין כן, שלא יתבטל איש איש ממלאכתו אשר המה עושים, ומקצרין ואומר אחר סיום, קדיש. חזק.

תפלת מנחה

וכשמגיע עת תפלת המנחה נוטל ידיו ואינו צריך לברך. ואם אין לו מים ליטול ידיו, אם יודע שיש מים לפניו עד ארבע מילין, ימתין עד שיגיע למקום מים ויטול ידיו ויתפלל, ואעפ"י שעובר זמן תפלה. אבל יותר מארבע מילין, יתפלל מיד ואל יבטל מן התפלה ואעפ"י שלא נטל את

ידיו, מפני שאנוס הוא. ואעפ"י שאמרו אמר ליה רבינא לרבא, חזי מר ההוא מרבנן דאתא ממערבא, דאמר מי שאין לו מים ליטול ידיו, מקנח ידיו בצרור או בקסמית, ואמר ליה שפיר קאמר מי כתיב ארחץ במים, בנקיון כתיב, מידי דמנקי, עפר וצרורות נמי מנקי. ותו אמרינן רב חסדא לייט למאן דמהדר אמיא בעידן צלותא. הני מילי לק"ש דבעי למקרי בעונתה, אבל לתפלה דרחמי הוא, דאימת דבעי מצלי, בעי לאהדורי. ועד כמה, עד ארבעת מילין. והני מילי לפניו, אבל לאחריו פחות ממיל חוזר, אבל מיל אינו חוזר.

וכשהולך לבית הכנסת אומר: אשרי יושבי ביתך וכו', ומקדש עד לעילא. ומתפללין י"ח בלחש: ושליח צבור אומר אבות וגבורות וקדושת השם. ואומר קודם קדושת השם כתר יתנו לך. ומסיים עד עושה שלום, כדרך שמתפללין בשחרית, ונופלין על פניהם ושואלין כל צרכיהן. ואומר ואנחנו לא נדע מה נעשה, וקדיש כולו עד לעילא עד עושה שלום במרומיו וכו'. אבל כהנים אין נושאים כפיהן משום דשכיחא שכרות ואסור, דשכור לא ישא את כפיו.

ויחיד המתפלל תפלת מנחה אומר במקום קדושה.

(קדושה ליחיד. בכל יום ויום בהגעת תפלת המנחה. מלך הדור יושב ומדבר לחיות. עד שלא יכלה הדבר מפיו, חיות הקדש יוצאות מתחת כסא הכבוד, פיהם מלא רנה וכנפיהם גילה. ידיהם מנגנות, רגליהם מרקדות ומקיפות וסובבות את מלכם. אחת מימין ואחת משמאל, אחת מלפניו ואחת מלאחוריו. ומגפפות אותו ומנשקות אותו, ומפרעות פניהם. הם מתפרעות, ומלך הכבוד מכסה פניו. והיה ערבות הרקיע מתבקע ככברה מפני הדר זיו יופי תואר חמדה חמלה תאוה זוהר שבח מראה פניהם, כדבר שנאמר קדוש קדוש קדוש ה' צבאות מלא כל הארץ כבודו. והמלאכים כשהם מזמרים נחלקים לשלש שורות של אלף אלפי אלפים ורבבות. כת אחת אומרת קדוש וכו' וכו' על פניה. כת אחת אומרת קדוש קדוש וכו' וכו' על ונופלת על פניה, וכת אחת אומרת קדוש קדוש קדוש ה' צבאות מלא כל הארץ כבודו. וכו' וכו' על פניה. והחיות מתחת כסא הכבוד עונות אחריהן ואומרות ברוך כבוד ה' ממקומו. ואתה ברחמיך הרבים השב שכינתך לציון ככתוב בדברי קדשך ימלוך ה' לעולם אלוהיך ציון לדור ודור הללויה).

לא יאמר חזן במנחה רצה ולא שים שלום. אלא יאמר מן רצה ואשי ישראל ותפלתם מהרה באהבה תקבל ברצון. ותהי לרצון תמיד עבודת ישראל עמך. ותחזנה עינינו וכו'.

שלום רב על ישראל תשים לעולם כי אתה הוא מלך ואדון השלום ברוך אתה ה' המברך את עמו ישראל בשלום.

ומאן דמספקא ליה מילתא אי צלי אי לא צלי, אי קרא ק"ש אי לא קרא, אי אמר אמת ויציב אי לא אמר אמת ויציב, אי נמי אי בריך ברכת מזונא אי לא. וגבי שבעת המינים אי בריך אי לא

ברוך, היכי נעביד. הכי גרסינן, אמר רב יהודה אמר שמואל ספק קרא ספק לא קרא ק"ש אינו חוזר וקורא. ספק אמר אמת ויציב ספק לא אמר אמת ויציב, חוזר ואומר אמת ויציב. ור' אלעזר אומר אפילו ספק קרא ק"ש חוזר וקורא ק"ש משום כבוד מלכות שמים. אבל ספק התפלל ספק לא התפלל אינו חוזר ומתפלל. ור' יוחנן אמר אפילו ספק התפלל ספק לא התפלל חוזר מתפלל. ר' יוחנן לטעמיה דאמר ולואי שיתפלל אדם כל היום כולו. והלכתא בכולהו הדר. אבל ודאי קרא ק"ש ואתא ואשכח צבורא דקא קרו ק"ש, אומר פסוקא קמא לחודיה בהדייהו ותו לא. אי נמי ודאי התפלל ונכנס לבית הכנסת ומצא צבור שמתפללין, הכי אמר רב יהודה אמר שמואל אם יכול לחדש דבר בתפלתו יתפלל ואם לאו אל יתפלל. אי נמי לא צלי ועאל לבי כנשתא ואשכח צבורא דמצלי, פליגי בה רב הונא ור' יהושע בן לוי, דהכי אמר רב הונא נכנס לבית הכנסת ומצא צבור שמתפללין אם יכול להתחיל ולגמור עד שלא יגיע שליח צבור למודים יתפלל ואם לאו אל יתפלל, וריב"ל אמר אם יכול להתחיל ולגמור עד שלא יגיע שליח צבור לקדוש, יתפלל ואם לאו אל יתפלל.

ואמרינן במאי קא מפלגי, רב הונא סבר יחיד אומר קדוש, וריב"ל סבר אין היחיד אומר קדוש. ומסקינן דאין היחיד אומר קדוש. ותו אמרינן דכולי עלמא מיהת מפסק לא פסיק עד דעני קדוש. ואמרינן איבעי להו מהו שיפסיק אאמן יהא שמיה רבא מברך. ואף על גב דפשטינן דמפסיק, הדרין ופסקינן דלא מפסיק.

וצריך לשהות שעה אחת ואח"כ יתפלל, שכך שנינו, חסידיה הראשונים היו שוהין שעה אחת ומתפללין, כדי שיכוונו לבם למקום. ואמר ריב"ל המתפלל צריך שישהא שעה אחת קודם תפלתו ושעה אחר תפלתו. שעה אחת קודם תפלתו, דכתיב אשרי יושבי ביתך עוד יהללך סלה. ושעה אחת אחר תפלתו, דכתיב אך צדיקים יודו לשמך ישבו ישרים את פניך.

סדר ערבית

הקורא ק"ש של ערבית קודם ראיית הכוכבים, לא יצא ידי חובתו. דתניא מאימתי מתחילין לקרא ק"ש בערבין, משעה שהכהנים נכנסין לאכול בתרומתן וסימן לדבר צאת הכוכבים. ותניא הקורא קודם לכן לא יצא ידי חובתו. וכמה כוכבים יצאו ויהיה לילה, ר' נתן אומר כוכב אחד יום, שנים בין השמשות, שלשה לילה. ואמר ר' יוסי בר אבין לא כוכבים גדולים הנראים ביום, ולא כוכבים קטנים הנראים בלילה, אלא בינוניים.

ועומד שליח צבור ומתחיל ואומר. והוא רחום יכפר עון ולא ישחית והרבה להשיב אפו ולא יעיר כל חמתו. ה' הושיעה המלך יעננו ביום קראנו.

ומברך ברכו את ה' המבורך.

וענין אחריו: ברוך ה' המבורך לעולם ועד.

ופותח ואומר:

ברוך אתה ה' אלוהינו מלך העולם אשר בדברו מעריב ערבים בחכמה פותח שערים ובתבונה משנה עתים. ומחליף את הזמנים ומסדר את הכוכבים במשמרותיהם ברקיע כרצונו. בורא יום ולילה גולל אור מפני חושך וחושך מפני אור. מעביר יום ומביא לילה ומבדיל בין יום ובין לילה ה' צבאות שמו. חי וקיים תמיד ימלוך עלינו לעולם ועד, ברוך אתה ה' המעריב ערבים. אהבת עולם בית ישראל עמך אהבת, תורה ומצות חקים ומשפטים אותנו למדת. על כן ה' אלוהינו בשכבנו ובקומנו נשיח בחוקיך ונשמח בדברי תורתך ובמצותיך לעולם ועד, כי הם חיינו ואורך ימינו ובהם נהגה יומם ולילה, ואהבתך לא תסור ממנו עד נצח נצחים. ברוך אתה ה' אוהב את עמו ישראל. שמע ישראל ה' אלוהינו ה' אחד.

וקורין ק"ש

אמת ואמונה כל זאת קיים עלינו כי הוא ה' אלוהינו ואנחנו ישראל עמו. אמת מלכנו ואין זולתו. הפודנו מיד מלכים הגואלנו מכף כל עריצים, האל הנפרע לנו מצרינו ומשלם גמול לכל אויבי נפשנו. השם נפשנו בחיים ולא נתן למוט רגלינו, המדריכנו על במות אויבינו וירם קרננו על כל שונאינו, העושה לנו נקמה בפרעה ואותות ומופתים באדמת בני חם. המכה בעברתו כל בכורי מצרים ויוציא עמו ישראל מתוכם לחירות עולם. המעביר בניו בין גזרי ים סוף ואת רודפיהם ואת שונאיהם בתהומות טבע, וראו בניו את גבורתו שבהו וכו' עד נורא תהלות עושה פלא.

מפי עוללים ויונקים שירה שמעת על הים, יחד כלם הודו והמליכו ואמרו, ה' ימלוך וגו'. ויקיים לנו ה' אלוהינו מלכותו כבודו ותפארתו קדושתו וקדושת שמו הגדול. הוא ה' אלוהינו יחוס וירחם עלינו וירויח מהרה מכל צרותינו וימהר לגאלנו גאולה שלמה מקרוב. ברוך אתה ה' גאל ישראל.

השכיבנו ה' אלוהינו לשלום. והעמידנו מלכנו לשלום ולחיים, ופרוש עלינו סוכת שלומך והגן בעדנו ותקננו בעצה טובה מלפניך והושיענו למען שמך והסר מעלינו דבר חרב ורעב ויגון. ושבור שטן מלפנינו ומאחרינו. ושמור צאתנו ובואנו מעתה ועד עולם כי שומרנו ומצילנו אתה. ברוך אתה ה' שומר עמו ישראל לעד.

וענין הצבור ברוך ה' לעולם אמן ואמן, ברוך ה' מציון שוכן ירושלם הללויה. ברוך ה' אלוהים אלוהי ישראל עושה נפלאות לבדו, וברוך שם כבודו לעולם וימלא כבודו את כל הארץ אמן ואמן. יהי כבוד ה' לעולם ישמח ה' במעשיו. יהי שם ה' מבורך מעו"ע. כי לא יטוש ה' את עמו ונחלתו לא יעזוב בעבור שמו הגדול. כי הואיל ה' לעשות אתכם לו לעם. וירא כל העם ויפלו על פניהם ויאמרו ה' הוא האלוהים. והיה ה' למלך על כל הארץ ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד. יהי חסדך ה' עלינו כאשר יחלנו לך. הושיענו ה' אלוהינו וקבצנו מן הגוים להודות לשם קדשך להשתבח בתהלתך. כל גוים אשר עשית יבואו וישתחוו לפניך ה' וכבדו לשמך. אנחנו עמך וצאן מרעיתך נודה לך לעולם לדור ודור נספר תהלתך. ברוך ה' ביום ברוך ה' בלילה ברוך ה' בשכבנו ברוך ה' בקומנו. כי בידך נפשות החיים והמתים אשר בידו נפש כל חי

ורוח כל בשר איש. בידך אפקיד רוחי פדית אותי ה' אל אמת. אלוהינו שבשמים יחד שמך, קים מלכותך עלינו לעולם ועד.

יראו עינינו וישמח לבנו ותגל נפשנו בישועתך באמת, באמור לציון מלך אלוהיך. ה' מלך ה' מלך ה' ימלוך לעולם ועד. כי המלכות שלך היא ולעולמי עד תמלוך בכבוד, כי אין לנו מלך אלא אתה. ברוך אתה ה' המולך בכבודו תמיד הוא ימלוך עלינו לעולם ועד. ומקדש שליח צבור.

ודקא אמרינן דמצי שליח למימר ברכו בדיל הנך אינשי דאתי בין הפרקים לבסוף, ואינהו דענו ברוך ה' המבורך, וקא מסדרי ק"ש כתיקון רבנן בשתים לפניה ובשתים לאחריה. הכי מתחזי שפיר, וליכא למיחש להפסק בין גאולה לתפלה דהא חתמינן בתר גאל ישראל שומר ישראל. ונהי דאיכא לאקשוויי, הא אמרינן כיון דתקינן רבנן בתראי למימר פסוקי דשבחא דקב"ה ופסוקי דרחמי, ומחתם נמי המולך בכבודו בתפלת (שחרית) [ערבית], ליכא למסמך גאולה לתפלה. ודוקא בתפלת ערבית אפשר למעבד כן, אבל שחרית, דבתר גאל ישראל לאלתר לתפלה קיימינן, לית אפשר.

ומאן דעאיל לבי כנישתא ומשכח צבורא קיימינן, איהו נמי ליקום. אי יתבין, איהו נמי ליתוב. דלא ליתחזי כי בטל מן כוליה צבורא. הכי שדרו ממתיתבא. ולכשמסיימין תפלה חוזר ומקדש ונפטרינן לבתיהון.

והכי אמר רב שר שלום ראש ישיבת גאון יעקב של עיר מחסיא, שמותר ליפול על פניו ולבקש רחמים אחר תפלת ערבית ואפילו בצבור. וכך מנהג בבית רבינו שבבבל שנופלין על פניהם ערבית חוץ מערב שבת.

סדר ק"ש על המטה

וכשנכנס אדם לישן על מטתו צריך לקרוא ק"ש, דאמר ריב"ל אעפ"י שקרא אדם ק"ש בבית הכנסת מצוה לקרותו על מטתו. אמר רב אסי מאי קראה, רגזו ואל תחטאו אמרו בלבבכם על משכבכם ודומו סלה. ותלמיד חכם, שכל היום עוסק בתורה ומשכים ומעריב, אין צריך לומר ק"ש אלא זה הפסוק. בידך אפקיד רוחי פדיתה אותי ה' אל אמת.

ואמר ר' יצחק כל הקורא ק"ש על מטתו מזיקין בדילין הימנו, שנאמר ובני רשף יגביהו עוף, ואין רשף אלא מזיקין, שנאמר מזי רעב ולחומי רשף, ואין עוף אלא תורה שנאמר התעייף עיניך בו ואיננו.

וקורא פרשה ראשונה מן שמע עד והיה אם שמוע ומברך,

ברוך אתה ה' אלוהינו מלך העולם המפיל חבלי שינה על עיני ומשקיע שנת תרדמה על עפעפי ומנוחה על אישון בת עין, ושמרני כאישון בת עין. יהי רצון מלפניך ה' אלוהי שתשכיבני לשלום ותעמידני לשלום ותן חלקי בתורתך. ותרגילני לדבר מצוה ואל תרגילני לדבר עבירה. ואל תביאני לידי חטא ולידי נסיון ולידי בזיון וישלוט בי יצר טוב ואל ישלוט בי יצר הרע. והצילני מפגע רע ומחלום רע ומהרהור רע. ואל יבהלוני חלומות רעים והרהורים רעים. ותהא מטתי שלימה לפניך האר עיני פן אישן המות. בא"י המאיר לכל העולם כולו בכבודו.

ברוך ה' ביום, ברוך ה' בלילה, ברוך ה' בשכבנו, ברוך ה' בקומנו. ויאמר ה' אל השטן יגער וגו' עד מוצל מאש. ה' ישמרך מכל רע ישמר את נפשך. ה' ישמור צאתך ובואך מעתה ועד עולם. בידך אפקיד רוחי פדיתה אותי ה' אל אמת.

יברכך ה' וגו' עד וישם לך שלום.

ריב"ל אמר יושב בסתר עליון וגאני:

ת"ר שיר של פגעים בכנורות בתופים ובנבלים, ואי זהו שיר של פגעים, יושב בסתר עליון עד כי אתה ה' מחסי: ואומר ה' מה רבו צרי עד לה' הישועה.

ואמרינן האמר ריב"ל אסור להתרפאות בדברי תורה, להגין שאני.

וכתוב באגדה שיר של פגעים היה משה אומר, בשעה שהיה עולה לרקיע היה אומר המזמור הזה, יושב בסתר עליון.

סדר שני וחמישי

ובשני ובחמישי של שבת, כי מסיים שליח צבור שמונה עשרה מתחילין הצבור ואומרין.

אם עונינו ענו בנו ה' עשה למען שמך, כי רבו משובותינו, לך חטאנו סלח לנו. אם עונות תשמור יה ה' מי יעמוד. כי עמך הסליחה למען תורא. חוסה ה' על עמך ישראל ואל תתן נחלתך לחרפה למשל במ גוים. למה יאמרו בעמים איה אלוהיהם. ידענו כי חטאנו ואין מי יעמוד בעדנו לכפר, כי אם שמך הגדול יעמד לנו בעת צרה. ידענו כי אין בנו מעשים, צדקה עשה עמנו למען שמך וכרחם אב על בנים רחם עלינו והושיענו. אמנם אלוהינו רבו אשמינו, אין קץ ואין מספר לעונותינו, רחום, רחמנו וזכור לנו את ברית אבותינו. זכור לעבדיך לאברהם ליצחק וליעקב אל תפן אל קשי העם הזה ואל רשעו ואל חטאתו. שוב מחרון אפך והנחם על הרעה לעמך. והסר ממנו עול הגוים, כי כן דרכך פודה ומציל גואל ומושיע בכל דור ודור.

ואומר השליח צבור והצבור עמו כלם ביחד:

אל הוריתנו לומר שלש עשרה וזכור לנו היום שלש עשרה, שחל עניו לפניך מקדם, וכן כתוב וירד ה' בענן ויתיצב עמו שם ויקרא בשם ה'.

ואומר שליח צבור: ויעבר ה' וגו' עד ונקה.

אומר שליח צבור: וסלחת לעוננו ולחטאתנו ונחלתנו. סלח לנו אבינו כי חטאנו מחל לנו מלכנו כי פשענו. כי אתה ה' טוב וסלח ורב חסד לכל קוראיך. למען שמך ה' וסלחת לעוננו כי רב הוא. כי עמך הסליחה למען תורא.

סלח נא לעון העם הזה כגדל חסדך וכאשר נשאתה לעם הזה ממצרים ועד הנה. ויאמר ה' סלחתי כדבריך.

ואומר שליח צבור:

אלוהינו ואלוהי אבותינו תבא לפניך תפלתנו ואל תתעלם מתחנתנו, שאין אנו עזי פנים וקשה ערף בדבר הזה, שנאמר לפניך צדיקים אנחנו ולא חטאנו.

וענין הקהל, אבל חטאנו אנחנו ואבותינו.

אשמנו, בגדנו, גזלנו, דברנו דופי. העוינו, והרשענו, זדנו, חמסנו, טפלנו שקר. יעצנו רע, כזבנו, לצנו, מרדנו, נאצנו, סררנו, עוינו, פשענו, צררנו, קשינו עורף. רשענו, שחתנו, תעבנו, תעתענו. סרנו ממצותיך וממשפטיך ולא שוה לנו, ואתה צדיק על כל הבא עלינו כי אמת עשית ואנחנו הרשענו.

ויש אומרין במקום אם עונינו.

ועתה ה' אלוהינו אשר הוצאת את עמך מארץ מצרים ביד חזקה ותעש לך שם כיום הזה חטאנו רשענו. ה' ככל צדקותיך ישב נא אפך וחמתך מעירך ירושלים הר קדשך כי בחטאינו ובעונות אבותינו ירושלים ועמך לחרפה לכל סביבותינו. ועתה שמע אלוהינו אל תפלת עבדך ואל תחנונוי והאר פניך על מקדשך השמים למען ה'. הטה אלוהי אונך ושמע וגו' עד כי שמך נקרא על עירך ועל עמך אל הוריתנו לומר שלש עשרה וכו' כדכתיב לעיל.

ויש מקומות שאומרים:

והוא רחום יכפר עון וכו' ולא כעונותינו גמל עלינו. אם עונינו וכו' יכירו וידעו כל הגוים כי אתה ה' כו' אבינו אתה. אנחנו החומר ואתה יוצרנו ומעשה ידך כלנו, צורנו מלכנו וגואלנו חוסה ה' על עמך ואל תתן נחלתך לחרפה למשל במ גוים. למה יאמרו העמים איה אלוהיהם ידענו וכו' כי חטאנו ואין בנו מעשים צדקה עשה עמנו למען שמך וכרחם אב על בנים רחם עלינו, הושיענו. חמול על עמך ורחם על נחלתך חוסה נא כרב רחמיך. לך ה' הצדקה עושה נפלאות בכל עת.

הבט נא ורחם נא במהרה למען שמך, ברחמיך הרבים ה' אלוהינו. רחם והושיעה צאן מרעיתך ואל ימשל בנו קצף, כי לך עינינו תלויות. הושיענו למען שמך הביטה ועננו בעת צרה כי לך ה' הישועה. בך תוחלתנו אלוה סליחות אנא סלח נא טוב וסלח, כי אל מלך חנון ורחום אתה.

אנא מלך חנון רחום זכור והבט לברית בין הבתרים, ותראה לפניך עקידת יחיד, למען ישראל אבינו עננו והושיענו, כי שמך נקרא עלינו עושה נפלאות בכל עת ועת. עשה עמנו כחסדך חנון ורחום, הביטה ועננו בעת צרה כי לך ה' הישועה. אבינו מלכנו מחסנו, אל תעש עמנו כרוע מעללינו וזכור רחמיך וחסדיך, וכרב טובך הושיענו וחמול נא עלינו, כי אין לנו אלוה מבלעדיך צורנו. אל תעזבנו ה' אלוהינו אל תרחק ממנו,

כי נפשנו קצרה מחרב ומשבי מדבר וממגפה. ומכל רעה הצילנו כי לך עינינו. אל תכלימנו ה' אלוהינו והאר פניך בנו, וזכר לנו את ברית אבותינו והושיענו למען שמך. ראה בצרותינו, שמע קול תחנונו ועננו, כי אתה שומע תפלת כל פה.

אל רחום וחנון אתה, אנא רחם עלינו ועל כל מעשיך. אין כמוך ה' אלוהינו אנא שא נא פשעינו. אבינו מלכנו צורנו וגואלנו אל חי וקיים, החסין בכח חסיד וטוב על כל מעשיך. כי אתה הוא ה' אלוהינו, אל ארך אפים מלא רחמים, רחם עלינו ועשה עמנו כרב רחמך, והושיענו למען שמך. שמע מלכנו תפלתנו ומיד אויבינו הצילנו.

שמע מלכנו תפלתנו ומכל צרה ויגון הצילנו.

אבינו מלכנו אתה, ושמך הגדול עלינו נקרא, עשה עמנו למען שמך. אל תעזבנו אבינו, אל תטשנו מלכנו ואל תשכחנו יוצרנו, כי אל מלך חנון ורחום אתה.

אין כמוך חנון ורחום ה' אלוהינו, אין כמוך ארך אפים ורב חסד ואמת. הושיענו ורחמנו, מרעש ומרגז הצילנו, זכור לעבדיך לאברהם ליצחק וליעקב, אל תפן אל קשי העם הזה אל רשעו ואל חטאתו. שוב מחרון אפך והנחם על הרעה לעמך, והסר ממנו מכת המות כי רחום אתה כי כן דרכך לעשות חסד חנם בכל דור ודור. חוסה ה' על עמך והצילנו מזעמך והסר ממנו מכת המגפה, כי אתה הוא שומר ישראל.

לך ה' הצדקה ולנו בשת הפנים. מה נתאונו, מה נאמר, מה נדבר ומה נצטדק. נחפשה דרכינו ונחקורה ונשובה אליך כי ימינך פשוטה לקבל שבים. אנא ה' הושיעה נא. אנא ה' הצליחה נא. אנא עננו ביום קראנו. לך ה' חכינו, לך ה' קוינו, לך ה' ניהל. אל תחשה ותעננו כי נאמו גוים, אבדה תקותם. כל ברך וכל קומה לפניך תשתחוה.

הפותח יד בתשובה לקבל פושעים וחטאים נבהלה נפשנו מרב עצבוננו קומה והושיענו כי חטאנו לך, אבינו מלכנו כי אין בנו צדקה ומעשים טובים, זכור לנו את ברית אבותינו ועדותינו בכל יום, ה' אחד. הביטה בענינו כי רבו מכאובינו וצרות לבבנו. חוסה עלינו בארץ שביינו ואל תשפוך חרונוך עלינו כי עמך אנחנו בני בריתך.

אל הביטה דל כבודנו בגוים ושקצונו כטומאת הנדה, עד מתי עוזך בשבי ותפארתך ביד צר. עוררה גבורתך וקנאתך עליהם, הם יבושו ויחתו מגבורתם ואל ימעטו לפניך תלאותינו. מהר יקדמונו רחמך בצרותינו. לא למעננו אלא למענך עשה, ואל תשחת את זכר שאריתנו כי אל מלך חנון ורחום אתה. חוס רחם עלינו ועל כל המיחדים בכל יום פעמים, שמע ישראל ה' אלוהינו ה' אחד.

ונופלין על פניהם ואומרים: רחום וחנון וכו'

ואומר שליח ציבור

ה' אלהי ישראל שוב מחרון אפך, והנחם על הרעה לעמך:

ה' נגרו דמעי. והמו מעי. לדור שעשועי. ברבות דודיו. מבין בדיו. ואנחנו יחדיו. ואין זר אתנו בבית: חמרמר וחמר. לבבי ונמר. כי רע ומר. ראות בן קטורה. בבית הבחירה. ובן הגבירה. איננו גדול בבית: ועלו באושים. תת ברושים. ובמקום קדושים. השכין קדשים. ותחת אנשים. הניח נשים פלגשים. לשמור את הבית: מואבית ומצרית. חתית והגרית. השמד והשחת. והרק

כליהם. וערה פתה. וצוה הכהן ופנו את הבית: חוקר כליות. פדה נא שביות. מידי נביות. ימיך תעיר. וקח דם צעיר. מקום דם שעיר. לחטא את הבית: זכרתי לאסיריך. חסד נעוריך. ויצאתי אחריך. מעת צאתך. ממנוחתך. ומיום גלותך. לא ישבתי בבית: קנא קנאתי. ונקרוא נקראתי. לעמי ונעניתי. לעם לא אלמן. בבוא עת וזמן. לבנות לו בית נאמן. לבנות לו בית נאמן. והוא יבנה לי את הבית.

ה', נזלו עיני. ונפלו פני. ונכפלו יגוני. בשמעני באוזני. חרפות מעני. אשר חרפו אויביך ה'. אשר חרפו עקבות משיחך: חסדך הראה. לעם דל ונכאה. נדחו קבץ ואויביו הפאה. וצא ממקומך. לכלות קמיר. כיום יצאת לישע עמך. לישע את משיחך: וגאל לך בן. הודש במתבן. כתמו הלבן. ושיחו הבן. והושע כמהים. ושימם גבוהים. מגננו ראה אלהים. והבט פני משיחך: מבוז והימן. וצפון ותימן. פדה עם לא אלמן. והעלה גדודיך. לקרית מועדיך. בעבור דוד עבדך. אל תשב פני משיחך.

ה', לגזע הימן. אשר בך מאמן. תשלח ציר נאמן. להיות נוטר לאשר אין לו שוטר. מלך תעטר. ויצא חוטר. מגזע ישי: וחזיון מסותם. וקץ המחותם. לזרע איש תם. גלה עתה. להוציאו מיד רעמה וסבתא. כאשר דברת. כי בוחר אתה. בבן ישי: יושב מפוגר. במסגר מסוגר. בעול פרא (בן אמה) מוסגר. הדוף באיבה. בכור עוני הובא. וישאל ואין תשובה מדוע לא בא. בן ישי: גדפנו מגדפים. ויחרפנו מחרפים. וירדפנו מרדפים. בשמענו קול כחולה. מפי בני עולה. שבא וחווילה. אין לנו חלק בדוד ולא נחלה. בבן ישי: ומנפש ועד בשר. יכלה צר. לבן שר. עדי יבושר. מכסא מרומים. בהדשת לאומים משביח שאון ימים. אשר עומד לנס עמים. שרש ישי: טמון בחבל. מעונה בכבל. משוכח מנבל. טובך אויתי. ועליך צויתי. וכדברך עשיתי. הנה ראיתי. בן לישי: אמץ לבב מוכה. בגלות מדוכה. ותמיד יחכה. מכלאי אפלות. פניך לחלות. צור נורא עלילות. כלו תפלות. דוד בן ישי.

ה', נפלאות עשית. וחטאינו כסית. ואורך עלינו נסית. ועתה שכחתנו. ואיך תאמר אהבתנו. ויש ה' אתנו. ולמה מצאתנו. כל זאת: חללת עבדך. ומכרת נחלתך. לבנות ולא מבריתך. ומקנות תאחר. עובר לסוחר. ותסוב מאצלו אל מול אחר. ולמה חשבת כל זאת: ואיה דגליך. וסתרי צלליך. ונטעי אהליך. הלעד אאוה. מקדש ונוה. היש מקוה. לישראל על זאת: מדין יסתיני. ואדום יחתיני. אולי יפותני. לשקר באלי. ולבגוד בבוועלי. ואני חלילה לי. מעשות זאת: חפש קרא נא. לעדה עגונה. והמצא לה חנינה. וכימי עדנה. תהיה עדינה. ומבית מעונה. גרש האמה הזאת: קרא נא גאולה. לקרואה סגולה. ותהיה כבתחלה. וכמאז קנייתה. תשוב קנותה. כי אתה ה' עשתה זאת.

ה' נחתנו לשמה. ביד בוז ושמה. ואין אתנו יודע עד מה. ואיה חסדך. לזרע ידידיך. ולעבדיך. ולבנך לדוד: חרפה שבעתי. ובגדי קרעתי. על אשר שמעתי. חרפת מבישי. וגדוף נושי. לא נחלה לנו בבן ישי. ומה לנו חלק בדוד: ועליך המלאכה. להעלות ארוכה. לעדה נבוכה. ועל ועל

צר אוילי. ארים קולי. עשר ידות לי. במלך וגם בדוד: ממלכה ערוכה. וממשלה משוכה. ומסכה נסוכה. ושולחן מסודר. ומושב מהודר. לאדום וקדר ויפקד מקום דוד: חנות השכחת. ומקדש הזנחת. ובאף הדחת. אל בן מעונה. בגלות מתענה. ולא תענה. הקולך זה בני דוד: זה כמה אהי בוחל. ליבי ירא זוחל. כלו עיני מיחל. ותחשה אתה. ולב לא שתה. לאמר עתה. תשוב הממלכה לבית דוד: קולכם המוני. עלתה באזני. גם עתה נאם אדוני. תקווה ואחרית. אהיה לשארית. ואכרתה לכם ברית. עולם חסדי דוד.

ה', שדודים נדודים תקבץ. אל נה מרבץ. ולובשי תשבץ. לכפר על הדומים. בין העמים. לבית עולמים. מאז אמר שלמה: לבני קטורה. שים בם מדורה. ומבני גבירה. הסר זעמך. וגדוד כרמך. וישראל עמך. כרם היה לשלמה: מלכי וחילי. היה עוזר לי. וכוון זבולי. ושיר לך אשיר. ושי לך אכשיר. במזמור ושיר. השירים אשר לשלמה: הראה להמוני. טובתך שוכן מעוני. מיחלים ישועת אדוני. כמאז בין הנסים. עשה אות ונסים. עננו מושיע חוסים. גם אלה משלי שלמה: חזקו בני נדיבים. זרע אהובים. ובטחו ביושב כרובים. כי הקץ נגמר. וצדיק יפרח כתמר. מהרה כי כה אמר. ה' אל בית שלמה.

ה', יגענו וסבלנו צרות. ושבענו מרורות. בנפשות נאנחות ומרות. זה כמה שנים נכנעו. ולשבי נמסרנו. ועליך הורגנו. כל היום נחשבנו. כצאן: ואיל רעה נאמן. ביד שער ותימן. בין צפון ותימן. מקנך הדחת. ואותו עזבת. ועל מי נטשת. מעט הצאן: מהר שוב ורעה. מקנך נידח ונתעה. ותמיד אליך ישעה. ושמור מקנה. מחית קנה. וזכור כי על ידי מונה. עוד תעבורנה הצאן: וזכור עדתך קנית. ובגוים זרית. לעמך קשה הראית. ושוב מחרון אפך. והסר מעליהם כפך. ויבואו ספיקך. מבחר הצאן.

ה', ימן עוזך הרם. ובחמה כלה והחרם. כמו דווה תזרם. לעובדים למעשה אדם. דמות עצבים. כתפארת אדם. לשבת בית: וישומו על עקב בושתם. וילכו וילכדו בפחי רשתם. ירבו עצבותם. אשר לדמים ארבו. ועמך רבו. ומקדשך חרבו. ונתצו את הבית: מקום מקדשך למרעה. בהמות וחיות ונחש ואפעה. ועל זה אשום וכילודה אפעה. כי נצת ישוב מבלי יושב. ורוקם וחושב. ואין איש מאנשי הבית: וביתך חרב ושמים. כמאז קומם. וסדק ורומם. וקבץ נדודים. שבויים שדודים. ועניים מרודים. תביא בית.

ה', נלכד במוקש. ביד צר מנקש. ואין דורש ואין מבקש. ועורג בחילו. והומה בקולו. אם יורש אין לו. אם אין לאיש גואל: ועובטו ארחי. ונשברו בריחי. כי אחרו משיחי. רפא מחלתי. תן שאלתי. גאל לך אתה את גאולתי. כי אין זולתך גואל: מתי לקולי. תשעה, וכבלי. תתיק בועלי. וקהל אמוני. תקבץ לארמוני. ולשבי פשע ביעקב נאם אדני. ובא לציון גואל.

ה', אני הגבר. ראה שבר. ושוד בכל עבר. והנה תלאה. מאד נוראה. בכל יום יוצאה. בערב היא באה ובבקר: מרוב כחשי. בפרך מוקשי. תבכה נפשי. בבוא כדוב אורב. אחוזי חרב. בבקר תאמר מי ייתן ערב. ובערב תאמר מי יתן בקר. מתי צעיר. ואש אף תבעיר. בבני שעיר.

ובניך תפדה. מעול מרדה. ואותם תעדה. והיה בבקר: שבטי ישורון. לשמך ישירון. ולך ישורון. בשבים אחרו. והם בך בחרו. וביתך שחרו. וישכימו בבקר: להם אומרים. רגשת צוררים. עורים בוערים. אבד מנחמכם. יען בטחכם. לראות משיחכם. הוי משכימי בבקר: חזקי עדתי. ואמצי קהלתי. כי קרובה ישועתי. וקהל אמוני. אקבץ לארמוני. וגאלתיך אנכי חי אדני. שכבי עד הבוקר.

ה', אנחתנו גדלה. ושמחנו אפלה. ונפשנו אבלה. ונמשך קצנו. וארך זמננו. ותחת משנאינו. בין מצולה טבענו: נשכחנו בידי אדונים. גוי עז פנים. זה כמה שנים. לחוצים בדלות. מעונים בשפלות. מעוטים בגלות. ובטיט ורפש נשקענו: ישבנו דומם. כמו איש נשם. ולילה כיומם. כעורים נמשש. וכאין עינים נגשש. והאמה לבושת שש. ואנחנו להבל יגענו: לבשנו קלון וכלמה. והיינו לשביה לבזה ושמה. קצוצי פאה. ובארץ נוראה. רוש ותלאה. כל היום שבענו: ותובל. ועיבל. ובלהן. וזעון. ועקן אכלונו. הממונו. כלונו. רדפנו. דכאונו. הלמונו. וגוענו. ואבדנו: ירד הודנו. ומטה ידינו. וישח וידל כבודנו. קראנו צרה. כמבכירה בצירה. וכל יום נקרא. ומבטן שאול שוענו: בכובד המס. הננו למרמס. ונצעק משוד וחמס מעדו רגלינו. בגודל סבלנו. ולפני שוללינו. עד מאוד נכנענו: רעוצים בכבלנו. מעונים בעולנו. וכל ימי חלדנו. בבתי כלאים. אנחנו מובאים. ובפי לבאים. תמיד נבקענו: ירדו בנו אדומים והגרים. נחלתנו נהפכה לזרים. לאויבים ונכרים. וישמן אויב ויבעט. וכרגע זעיר קט. מהר וכמעט. מגוי נכחדנו: קומה אילותנו. קומה לעזרתנו. כי בחטאנו. זמנים ארכו. וחשבונות נמשכו. ועמך יחכו. קץ הפלאות ולא ידענו: בכל יום תקוה תעלה. גלמודה וגולה. עבר קציר כלה. קיץ, ואנחנו לא נושענו.

ה', אפפנו מענים. שאפנו כתנים. וחלפו זמנים. וישועה נעלמה: נקוה תעלה. לסורה וגולה. ונצעק כחולה. כי אזלת יד. מתחת יד ציד. ובן אמה: יפערו פיות. כגורי אריות. על שיות דחיות. ואין פה פותח. כי זה זובח. וזה מרצח. באף ובחימה: לקחונו למס עובד. ובעול כבד. היינו ככלי אובד. מררו חיינו. והכו לחיינו. והנה בשבינו. עשו בנו נקמה: ועלון ומנחת. זורה ברכת. וזרח ונחת. שמונו לבזה. והננו לבוזה. למזה ולשמה: יגענו ולא נחנו. ובגלות נשכחנו ונזנחו. כלו עינינו. וספו חשבונינו. וכסתה פנינו. כלמה: קורא הדורות. ועונה בצרות. חדש גבורות. להשיב שביה. מארץ נכריה. ורחם עניה. סוערה לא נוחמה.

ה', יגענו מעלנו. ורוע פעלנו. על כן באה אלינו. צרה צרורה. בזעם עברה. אף אויב בנו חרה. נטה קו לא השיב ידו: צר חשב מחשבה. להדוף בפתע באיבה. במסה ובמריבה. אבן מעמסה ידה. בעם אל רדה. אשר לא צדה. והאלהים אנה לידו: חותם סגור בנאמו. שלח לעמו. איש על שמו. שרים סגנים. פחות וסגנים. ליום מועד היו נכונים. ואיש כלי מפצו בידו: קהלות צרפת אנשי שם. על יחוד השם. ביד חזקה יגרשם. עם שסוי ישסה. עליו כאב כארי יתנשא. וכל אשר הוא עושה. ה' מצליח בידו: הגיע הזמן. בירח אב לפורענות מזומן. בעשרה בו נקהלו עובדי חמנים. לרטש אם על בנים. לחפש מצפונים. ומטוב מכמונים. כל הבא ימלא ידו: קטון

וגדול במסגר הביאים: לגלות מצפונים השיאים. ברעה הוציאם. מבית מנוחות. בנות עד מות נדחות. וספדה הארץ משפחות משפחות. חרה אף ה' בעמו ויט ידו.

ה', שארית פליטת אריאל. השכח חנות אל. אם קפץ באף רחמיו: מאם דבירו וספו. (ויטרוף לעד אפו. ושחת רחמיו): [ולא זכר הדום רגליו ביום אפו. כמנהג רחמיו:] ואיה נפלאות וחסדיו. (אשר) ספרו לנו עבדיו. אשר גמלם כרחמיו: אומר ברבות יגוני. נפלה נא ביד אדני. כי רבים רחמיו: לדברו יחלנו והתנחמנו. חסדי ה' כי לא תמנו. כי לא כלו רחמיו.

ה', שובה ממרומיך. להעיר את עמך. את החסד ואת הרחמים: מהר לגאלם. גאולת עולם. בצדק ומשפט וברחמים: ואם גברו עונינו. ורבו תעתוענו. לה' אלוהינו הרחמים: אנא הפלא חסדיך. וסלחת לחטאת עבדיך. ונתתם לרחמים: לצרותינו אמור די. בשרנו אל שדי. ין לכם רחמים.

ה'. שעה עם נדכה ונלאה. ונכאה ונספה: לך מרנן. ונגדך מתחנן. ובעת צרה אליך יצפה: מהר ישעו. רפא נגעו. וחזק זרועו. הנרפה: הקשב שיחו. הרם מצחו. והעלה למכתו. ארוכה ומרפא: ה' בקר תשמע קולי. בקר אערך לך אצפה.

ה', שעה עדתך. ברוב חמלתך. והבאתה אל תוך ביתך: מחול עונם. והפק רצונם. ועלו ובאו בביתך: והשב עבודה. וגלות יהודה. להניח ברכה אל ביתך: אז תחפוץ זבחים. ומנחה וניחוחים. בשבתך בביתך: לעמך ישראל. תשלח הגואל. ואספתו אל תוך ביתך:

ה', יבאונו רחמיך. ומרום הקשיבה: המצא והדרש לנו. ועשה עמנו אות לטובה: וחון אהלה ואהליבה. לציון ברצונך הטיבה: דחה עון ואשמה. האמת והשלום הקריבה: השיבנו ה' אליך ונשובה.

ולאחר שנפלין על פניהם ותובעין צרכיהן אומר שליח צבור

זכור ברית אברהם ועקידת יצחק והשב שבות אהלי יעקב והושיעה למען שמך.

חטאנו צורנו סלח לנו יוצרנו

אדון הרחמים. שוכן מרומים. המלא רחמים על מתודים ואומרין לפניך.

חטאנו צורנו סלח לנו יוצרנו

חטאנו ברוב עון, ובאנו לפניך אל נושא עון

חטאנו צורנו סלח לנו יוצרנו

חטאנו ברשע ובפשע, ובאנו לפניך עובר על פשע.

חטאנו צורנו סלח לנו יוצרנו

חטאנו לפניך. ובאנו לחלות לפניך, נא אל תסתר פניך. מאומרי לפניך

חטאנו צורנו סלח לנו יוצרנו

חמול על עמך. ורחם על נחלתך. חוסה נא כרוב רחמיך.

חננו ועננו, מלכנו.
 אבינו מעולם שמך. לנצח בך בטחו אבותינו, מלכנו. גם אליך זעקו ונמלטו,
 חננו ועננו, מלכנו.
 חמול הטיבה ועננו. אלוהי ישועתנו. והאר פניך בנו. ונושעה מלכנו. כי אל חנון ורחום נקראת,
 חננו ועננו, מלכנו.
 תבוא לפניך תפלתנו. לנצח תקשיב ותשמע ותחון מלכנו. תקבל ברחמים וברצון את תחנונתנו.
 חוסה ועננו, מלכנו.
 עננו אבינו עננו והושיענו.
 כשענית לאברהם בהר המוריה, כן עננו והושיענו.
 כשענית ליצחק על גבי המזבח, כן עננו והושיענו.
 כשענית ליעקב בעת צרתו, כן עננו והושיענו.
 כשענית לכל הצדיקים בעת צרתם, כן עננו והושיענו.
 חיים שאלנו ממך. כי מקור חיים עמך.
 צדקה עשה עמנו למען שמך. והסר דבר נגף חרב והרג מעמך.
 רחמים שאלנו ממך. כי רבים רחמים עמך. צדקה עשה עמנו למען שמך, והסר חרב דבר נגף הרג וחיה
 רעה ועול גלות ושמד ויצר הרע ושנאת חנם, וכל גזירות קשות, וכל מיני פורעניות מעמך.
 אבינו אב הרחמן הושיענו למען שמך.
 אלוהינו ואלוהי אבותינו, בך בטחנו לא נבוש והושיענו למען שמך.
 גדול אתה וגדול שמך בגבורה, דרשנוך המצא לנו והושיענו למען שמך.
 העתר לנו בהמון רחמך, ואל תבישנו משברנו והושיענו למען שמך.
 זכור רחמך אשר מעולם המה, חמול עלינו כאב על בנים והושיענו למען שמך.
 טוב אתה ומטיב לקויד, יכבשו רחמך את כעסך מעלינו והושיענו למען שמך.
 כלה אל תעש לשאריתנו, ולא נבוש ממשאלותינו והושיענו למען שמך.
 מלפניך אל תשליכנו, נוראות בצדק תעננו אלוהי ישענו והושיענו למען שמך.
 סלח לנו עונות, סעדנו ובך נושעה והושיענו למען שמך.
 עננו בעת צרותינו, עת צרה היא ולך להושיע והושיענו למען שמך.
 פניך אל תסתר ממנו, פדנו והצילנו מכל צרותינו והושיענו למען שמך.
 צדיק אתה ה' צדקות אהבת, צדקה עשה עמנו וצדקנו והושיענו למען שמך.
 קולנו תשמע ותחון, רחם עלינו ה' אלוהינו והושיענו למען שמך.
 שועתנו תקבל ברצון, שאלתנו תמלא ברחמים והושיענו למען שמך.
 תעלה תפלתנו למעון שמים תמצא תחנונתנו חן וחסד ורחמים ורצון לפניך והושיענו למען שמך.
 כי אין לנו אלוה אחר, גואל עוזר ומושיע ופודה ומציל בכל צרה וצוקה אלא אתה, והושיענו למען שמך.
 אבינו אב הרחמן הושיענו למען שמך.
ואומר יענך ה' ביום צרה ישגבך שם אלוהי יעקב וגו'

ועומד החזן ואומר: אבינו מלכנו וכו'

ואומר: ואנחנו לא נדע וכו' כמו שכתוב למעלה, ואומר קדיש עד לעילא.

ופותחין הארון ואומר:

כי גדול אתה ועושה נפלאות אתה אלוהים לבדך. אחד אלוהינו גדול אדונינו קדוש ונורא שמו.

ונוטל ספר תורה מן התיבה ואומר: גדלו לה' אתי ונרוממה שמו יחדו.

ועונין, הצבור:

רוממו ה' אלוהינו והשתחוו להר קדשו כי קדוש ה' אלוהינו. ה' הושיעה המלך יעננו ביום קראנו.

ואומר שליח צבור:

כי שם ה' אקרא הבו גדל לאלוהינו. יהי שם ה' מבורך מעתה ועד עולם. ממזרח שמש ועד מבוא מהולל שם ה'. מהולל אקרא ה' ומאויבי אושע.

ויאמר: מסוף העולם ועד סופו ה' אלוהינו אלוהי ישראל מלך, ומלכותו בכל משלה. הוא ימלוך עלינו לעולם, ואמרו כל העם אמן.

הכל הבו גודל לאלוהינו ותנו כבוד לתורה.

כהן קרב כהן, פלוני בר פלוני הכהן.

ואם אין שם כהן אומר: ישראל קרב, ישראל.

ועונין הצבור:

תורת ה' תמימה משיבת נפש. עדות ה' נאמנה מחכימת פתי. פקודי ה' ישרים משמחי לב. מצות ה' ברה מאירת עינים. ה' אחד אלוהים לישראל. ה' עז לעמו יתן ה' יברך את עמו בשלום.

ועולה הכהן וקורא שלשה פסוקים מפרשה של אותה שבת, ועולה לוי אחריו וקורא ג' פסוקים, ואם אין שם לוי קורא כהן במקום לוי, ועולה עוד ישראל וקורא ארבעה פסוקים, ואין פותחין מעשרה פסוקים. וידבר עולה מן המנין, אבל אם רוצה להוסיף מוסיף. שמעלין בקדש ואין מורידין.

וגולל ס"ת ובגללו אומר:

יהי רצון מלפני השמים לרחם את בית חיינו ולהשיב שכינתו לתוכו במהרה בימינו. ואמרו אמן.

יהי רצון מלפני השמים. לרחם על פליטתנו. ולעצור את המגפה ואת המשחית מעלינו. ומעל עמו ישראל ואמרו אמן.

יהי רצון מלפני השמים, לקיים לנו את כל חכמי ישראל, הם ובניהם ותלמידיהם בישראל. בכל מקומות מושבותיהם, ואמרו אמן.

יהי רצון מלפני השמים שנשמע ונתבשר בשורות טובות מארבע כנפות הארץ ואמרו אמן.

ומברך: מי שברך אברהם יצחק ויעקב אבותינו. הוא יברך את אחינו ואחיותינו בני ישראל הבאים בכנסיות לתפלה ולצדקה. הקדוש ברוך הוא ישמע בקול תפלתם ויעשה חפצם וימלא משאלותם בטוב. ואמרו אמן.

אחינו ישראל ואנוסי ישראל הנתונים בשביה ובצרה. המקום ברוך הוא ירחם אותם. ויושיעם בעבור שמו הגדול. ויוציאם מצרה לרוחה ומאפילה לאורה. ואמרו אמן. יהי חסדך ה' עלינו כאשר יחלנו לך.

ועומד ומחזיר ספר תורה למקומו ואומר:

יהללו את שם ה' כי נשגב שמו לבדו, הודו על ארץ ושמים. וירם קרן לעמו תהלה לכל חסידיו לבני ישראל עם קרובו הללויה.

ולענין לומר קדיש, יש שהחזיקו אחר קריאת ס"ת לאלתר קודם הגללו. ויש שהחזיקו לומר אחר שמחזירין אותו למקומו. ומסתברא לאחר קריאת ס"ת. שמה טעם לקדש ואחר כך לפתוח אשרי.

ואומר: אשרי יושבי ביתך, ובא לציון. ואני זאת. ואתה קדוש, וקרא זה, ומקבלין, ותשאני רוח, ונטלתני. יתגדל. תתקבל. יהא שלמא, עושה שלום.

שאלו מן קמי רב נטרונאי גאון ז"ל, הנכנס לבית הכנסת ומצא צבור מתפללין ועדיין לא קרא פסוקי דזמרה, מהו שיעסוק עם הצבור בעסק שמצאם, כגון שמצאם בתחלת עסק פריסת שמע, ואחר שסיים תפלתו יחזור ויזמר פסוקי דזמרה, והשיב כך: כשתקנו חז"ל כך תקנו לומר פסוקי דזמרה ואחר כך להתפלל. דדרש ר' שמלאי לעולם יסדר אדם שבחו של הקדוש ברוך הוא ואחר כך יתפלל. ואם ראה צבור מתפללין, והם מתעכבין, כך שמענו בי מר רב משה גאון ז"ל ומרבתינו, שמברך מלך מהולל בתושבחות ואומר פרשה ראשונה ומדלג ואומר הללו אל בקדשו וחותרם, וממהר ומתפלל עם הצבור. אבל לומר פסוקי דזמרה אחר תפלה, יש גנאי בדבר לומר שבח אחר תפלה. ואם אין לו פנאי כל עיקר אפילו לעשות כל מה שפירשנו, אל יאמר לאחר התפלה, שכשתקנו לא תקנום לאמרן לאחר תפלה אלא לפנייה.

ולומר [תהלה לדוד, או] יענך ה' ביום צרה בקידושא דסידרא, כך השיב: כשאמרו חז"ל כל האומר תהלה לדוד, לא אמרו או שנים או שלשה פעמים, ומשמע אפילו פעם אחת. אלא חכמים האחרונים התקינו לישראל שבעיירות, לומר בפסוקי דזמרה, ובסדרא, ובמנחה, שמא יפשע בפעם או בשתיים, תשתייר אחת בידם, ולא מפני שחייב

לאומרה שלשה פעמים. וראיה לדבר דהא שבת אין בה סדרא בשחרית ואין בה תהלה לדוד אלא שני פעמים. ואף בקדושא דסדרא בשתי ישיבות תהלה לדוד אומרין, ובבית רבינו שבבבל, אין אומרים תהלה לדוד. אבל בשאר בתי כנסיות יש שאומר תהלה לדוד, ויש שאומר יענך ה' ביום צרה, וסמוכין לומר שבת תוכיח, שאין אומרין בה אלא שני פעמים.

סדר שבתות

וסדר שבתות כך הוא, נכנסין בבתי כנסיות ערב שבת ומתפללין תפלת מנחה שמונה עשרה כמנהג. והמדליק נר של שבת צריך לברך.

ברוך אתה ה' אלוהינו מלך העולם אשר קדשנו במצותיו וצונו להדליק נר של שבת. מה טעם, כיון דחובה, שכך אמרנו הדלקת נר בשבת חובה. דאמר רב יהודה אמר שמואל הדלקת נר בשבת חובה ואסמכוה רבנן אקרא דכתיב וידעת כי שלום אהלך וגו', הילכך חייב לברך. ואם תאמר רבנן מנין צוינו, רב אמר מן שאל אביך ויגדך.

ובלילי שבתות מקדימין ומתפללין, שכך אמרו, עיולי יומא כמה דאפשר מקדמינן ליה, אפוקי יומא כמה דאפשר מאחרינן ליה, כי היכי דלא להוי עלן כי טונא ואמר ר' יוסי יהי חלקי ממכניסי שבת בטבריה וממוציאי שבת בצפורי, וכך עושין וכך מנהג.

ועומד שליח צבור ומתחיל: והוא רחום

ועונין: ברכו,

ומתחיל החזן: אשר בדברו מעריב ערבים וגו',

ומאן דאמר אשר כלה מעשיו, טעות הוא בידו. דשאלו מקמי רב נטרונאי מהו לומר אשר כלה מעשיו בערב שבת, והשיב כך מנהג בשתי ישיבות, אין אומרים אלא אשר בדברו. ואומר אהבת עולם בית ישראל, וקורין ק"ש ואמת ואמונה כדרך שאומרין בחול: וחותרם פורש סוכת שלום עלינו ועל עדת ישראל ועל ירושלם.

שאלו מקמי רב נטרונאי בליל שבת בברכות אחרונות שבק"ש אומר ברוך ה' לעולם כשאר ימות החול, או אומר ושמרו, ובלילי יום טוב לא כך ולא כך, כאי זה צד ראוי לומר. ושדר הכי מדברי חז"ל ברכה זו אינה כל עיקר, כברכה חמישית, שכך שנינו בשחר מברך שתים לפניה, כגון יוצר המאורות והבוחר בעמו ישראל, ואחת לאחריה כגון גאל ישראל. ובערב מברך שתים לפניה, שהן מעריב ואוהב, ושתים לאחריה כגון גאל ישראל ושומר עמו ישראל. ותו לא. ואמרינן בפ' תפלת השחר עד חצות, אמר רב יהודה אמר שמואל תפלת ערבית רשות או חובה, רבן גמליאל אומר חובה ור' יהושע אומר רשות. והלכה כדברי האומר חובה, ורבא אמר הלכה כדברי האומר רשות. לשמואל דאמר הלכה כדברי האומר חובה, בתר שומר

ישראל לאלתר סמכינן תפלה. ולרב דאמר הלכה כדברי האומר רשות, פסקינן בקדישא. למימר דסיימינן, וקיימא לן כל רב ושמואל דשביקא פלוגתייהו סתמא ולא פסיקא הלכתא לא כמר ולא כמר, הלכתא כרב באיסורא וכשמואל בדינא. והכא באיסורא קמפלגי והלכתא כותיה דרב. וכיון דהלכתא כותיה דרב דאמר רשות, אתו בתראי ותקינן בתר שומר ישראל למימר פסוקי דאית בה שבחות וזמירות, וכיון דאמר פסוקי, תקינן בתרייהו ברכה. דבר זה בחול, אבל בשבת כיון דשכיחי מזיקין וצריכינן ישראל למיעל לביתהון מכי ליחשך משום סכנת שעירין, אי נמי מקמי איעקורי שרגא, סליקוה והעמידוה אדתנן, בערב מברך שתיים לפניה ושתים לאחריה. וכך מנהג בישיבה שלנו ובבית רבינו שבבבל.

והכי אמר רב שר שלום נמי. בליל שבתות ובלילי ימים טובים במעריב למימר שומר עמו ישראל לעד. ובבית רבינו אין מנהג, אלא תחת שומר עמו ישראל חותמין פורס סוכת שלום עלינו ועל עדת עמו ישראל ועל ירושלים, ואין אומר אחריה כל עיקר אלא קדישא לאלתר, ובשאר כנסיות ובשאר מקומות אומר שומר עמו ישראל לעד, ואומר ושמרו בני ישראל וחותמין. אבל ברוך ה' לעולם, אין אומרים לא בישיבה אחרת ולא בבבל כלה.

ועומד בתפלה ואומר: אבות וגבורות וקדושת השם.

ואומר: אתה קדשת וכו'.

ואומר ומאהבתך ה' אלוהינו שאהבת את ישראל עמך ומחמלתך מלכנו שחמלת על בני בריתך, נתת לנו ה' אלוהינו את יום השביעי הגדול והקדוש הזה באהבה. לגדולה ולגבורה לקדושה למנוחה לעבודה ולהודאה לאות ולברית ולתפארת ולתת לנו ברכה ושלוש מאתך.

אלוהינו ואלוהי אבותינו רצה נא במנוחתנו וקדשנו במצותיך ותן חלקנו בתורתך ושבענו מטובך ושמח לבנו בישועתך וטהר לבנו לעבדך באמת. והנחילנו ה' אלוהינו באהבה וברצון שבת קדשך וישמחו בך כל ישראל אוהבי שמך. בא"י מקדש השבת.

ואומר: עבודה והודאה ושים שלום.

ובין בערבית ובין בשחרית ובין במוסף ובין במנחה מזכיר במגן כך

ורצה והנחיל לבניהם שבתות למנוחה למען שמו באהבה. מלך עוזר ומושיע ומגן. ברוך אתה ה' מגן אברהם.

ואם טעה בשבת ופתח באתה חונן, גומר אותה ברכה וחוזר ואומר של שבת. דאמר רב נחמן כי הוינן בי רבה בר אבון, אבעי לן, בני בי רב דטעו בתפלת חול בשבת, מהו לגומרה. א"ל גומר אותה ברכה וחוזר לתפלת שבת.

ולאחר שמתפללין תפלת לחישא יורד שליח צבור ואומר. ויכלו השמים והארץ וגו' עד אשר ברא אלוהים לעשות.

ואומר קדושתא שהיא אחת מעין שבע, וזו היא:

ברוך אתה ה' אלוהינו ואלוהי אבותינו אלוהי אברהם וכו' עד זכר למעשה בראשית. או"א רצה נא במנוחתנו וחותם מקדש השבת.

ומקדש עד עושה שלום.

ואם טעה יחיד ולא הזכיר של שבת בערבית מחזירין אותו ואעפ"י שאמרנו טעה ולא הזכיר של ר"ח בערבית אין מחזירין אותו, בערבית דשבת מחזירין אותו, אף על גב דקיימא לן דתפלת ערבית רשות, הני מילי היכי דלא בעי לצלויי דלא מטרחינן ליה, אבל טרח וצלי ולא אדכר, שויה עליה כחובה, ואמרינן ליה למהדר צלויי.

ועוד קאמר זעירי, הני חברין בבלאי למאן דאמר תפלת ערבית רשות כיון שהתיר חגורו לא מטרחינן ליה, והכא כיון דצלי ולא אידכר, מטרחינן ליה והדר מצלי.

והכי אמר רב משה גאון, יחיד שטעה בלילי שבת ולא התפלל ומאהבתך, כיון ששמע משליח צבור מגן אבות בדברו, שהיא ברכה אחת מעין שבע ברכות, מתחלה ועד סוף, יצא ידי חובתו. והכי אמר רב נטרונאי גאון היכא דלא התפלל שבע ברכות ושמע משליח צבור מגן אבות בדברו מרישא ועד סיפא נפיק.

ומקדשין על היין להוציא אורחים ידי חובתן שאוכלין בבית הכנסת. והכי א"ר נטרונאי ר"מ, מקדישין ומבדילין בבתי כנסיות אעפ"י שאין אורחין אוכלין שם. ולא מבעיא הבדלה דודאי מבדילין, כיון דאבדיל שליחא דצבורא יצא כל הצבור ידי חובה. והרוצה להבדיל בביתו הרשות בידו, ואם לא רצה או שאין לו יין יצא ידי חובתו בהבדלת שליח צבור, אלא אפילו קידוש דהלכה רווחתא היא אין קידוש אלא במקום סעודה, אעפ"י כן יקדשו על היין בבתי כנסיות. מה טעם, שהטעמת יין של קידוש שבת, רפואה. וזה שטועם הצבור כולו, לא שחובה היא לטעום, שחובה הוא לשמוע קידוש בלבד, וכיון ששמע קידוש יצא ידי חובתו ואין צריך לטעום. וזה שמקדש ומטעים לצבור, משום רפואה, מקדש ונותן להם, כדי ליתן ממנו על עיניהם, דקא אמרינן פסיעה גסה נוטלת אחד מחמש מאות מאור עיניו של אדם, ובמאי הדרא בקדושא דבי שמשי הלכך זמנין דאיכא מן הצבור דלית ליה יין ומקדש אריפתא, ותקנו חז"ל לקדש בבית הכנסת על היין משום רפואה.

ולאחר שמקדשין בבית הכנסת אומר פרק אחד ממס' שבת, וזה הוא הפרק, במה מדליקין וגו' עד סוף פרקא.

אמר ר' חנינא ת"ח מרבים שלום בעולם שנאמר: וכל בניך למודי ה' ורב שלום בניך, יהי שלום בחילך שלוה בארמנותיך למען אחי ורעי אדברה נא שלום בך. למען בית ה' אלוהינו אבקשה טוב לך. וראה בנים לבניך שלום על ישראל. ואומר קדיש.

והאי קדושתא דתקיני רבנן משום סכנה דבי שמשי דשכיחי מזיקין, דילמא איכא דעאיל ולא מצלי, ועד דמצלי נפק צבורא ופייש הוא ומסתכן, ותקיני רבנן דמתאחרי צבורא אחר תפלה, כי היכי דגמר צלותיה ונפיק בהדי צבורא. ומיתבעי ליה לאיניש למיקם בבי כנישתא עד דמקדש שלוחא על כסא דחמרא דקדושא, עד דאמר מקדש השבת. לא יתיב, דמעלי לברוכי. וכשמסיימין הולכין לבתיהן לקדש במקום סעודה, דכתיב: וקראת לשבת ענג מכאן שאין קידוש אלא במקום סעודה.

וכסדר הזה מקדש בביתו. אומר ויכלו כל הפרשה. ומברך בורא פרי הגפן, אם יש לו יין. ואח"כ מברך על היום.

ברוך אתה ה' אלוהינו מלך העולם אשר קדשנו במצותיו ורצה בנו. ושבת קדשו באהבה הנחילנו זכרון למעשה בראשית. תחלה למקראי קדש זכר ליציאת מצרים. כי בנו בחרת ואותנו קדשת מכל העמים. ושבת קדשך באהבה וברצון הנחלתנו. ברוך אתה ה' מקדש השבת.

וטועם ממנו כדי רביעית, ואם קדש ולא טעם ממנו כדי רביעית לא יצא ידי חובתו, דאמרינן המקדש אם טעם מלא לוגמיו יצא ואם לאו לא יצא והיינו רביעית יין. ואם אין לו יין מקדש על הפת ובמקום בורא פרי הגפן אומר המוציא לחם מן הארץ.

והכי אמר רב עמרם גאון, כוס של קידוש כל זמן שלא ברך ברכת המזון חייב לברך עליו ברכה אחרונה שהיא על הגפן ועל פרי הגפן, והני מילי דלית ליה כוס של ברכת המזון, אבל אית ליה כוס של ברכת המזון לא מסחא דעתיה, דהא אית ליה כוס של ברכה, לא צריך לברוכי אחר כוס של קידוש, ואי קשיא לך ואם כן למה מברך על כוס של ברכת המזון בורא פרי הגפן, משום דאיפסיק בברכת המזון, והיכא נמי דלא הוה ליה לבר מן ההוא כוס של קידוש ואקדים ובריך ברכת המזון, נפיק בברכת המזון ולא יכול מהדר ברוכי על הגפן בתר ברכת המזון, ולא שנא קדיש מקמי פתורא ולא שנא קדיש על פתורא, שכיון ששתה כדי רביעית כבר נתחייב בברכה ראשונה ואחרונה דעד רביעית שמה שתיה, ואם תאמר קידש ולא שתה רביעית, אם כן לא יצא ידי חובתו כמו שאמרנו, הילכך טעון ברכה לאחרי.

ואסור לאדם שיטעום כלום קודם שיקדש, ואם שכח וטעם מקדש, דאמר רבה טעם מקדש. ומי שנאנס מחמת שכרות או מחמת שינה או מכל דבר שיש בו אונס ולא קידש בלילי שבת, מקדש בבקר, ואפילו כל היום כלו. ונשים נמי חייבות דאמר רב אדא בר אהבה נשים חייבות בקידוש היום דבר תורה. ואמר מר זוטרא בר טוביה אין אומרים קידוש היום אלא על יין הראוי לנסך על גבי המזבח, לאפוקי שריחו רע דלאו אורח ארעא, ולאפוקי נמי מגולה דלמא נפיל מידי. ואף על גב דעבר במסנת ולא אשכח ביה מידי אפילו הכי הקריבהו נא לפחתך. אבל יין מגתו שפיר דמי לקדושי עליה, דאמר רבא סוחט אדם אשכול של ענבים לתוך הכוס ואומר עליו קידוש היום וכן הלכה.

ולאחר שמברך על הכוס נוטל ידיו ומברך על נט"י. אבל נטל ידיו קודם, לא יקדש. דאמר רב ברונא אמר רב נטל ידיו לא יקדש, והכי אמר רב עמרם גאון נטל ידיו לא יקדש על היין, מה טעם, יין אין צריך נטילת ידיים בשלא נגע בבית הכסא, דקא אמרינן הנוטל ידיו לפירות אינו אלא מגסי הרוח. ופת היא דטעונה נט"י, וכיון שנטל ידיו, עקר דעתו מן היין ושם לבו אל הפת.

וחייב לבצוע על שתי ככרות, ואומר המוציא לחם מן הארץ, דאמר ר' אבא חייב אדם לבצוע על שתי ככרות לחם בשבת שנאמר לקטו לחם משנה, ואמר רב אשי חזינא ליה לרב כהנא דנקיט תרתוי ובצע חדא, ולא מתחזי כרעבתנותא.

ושאלו מקמי רב נטרונאי, ביום טוב צריכין לבצוע על שתי ככרות או לא, והתיב הכי, הווי יודעים שצריכין אנו לבצוע על שתי ככרות ביום טוב, כדרך שצריכין אנו לבצוע בשבת. מה טעם, מפני שבשבת עצמה לא נתחייבו ישראל לבצוע על שתי ככרות אלא משום מן, שכיון שלא ירד בשבת הוזהרו ישראל ללקוט לחם משנה. ואמר רבי אבא חייב אדם לבצוע על שתי ככרות בשבת וכו'. וימים טובים נמי כיון שלא ירד מן ביום טוב חייבין אנו לבצוע על שתי ככרות בשבת. ומנין שלא ירד מן ביום טוב, שכך שנו חכמים ששת ימים תלקטוהו. ר' יהושע אומר למדנו שאינו יורד בשבת. ביום טוב מנין, ת"ל לא יהיה בו. ר' אלעזר המודעי אומר למדנו שאינו יורד בשבת. ביום טוב מנין? ת"ל לא יהיה בו. ביום הכפורים מנין? ת"ל שבת לא יהיה בו.

והזהיר בקידוש היום זוכה וממלא גרבי יין. ואוכל ומברך ברכת המזון כמו שכתבנו למעלה.

סדר שחרית של שבת

ובשחרית של שבת מסדר כל הברכות כמנהג כל יום ויום, ומוסיף אחר פסוקים של צו את בני ישראל, וביום השבת וכו' עד עולת התמיד ונסכה.

ועומד חזן הכנסת ופותח:

רבון כל העולמים לא על צדקותינו וכו'. ה' מלך. ה' מלך. ה' ימלוך לעולם ועד. יהי כבוד ה' לעולם ישמח ה' במעשיו, ישמח ישראל בעושייו בני ציון יגילו במלכם. ימלוך ה' לעולם אלוהיך ציון לדור ודור הללויה. ברוך ה' אלוהים אלוהי ישראל עושה נפלאות לבדו. וברוך שם כבודו לעולם וימלא כבודו את כל הארץ אמן ואמן.

מזמור לתודה הריעו וגו' עד ועד דור ודור אמונתו הודו לה' כי טוב כי לעולם חסדו וכו' עד הודו לאל השמים כי לעולם חסדו.

הודו לה' קראו בשמו הודיעו וגו' עד ויאמרו כל העם אמן והלל לה'!

למנצח מזמור לדוד השמים מספרים וגו' עד צורי וגואלי.

רוממו ה' אלוהינו והשתחונו להדום רגליו קדוש הוא משה ואהרן בכהניו ושמואל בקוראי שמו קוראים אל ה' והוא יענם. בעמוד ענן ידבר אליהם שמרו עדותיו וחוק נתן למו. ה' אלוהינו גו' אל נושא היית להם ונוקם על עלילותם. רוממו ה' אלוהינו והשתחונו להר קדשו כי קדוש ה' אלוהינו.

והוא רחום יכפר עון ולא ישחית והרבה להשיב אפו ולא יעיר כל חמתו. זכור רחמיך ה' וחסדיך כי מעולם המה. אתה ה' לא תכלא רחמיך ממני חסדך ואמתך תמיד יצרוני. תנו עז לאלוהים על ישראל גאותו ועזו בשחקים. נורא אלוהים ממקדשיך אל ישראל הוא נותן עז ותעצומות לעם ברוך אלוהים.

אל נקמות ה' אל נקמות הופיע. הנשא שופט הארץ השב גמול על גאים. לה' הישועה על עמך ברכתך סלה. ה' הפיר עצת גוים הניא מחשבות עמים. עצת ה' לעולם תעמוד מחשבות לבו לדור ודור. ה' צבאות אשרי אדם בוטח בך. ה' צבאות עמנו משגב לנו אלוהי יעקב סלה. ה' הושיעה המלך יעננו ביום קראנו. ה' שמך לעולם ה' זכרך לדור ודור. ה' אדונינו מה אדיר שמך בכל הארץ אשר תנה הודך על השמים.

הושיעה את עמך וברך את נחלתך ורעם ונשאם עד העולם. הושיענו ה' אלוהינו וקבצנו מן הגוים להודות לשם קדשך להשתבח בתהלתך. אתה תקום תרחם ציון כי עת לחננה כי בא מועד. וחפרה הלבנה ובושה החמה כי מלך ה' צבאות בהר ציון ובירושלים ונגד זקניו כבוד. ואמר ביום ההוא הנה אלוהינו זה קוינו לו וגו' נגילה ונשמחה בישועתו.

ברוך ה' לעולם אמן ואמן. ברוך ה' יום יום יעמס לנו האל ישועתנו סלה. ברוך ה' אלוהי ישראל מן העולם ועד העולם ואמר כל העם אמן.

הללויה הללו את שם ה' הללו עבדי ה' שעומדים בבית ה' בחצרות וגו', עד ברוך ה' מציון שוכן ירושלים הללויה.

ברוך שאמר וכו' עד מלך מהולל בתשבחות.

מזמור שיר ליום השבת וגו' עד לביתך נאוה קדש ה' לאורך ימים. אורך ימים אשביעהו ואראהו בישועתי. יהי כבוד ה' לעולם וגו' עד אשרי יושבי ביתך וגו'. הללויה הללי נפשי וגו'. עד כל הנשמה תהלל יה הללויה. ברוך ה' לעולם אמן ואמן כו' עד כל הארץ אמן ואמן. ויברך דוד את ה' וגו' עד ומהללים לשם תפארתך ויברכו שם כבודך.

ועומד שליח צבור ואומר:

נשמת כל חי תברך את שמך ה' אלוהינו ורוח כל בשר תפאר ותרום זכרך מלכנו תמיד, מהעולם ועד העולם אתה אל. ומבלעדיך אין לנו מלך גואל ומושיע, פודה ומציל בכל עת צרה וצוקה. אין לנו מלך אלא אתה. אלוהי הראשונים והאחרונים אלוה כל בריות אדון כל תולדות, המנהג עמו בחסד ובריותיו ברחמים. וה' לא ינום ולא יישן המעורר ישנים והמקיץ רדומים מחיה מתים ורופא חולים, פוקח עורים וזוקף כפופים, ולך לבדך אנהנו מודים.

ואלו פינו מלא שירה כים ולשוננו רנה כהמון גליו ושפתותינו שבח כמרחבי רקיע ועינינו מאירות כשמש וכירח. וידינו פרושות כנשרי שמים, ורגלינו קלות כאילות, אין אנו מספיקים להודות לך ה' אלוהינו על אחת מאלף אלפי אלפים ורוב רובי רבבות הטובות שעשית עם אבותינו ועמנו. מלפנים ממצרים גאלתנו ה'

אלוהינו ומבית עבדים פדיתנו, ברעב זנתנו ובשובע כלכלתנו, מחרב הצלתנו ומדבר מלטתנו ומחולאים רעים ורבים דליתנו, ועד הנה עזרונו רחמיך ה' אלוהינו ולא עזבונו חסדך. על כן איברים שפלטת בנו ורוח ונשמה שנפחת באפנו ולשון אשר שמת בפינו, הן הם יודו ויברכו וישבחו ויפארו וירממו ויעריצו וימליכו את שמך מלכנו.

כי כל פה לך יודה וכל לשון לך תשבע וכל עין לך תצפה וכל ברך לך תכרע וכל קומה לפניך ה' אלוהינו ואלוהי אבותינו לבד תשתחוה. וכל הלבבות יראוך וכל קרב וכליות יזמרו לשמך כדבר שכתוב כל עצמותי תאמרנה ה' מי כמוך, מציל עני מחזק ממנו, ועני ואביון מגזלו.

מי ידמה לך מי ישוה לך ומי יערך לך האל הגדול הגבור והנורא אל עליון קונה שמים וארץ. נהללך ונשבחך ונברך את שם קדשך כאמור לדוד ברכי נפשי את ה' וכל קרבי את שם קדשך.

האל בתעצומות עזך. הגדול בכבוד שמך. הגבור לנצח עדי עד. והנורא בחילי נוראותיך. המלך היושב על כסא רם ונשא.

שוכן עד מרום וקדוש שמו שועת עניים אתה תשמע צעקת דלים תאזין ותושיע.

וכתוב רננו צדיקים בה' לישרים נאווה תהלה, כפי ישרים תתרוםם ובדברי צדיקים תתברך, ובלשון חסידים תתקדש, ובקרב קדושים תתהלל.

במקהלות רבבות עמך בית ישראל ברינה יתפאר שמך מלכנו, שכן חובת כל היצורים. לפניך ה' אלוהינו ואלוהי אבותינו להודות להלל לשבח, לרומם לפאר ולקדש על כל דברי שירות ותושבחות דוד בן ישי עבדך משיחך.

ובכן ישתבח שמך לעד מלכנו האל המלך הגדול והקדוש בשמים ובארץ. כי לך נאה ה' אלוהינו ואלוהי אבותנו שיר ושבחה הלל וזמרה עז וממשלה נצח גבורה גדולה תהלה ומלכות ברכות והודאות מעולם ועד עולם. ברוך אתה ה' מלך גדול בשבחות, אל ההודאות אדון נפלאות, הבוחר בשירי זמרה חי העולמים. כו'

ואומר ש"ץ:

ברכו את ה' המבורך.

ואומר הצבור כל אחד ואחד:

ישתבח שמו ויתעלה זכרו של מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא, שהוא אדון כל בריותיו. שליט בכל מעשיו. אדיר בעליונים ובתחתונים ואין זולתו. אלוהים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת. לפיכך אנחנו חייבים להודות לו ולברכו.

ועונין הצבור:

ברוך ה' המבורך לעולם ועד.

ברוך אתה ה' אלוהינו מלך העולם יוצר אור וכו' ובוקע חלוני רקיע ומוציא חמה ממקומה כו'. המאיר לארץ ולדרים עליה וטובו מחדש בכל יום מעשה בראשית. המלך המהולל לבדו מאז המפואר המתנשא מימות עולם וכו' עד משגב בעדינו. אין כערכך ואין זולתך וכו'. אין כערכך ה' אלוהינו בעולם הזה ואין זולתך וכו' ואין דומה לך מושיענו לתחיית המתים.

אל אדון על כל המעשים, ברוך הוא ומפואר בפי כל הנשמה. גדלו וטובו מלא עולם דעת ותבונה סובבים אותו וכו'. חסד ורחמים לפני כבודו. טובים מאורות שברא אלוהינו וכו' עושים באימה רצון קוניהם. פאר וכבוד יתנו לשמו וכו' תפארת וגדולה שרפים עם אופני קדש.

לאל אשר שבת מכל המעשים ביום השביעי נתעלה וישב על כסא כבודו. תפארת עטה ליום המנוחה, עונג קרא ליום השבת, זה שבח יום השביעי וכו'. שבח וגדולה יתנו למלך יוצר מנוחה לעמו ישראל. שמך ה' אלוהינו וכו' על הארץ מתחת. ועל כל שבח מעשה ידיך ומאורות אשר יצרת יפארוך סלה.

תתברך צורנו מלכנו וגואלנו בורא קדושים וכו' והאופנים וכו'. לאל ברוך, אהבה רבה, שמע, אמת ויציב, עד גאל ישראל.

ומתפללין בלחש ואומר:

אבות וגבורות וקדושת השם.

ואומר:

ישמח משה במתנת חלקו, כי עבד נאמן קראת לו, כליל תפארת בראשו נתת, בעמדו לפניך על הר סיני, שני לוחות אבנים הוריד בידו, וכתוב בהן שמירת שבת, וכן כתוב בתורתך, ושמרו בני ישראל... עד שבת וינפש.

ולא נתתו ה' אלוהינו לגויי הארצות, ולא הנחלתו מלכנו לעובדי פסילים, וגם במנוחתו לא ישכנו ערלים, כי לישראל עמך נתתו באהבה. לזרע יעקב אשר במ בחרת.

ישמחו במלכותך שומרי שבת וקוראי עונג, עם מקדשי שביעי כלם ישבעו ויתענגו מטובך. ובשביעי רצית בו וקדשתו חמדת ימים אותו קראת.

אלוהינו ואלוהי אבותינו רצה נא במנוחתנו וכו' עד מקדש השבת.

ואומר: עבודה והודאה ושים שלום.

ויורד שליח צבור לפני התיבה ואומר:

אבות וגבורות וכתר יתנו לך וכו' ואומר קדושת השם וקדושת היום. ישמח משה ואומר כל התפלה, ואומר קדיש מלא.

ויתבין צבורא ומסדרין פרשה דענינא דיומא שנים מקרא ואחד תרגום. דאמר רב הונא ב"ר יהודה א"ר מנחם א"ר יהודה א"ר אמי לעולם ישלים אדם פרשיותיו עם הצבור שנים מקרא ואחד תרגום, ואפילו עטרות ודיבון. ואמר רב הונא ב"ר יהודה א"ר מנחם כל המשלים פרשיותיו עם הצבור שנים מקרא ואחד תרגום, משלימין לו ימיו ושנותיו.

במוסף מוציאין ס"ת ואומר ש"ץ.

כי גדול אתה וכו' עד ה' עז לעמו יתן ה' יברך את עמו בשלום.

והכי אמר רב שר שלום גאון, ס"ת בין שמוציאין אותו תחלה בין כשמחזירין אותו למקומו, עומדין לפניו לאלתר ויושבין לאלתר, ואין צריכין לעמוד עד שעונין הצבור יהא שמיה רבא ולא עד שעונין ברכו. ואין מנהג כך ולא ראינו זה. שמא יש מי שנוהג כך לומר ממה שכתוב וכפתחו עמדו כל העם אותה עמידה שתיקה היא, דאמר רבה בר רב הונא כיון שנפתח ס"ת אסור לספר אפילו בדבר הלכה, שנאמר וכפתחו עמדו כל העם ואין עמידה אלא שתיקה, שנאמר והוחלתי כי לא ידברו, עמדו ולא ענו עוד. אין עמידה אלא שתיקה. אבל לעמוד מפני ס"ת עד שעונין ברכו או יהא שמיה רבא, לא שמענו עמידה מפני ספר, אלא מפני שיבה תקום, ואתי ס"ת בק"ו מתלמידי חכמים, דקאמר איבעי להו מהו לעמוד מפני ס"ת, ר' חלקיה ור' סימון ור' אלעזר אומר מפני לומדיה עומדין, מפניה לא כל שכן. וכיון דמק"ו קאתי משוינן ליה כחכם ולא משוינן ליה יתיר מחכם.

וקורין בתורה שבעה. דתנן בשני ובחמישי, ובשבת במנחה קורין שלשה. ואמרינן הני שלשה כנגד מי, אמר רב כנגד כהנים ליום וישראלים. ותני רב שימי מבירתא דשיחור, אין פוחתין מעשרה פסוקין בבית הכנסת. וידבר עולה מן המנין, ואחרון קורא ארבעה. אמרינן הני עשרה פסוקין כנגד מי, אריב"ל כנגד עשרה בטלנין. רב יהודה אמר כנגד עשרת הדברות שנאמרו למשה בסיני. ר' יוחנן אמר כנגד עשרה מאמרות שבהם נברא העולם. ואמר רבא ראשון שקרא ארבעה משובח. דתנן שלש קופות של שלש סאין תורמין את הלשכה וכתוב בהן אל"ף בי"ת גימ"ל, לידע איזה מהן נתרמה תחלה להקריב ממנו ראשון, שמצוה בראשון. ואמצעי שקרא ארבעה, משובח. דתניא אל מול פני המנורה יאירו שבעת הנרות. מלמד שמסדר פניהם כלפי נר המערבי. א"ר נתן מכאן שאמצעי משובח. מעלין בקדש ולא מורידין. ואף על גב דקתני רב שימי אחרון קורא ארבעה, כרבא עבדין. ותו אמרינן עובדא, רב פפא איקלע לבי כנישתא דאבי גובר, קם קרא ראשון ארבעה. ושבחיה אבי גובר לרב פפא. ותקינן רבנן דכלהו דקרו מברכי לפניה ולאחריה, גזירה משום נכנסין וגזירה משום יוצאין.

ותנן נמי בראשי חדשים ובחולו של מועד קורין ארבעה. תענית צבור ותשעה באב, קורין תלתא. מדתניא זה הכלל כל שיש ביטול מלאכה לעם כגון תענית צבור ותשעה באב קורין שלשה. חנוכה ופורים נמי קרו תלתא, אין פוחתין מהן ואין מוסיפין עליהן. ואין מפטירין בנביא, חוץ מט' באב דאיכא אסף אסיפם. בראשי חדשים ובחולו של מועד קורין ארבעה, אין פוחתין מהן ואין מוסיפין עליהם. ותנן נמי ביום טוב חמשה. ביום הכפורים ששה. בשבת שבעה. אין פוחתין מהן אבל מוסיפין עליהם, ומפטירין בנביא. אין המפטיר עולה למנין חמשה, ששה שבעה. מ"ט, מדעולא. דאמר עולא מפני מה אמרו המפטיר בנביא צריך שיקרא בתורה תחלה, מפני כבוד תורה. הא למנינא לא סליק. ובמקום שמפטיר בשבת שחרית, שם מתחיל בשבת במנחה, ובשני ובחמישי ובשבת הבאה. ומפסיקין לראשי חדשים ולחנוכה. כגון ראשי חדשים שחלו להיות בשני ובחמישי. וחנוכה, דהיא תמניא יומא, שני וחמישי די בגוייהו

מפסיקין. ופורים נמי דחל בחמישי מפסיקין, ולא קרו בענינא בפרשתא דהיא שבתא כדעבדין בשני וחמישי דכולא שתא. ולתענית נמי מפסיקין.

וליום הכפורים נמי, שחל להיות בין בשני בין בחמישי בין בשבת מפסיקין ולא קרו בענינא דהיא שבתא. אבל במנחה ביום טוב שחל להיות בשבת, וכן שני וחמישי שמראש השנה עד החג אין קורין אלא בסדר פרשיות. ובמנחה של יום טוב של חג הסוכות שחל להיות בשבת קורין וזאת הברכה, וכל השנה כלה קמי פסחא וקמי חגא דשבוועיא וקמי ריש שתא, קורין בסדר פרשיות.

וכי קרינן בספרא דאורייתא, כהן קרי קמא, ובתריה לוי, ובתר לוי ישראל. דתנן אלו דברים אמרו מפני דרכי שלום, כהן קורא ראשון ואחריו לוי ואחריו ישראל, מפני דרכי שלום. ואמרינן מנא הני מילי, א"ר מתנא דאמר קרא ויכתוב משה את התורה הזאת וכו'... אלא כהן ברישא והדר לוי. ר' יצחק נפחא אמר מהכא, ונגשו הכהנים בני לוי כו'... אלא כהן ברישא, והדר לוי. ר' אסי אמר מהכא, ובני עמרם אהרן ומשה ויבדל אהרן להקדישו קדש קדשים. ר' חייא בר אבא אמר מהכא, וקדשתו לכל דבר שבקדושה. ותנא דבי ישמעאל לכל דבר שבקדושה; לפתוח ראשון, ולברך ראשון, וליטול מנה יפה ראשון, ומקשי ליה אביי והדר מתרץ ליה. ומכל מקום מתוקמא כהן ראשון ואחריו לוי ולאחריו ישראל.

ושאלו מקמי רב נטרונאי גאון כהן עם הארץ וישראל תלמיד חכם איזה מהם קודם לקרות בתורה תחלה. ושדר הכי.

כהן קודם מפני דרכי שלום. וגרסינן בגמרא הכי אמר אביי נקיטינן אם אין שם כהן נתפרדה חבילה, דלא קרי לוי כלל. ואמר אביי נקיטינן אם אין שם לוי קורא כהן. ומקשינן איני והא"ר יוחנן כהן אחר כהן לא יקרא משום פגמו של ראשון, לוי אחר לוי לא יקרא משום פגם שניהם. ומשנינן כי קאמרינן באותו כהן שקרא ראשון, שיעמוד במקומו ויקרא במקום לוי. שלחו ליה בני גלילא לר' חלבו, אחריהן מי קורא, לא הוה בידיה, אזל שייליה לר' יצחק נפחא בי מדרשא, אמר ליה אחריהן קורין ת"ח הראוין למנותן פרנסים על הצבור, ואחריהן בני ת"ח שאבותיהם ממונין פרנסין על הצבור, ואחריהן ראשי כנסיות ושאר העם. והכל עולים למנין שבעה ואפילו אשה ואפילו קטן, אבל אמרו חכמים אשה לא תקרא בתורה מפני כבוד הצבור.

הכי אמר רב נטרונאי גאון דוכתא דמצלו בה בי עשרה ולית להון דידיעי למקרי בס"ת, קרי כל גברא תרי זמני ושפיר דמי. חדא דלא למבטל מנהג ישראל וליבטלו ברכות, ועוד לאשמועינן להנך דלא גמירי. ולית בה משום מוציא שם שמים לבטלה. א"ר חנין בר אבא מנין לעונה אמן שלא יגביה קולו יותר מן המברך, שנאמר גדלו לה' אתי וגו'. ובתורה אחד קורא ואחד

מתרגם. הקורא בתורה לא יסייע לתורגמן, שלא יאמרו תרגום כתוב בתורה. ועוד כיון שבירך אסור לו להפסיק בדברים, אפילו בתרגום מפני שהוא חול, עד שחותם. אבל חזן מותר לסייע את הקורא ואת המתרגם בין בקול גדול בין בקול נמוך ואין בכך כלום. ואין קורין אותו מתרגם מפני שהוא מקרא אחרים, וכד מקרא אחרים אין עולה מן המנין, לומר (ששנים) מתרגמין הם ואין מתרגמין שנים. אין בכך כלום. ואי משום דשמעי גברי ונשי, לא לפרש להון ויוציאן ידי חובתן בלא פירוש.

וכך אמר רב נטרונאי גאון, אלו שאין מתרגמין, ואומרין אין אנו צריכין לתרגם תרגום רבנן, אלא בלשון שלנו בלשון שהצבור מתרגמין, אין יוצאין ידי חובתן. מ"ט דהדין תרגום על קראי אסמכוהו רבנן, דאמר רב איקא בר אבין א"ר חננאל אמר רב מאי דכתיב ויקראו בספר תורת האלוהים, זו מקרא. מפורש, זה תרגום. ושום שכל, אלו הפסוקים. וכיון דכן הוא לא אפשר דלא מתרגמין בהדין תרגום דרבנן. ודקדקו חכמים בתרגום, דא"ר שמעון אין המתרגם רשאי להגביה קולו יותר מן הקורא, מ"ט משה ידבר והאלוהים יעננו בקול, שאין ת"ל בקול כו', בקולו של משה. ואין הקורא רשאי להגביה קולו יותר ממתרגם, ואם אין יכול המתרגם להגביה קולו, ימאיך קורא קולו ויקרא. הא למדת שהמצוה מן התורה לתרגם, אפילו מי שהתחיל בתרגום ועדיין הקורא לא סיים מקרא שלו, אין רשאי לתרגם עד שיכלה הפסוק מפי הקורא, שישמעו העם קול מתרגם. דא"ר זירא אמר רב חסדא אין הקורא רשאי לקרות בתורה עד שיכלה אמן מפי הצבור, ואין מתרגם רשאי לתרגם עד שיכלה הפסוק מפי הקורא, ואין הקורא רשאי להתחיל בפסוק אחר, עד שיכלה התרגום מפי המתרגם. וכן במשנה שנינו קטן קורא בתורה ומתרגם. הילכך חייבין לתרגם ילמדו ויתרגמו ויוציאין ידי חובתן, ואם יש מקום שרוצין לפרש להם, יעמוד אחר חוץ ממתרגם ויפרש להם בלשונם.

והקורא בתורה לא יפחות משלשה פסוקים, כנגד תורה נביאים וכתובים, ולא יקרא למתורגמן יותר מפסוק אחד, ובנביאים שלשה. אם היו שלשתן שלש פרשיות קורין אחד אחד, כגון כי כה אמר ה' חנם נמכרתם ולא בכסף תגאלו. כי כה אמר ה' מצרים ירד עמי בראשונה לגור שם ואשור באפס עשקו, ועתה מה לי פה נאם ה'.

ולאחר סיום הפרשה מקדש השליח, ומפטירין בנביא. וכיצד, קורא המפטיר בתורה ג' פסוקים ואח"כ מפטיר בנביא.

ומברך קודם:

ברוך אתה ה' אלוהינו מלך העולם אשר בחר בנביאים טובים ורצה בדבריהן הנאמרין באמת. ברוך אתה ה' הבוחר בתורה ובמשה עבדו ובישראל עמו ובנביאי האמת והצדק.

ולאחריה מברך:

ברוך אתה ה' אלוהינו מלך העולם צדיק בכל הדורות. האל הנאמן. האומר ועושה, מדבר ומקיים כי כל דבריו האמת והצדק. נאמן אתה הוא ה' אלוהינו ונאמנים דבריך, ודבר אחד מדבריך אחר לא ישוב ריקם. ברוך אתה ה' הנאמן בכל דבריו.

רחם על ציון כי היא בית חיינו. ולעגומת נפש תנקום נקם מהרה בימינו. ברוך אתה ה' בונה ירושלים.

את צמח דוד מהרה תצמיח. וקרנו תרום בישועתך, ברוך אתה ה' מגן דוד.

וצריך להזכיר מעין המאורע כל יום, בין שבת בין ר"ח בין מועד. ומזכיר בשבת.

הנח לנו כי אתה אבינו, ותמלוך עלינו מהרה כי אתה מלכנו. ברוך אתה ה' מקדש השבת.

וכשיזדמן ראש חדש מזכיר: מקדש השבת וישראל וראשי חדשים.

ובמועד: מקדש ישראל והזמנים.

וכן בראש השנה וביום הכפורים מעין שלהם.

ומחזירין את התורה למקומה. ועומדין בתפלת המוסף, אבות וגבורות וקדושת השם.

תכנת שבת וכו', טועמיה חיים זכו. וגם האוהבים דבריה גדולה בחרו. אז מסיני נצטוו עליה. וצויתנו ה' אלוהינו להקריב בה מוסף שבת כראוי. יהי רצון מלפניך ה' אלוהינו שתעלינו לארצנו ותטענו בגבולנו ושם נעשה לפניך את קרבנות חובותינו. תמידין כסדרן ומוספין כהלכתן. ומוסף יום המנוח הזה נעשה וכו' עד על עולת התמיד יעשה ונסכו.

ישמחו במלכותך שומרי שבת קוראי ענג, עם מקדשי שביעי כלם ישבעו ויתענגו מטובך.

אלוהינו ואלוהי אבותינו רצה נא במנוחתנו. קדשנו במצותיך ותן חלקנו בתורתך. שבענו מטובך ושמח לבנו בישועתך, וטהר לבנו לעבדך באמת. והנחילנו ה' אלוהינו באהבה וברצון שבת קדשך וישמחו בכך כל ישראל אוהבי שמך. ברוך אתה ה' מקדש השבת.

רצה, מודים, שים שלום.

ושליח צבור יורד לפני התיבה ואומר: מגן. ומחיה. כתר יתנו, ומוסיף פעמים אומרים שמע ישראל

ה' אלוהינו ה' אחד.

ויש אומרים: להיות לכם לאלוהים. אני ה' אלוהיכם אמת. לדור ודור

ומסיים התפלה. ומקדש, והולכין לבתיהם.

סדר מנחה לשבת

ובמנחה מתחילין: אשרי יושבי ביתך. ובא לציון וכולי סידרא. ומוציאין ס"ת וקורין שלשה

בפרשה העתידה להיות בשבת הבאה, ואין מפטיר בנביא.

ומתפללין תפלת מנחה. אומר: אבות וגבורות וקדושת השם.

ואומר: הנח לנו ה' אלוהינו כי אתה אבינו. ותמלוך עלינו מהרה כי אתה מלכנו. ובעבור שמך הגדול הגבור והנורא שנקרא על ישראל עמך ועל יום השביעי, ונשבות בו כמצות רצונך. ואל יהי צרה ויגון ביום מנוחתנו. מנוחת אהבה ונדבה. מנוחת אמת ואמונה וכו'.

ויש שמתפללין:

אתה אחד ושמך אחד ומי כעמך כישראל גוי אחד בארץ. עטרת תהלה תפארת ישועה, מנוחה וקדושה לעמך נתת. אברהם יגל יצחק ירנן יעקב ובניו ינוחו בו. מנוחת אהבה ונדבה. מנוחת אמת ואמונה. או"א רצה נא במנוחתנו וכו', אבל הראשונה עקר. רצה ומודים ושים שלום.

ואמר אלו הפסוקים.

צדקתך צדק לעולם וגו'. וצדקתך אלוהים עד מרום וגו'. צדקתך כהררי אל עד אדם ובהמה תושיע ה'. ומקדש.

ודבר זה משום כבודו של משה רבנו ז"ל שנפטר באותה שעה בשבת. והכי אמר שר שלום גאון, במנחה בשבת מותר להתעסק בתלמוד, ולא עוד אלא שמנהג בית רבינו בבבל שאחר תפלת מנחה בשבת שונין אבות וקנין תורה.

ועוד רגילין ישראל שתפלת מנחה בשבת מקדימין אותה. ותפלת ערבית מאחרין אותה הרבה. כדאמרינן, שאני עיולי יומא מאפוקי יומא, עיולי יומא כמה דאפשר מקדמינן ליה, אפוקי יומא כמה דאפשר מאחרין ליה דלא נחזי עלן כמשוי.

בין תפלה לתפלה ישב וידום. מכל מקום להתעסק בתורה טפי עדיף. וזה שאין עוסקין, לא מפני שאסור אלא לכבוד משה רבנו שנפטר, לפיכך אומרים לקיים נשיא שמת כל בתי מדרשות בטלים.

פרקי אבות עד גמירא. וגם פ"ו שנו חכמים בלשון משנה וכו' עד ואומר ה' ימלוך לעולם ועד.

ואמר כר:

דרכי תלמידי חכמים. ענו ושפל רוח. זריז וממולא. עלוב ואהוב לכל אדם. שפל לאנשי ביתו. ירא חטא. ודורש את האדם לפי מעשיו. ואומר על מה שיש בעוה"ז אין לי בהם חפץ. לפי שאין העוה"ז שלי. יושב ומטנף כסותו לפני רגלי חכמים. שואל כענין ומשיב כהלכה.

היה כנוד בקוע שנפתח להכניס את הרוח, וכערוגה עמוקה שמחזקת את מימיה, וכקנקנה זפותה שמחזקת יינה. וכספוג שהוא סופג את הכל.

אל תהי כפתח גדול שמכניס את הרוח. ולא כפתח קטן שמנבל את היקרים. היה כאסקופה תחתונה שהכל דשין אותה. וכיתד נמוכה שהכל תולין בה.

אם לקית בממונך זכור את איוב שלקה בממונו ובגופו. ואם לקית בגופך זכור דתן ואבירם שירדו חיים שאולה.

אל תכשל בעיניך. שאין מכשול אלא בעינים. אל תבוש מן השנים. שמא תאכל הרבה יותר מדאי. אל תדרוש מן המינין. שמא תמשך לגיהנם.

אם אומרים עליך דבר רע גדול, יהיה בעיניך כקטון. ואם אמרת על אחרים דבר רע קטון, יהיה בעיניך כגדול, עד שתלך ותפייס ממנו. אל יהי פרקך רע שאין זה שבחה של תורה. יהא פרקך יפה שכן שבחן של חכמים. הוי אוהב את התורה ומכבד את התורה.

העבר רצונך מפני רצון חברך. שכן עשתה רחל ללאה ודוד לשאול. העבר רצון חברך מפני רצון שמים. שכן מצינו ביעקב שלא נשק לו ליוסף. הוי אוהב את השמא ושונא את הכמה. ר' חזקא אומרה בלשון אחרת הוי אוהב את השמא ושנא את מה בכך.

הרחק מן המביא לידי עבירה. מן הכעור ומן הדומה לכעור. שמא יחשדוך אחרים בעבירה. אל תלשין על חברך שכל המלשין אין לו רפואה. אל תאכל לחם עם כהן עם הארץ, שמא תחלל קדשי שמים. הרחק מן התרעומת, שמא תתרעם על אחרים ותוסיף לחטוא.

שבעה אבות כרותי ברית. ואלו הן. אברהם יצחק ויעקב משה ואהרן פינחס ודוד. באברהם כתיב ביום ההוא כרת ה' את אברם ברית לאמר. ביצחק כתיב ואת בריתי אקים את יצחק. ביעקב כתיב וזכרתי את בריתי יעקב. במשה כתיב על פי הדברים האלה כרתי אתך ברית ואת ישראל. באהרן כתיב ברית מלח עולם הוא. בפינחס כתיב והיתה לו ולזרעו אחריו ברית כהונת עולם. בדוד כתיב כרתי ברית לבחירי נשבעתי לדוד עבדי.

שבעה אבות שכבו בכבוד העולם ולא שלטה בהם רמה ותולעה, ואלו הן. אברהם יצחק ויעקב משה ואהרן עמרם ובנימין. ויש אומרים אף דוד שנאמר לכן שמח לבי ויגל כבודי אף בשרי ישכון לבטח. תשעה נכנסו בחייהן לגן עדן. ואלו הן. חנוך ואליהו ומשיח ואליעזר עבד אברהם. וחירם מצור. ועבד מלך הכושי. ויעבץ ובן בנו של ר' יהודה הנשיא. ובתיה בת פרעה. ויש אומרים אף ר' יהושע בן לוי. תלמידי חכמים נאים בחבורה ואין עמי הארץ נאים בחבורה. העוסק במקרא מדה שאינה מדה. במשנה מדה שנוטלין עליה שכר. תלמוד אין לך מדה גדולה מזו.

עשה תורתך בחנם שהמקום נתנה בחנם. ואין נוטלין שכר על דברי תורה. אם אתה נוטל שכר נמצאת מחריב את כל העולם כלו. ואל תאמר אין לי ממון, שכל ממון שלו הוא. אם זכית לממון עשה ממנו עד שיהיה בידך. קנה ממנו העולם הזה ותנחיל ממנו לעולם הבא. כי כנפים יש לו כנשר יעוף השמים. אל תאמר איש פלוני חכם. ואני איני חכם, שלא שמשת כיוצא בו. אל תאמר איש פלוני עשיר ואני איני עשיר, שאין כל אדם זוכה לשתי שולחנות. אל תאמר איש פלוני נאה ואני מכוער, שבשעת מיתתכם אתם חשובים כנבלה. ולא עוד אלא שנבלה זו בעליה יאמרו כלבים טלו בשרותכם.

[אל תאמר איש פלוני גבור ואני איני גבור, שאין גבורה אלא בתורה. שנאמר ברכו ה' מלאכיו גבורי כח עושי דברו לשמוע בקול דברו].

סדר מוצאי שבת

ובמוצאי שבת עומד שליח צבור ופותח: והוא רחום וכו'. ברכו ועונין הצבור: ברוך ה' המבורך.

ומתבעי לאיניש לאגודי בברוך ה' המבורך באפוקי שבתא, וניצול מהיזיקא דההיא שבתא. ומסדיר ק"ש בשתיים לפניו ובשתיים לאחריה ופסוקי שבחו של הקדוש ברוך הוא ושל שימור, וברכה של אחריהם.

וכך אמר רב נטרונאי גאון בהבדלת מוצאי שבת אם אומר, הבדלת ישראל ממצרים, כגון הבדילני דודי מטומאת פתרוס, דלאו הבדלת שבת מחול היא, הרשות בידו. ואמת ואמונה כל זאת פעלה ימינך, אין מנהג לאומרה במתיבתא ולא בבית רבינו שבבבל כל עיקר, רק אמונה כל זאת קיים וגו'.

וצריך להזכיר הבדלה בחונן הדעת, שכך שנינו מזכירין גבורת גשמים בתחית המתים ושאלה בברכת השנים, והבדלה בחונן הדעת. ואם טעה ולא הזכיר הבדלה בחונן הדעת אם יש לו יין שיבדיל עליו, אינו חוזר, דתניא טעה ולא הזכיר הבדלה בחונן הדעת אין מחזירין אותו, מפני שהוא יכול לאומרה על הכוס. ואם אין לו יין חוזר ומתפלל, דבעו מניה מרב ששת טעה בזו ובזו מאי, אמר להו אם טעה ולא הזכיר לא בזו ולא בזו חוזר לראש.

וכן הוא אומר:

אתה חונן לאדם דעת ומלמד לאנוש בינה. אתה הבדלת בין קדש לחול בין אור לחשך ובין ישראל לעמים ובין יום השביעי לששת ימי המעשה, כשם שהבדלתנו מעמי הארצות וממשפחות האדמה, כן תטהרנו ותנקנו מכל חטא ועון. וחננו מאתך דעה ובינה. ברוך אתה ה' חונן הדעת.

ומסדר התפלה כסדר. ולאחר שמסיימין הצבור תפלתן מקדש. ופותח שליח צבור: ויהי נועם ה' אלוהינו עלינו ומעשה ידינו כוננה עלינו ומעשה ידינו כוננהו. ומתחילין כל הצבור אחריו ויהי נועם ומסדרין יושב בסתר וגו' עד ואראהו בישועתי, כך מנהג. לאחר שמסיימין הצבור אורך ימים חוזר השליח ושונה אותו ואומר: אורך ימים. ואומר ואתה קדוש, וקרא זה אל זה, ואומר כולי סדרא. ומקדש עד עושה שלום.

וזה שנהגו לומר ויהי נועם וקדושה דסדרא ולומר בנעימה ובעריבות טעם באפוקי שבתא, כדי שישתהו ישראל בהשלמת סדריהם, כדי להאריך מנוח לרשעים מלחזור לגיהנם, כדאמרין במוצאי שבת צועק המלאך שהוא ממונה על הרוחות חזרו לגיהנם שכבר השלימו ישראל סדריהם. ולכך מזכירין ישראל בסדר מוצאי שבת. ויהי נועם, כי כן רמז לזויה נועם במוצאי שבת. והכי שדר רב שר שלום גאון, אין אומרים ויהי נועם אלא במוצאי שבת, אבל במוצאי יום טוב אין אומרים, אלא במוצאי שבת לחול, אבל במוצאי שבת ליו"ט א"א. שכשקבעוה האבות

הראשונים לא קבעוה אלא במוצאי שבת לחול, אבל במוצאי שבת ליום טוב כיון דבעי למימר ומעשה ידינו, וליכא מעשה ידינו ביום טוב, אין אומר. וקדושא דסדרא הכי נמי לא אמרינן. כללא דמילתא, כל היכא דלא אמרינן ויהי נועם לא אמרינן קדושא דסידרא.

ובמוצאי יום הכפורים נמי שחל להיות במוצאי שבת, לא אמרינן ויהי נועם ולא קדושא דסדרא. וכי אמרינן ויהי נועם במוצאי שבת לחול, היכא דאיכא לקמן שיתא יומי דחולא, אבל איכא בי מצעי יום טוב או יומא דכפורי, אפילו חל יומא טבא ערב שבת ואיכא לקמן חמשה יומי דחולא, לא אמרינן ויהי נועם בההוא אפוקי שבתא. מאי טעמא, כיון דאמרינן ומעשה ידינו ומעשה ידינו תרי זמני, בעינן עד דאיכא לקמן שיתא יומי כולהו חולא.

ומביאין לו כוס ואבוקה של אור ומברך:

ברוך אתה ה' אלוהינו מלך העולם בורא פרי הגפן.

ברוך אתה ה' אלוהינו מלך העולם בורא מאורי האש.

ברוך אתה ה' אלוהינו מלך העולם המבדיל בין קדש לחול בין אור לחשך בין ישראל לעמים בין יום השביעי לששת ימי המעשה. ברוך אתה ה' המבדיל בין קדש לחול.

אשבעית עלך פורה שר שכחה שתסיר לב טפש ממני ותפיל יתיה על טוריא ועל רמתא בשם שמהתא קדישתא בשם ארמס ארמס ארטומימס אנסיסאל ופתחאל.

ונח מצא חן בעיני ה' ויהי דוד לכל דרכיו משכיל וה' עמו.

ואומר: שיר המעלות אשא עיני אל ההרים וכו'.

ואומר: בראשית ברא אלוהים את השמים ואת הארץ. ה' צבאות עמנו משגב לנו אלוהי יעקב סלה.

או"א החל עלינו את ששת ימי המעשה הבאים אלינו לשלום. חשוכים מכל חטא ומוצל מכל דבר עון. וחנונים דעה והשכל מאתך. ותשמיענו בהם ששון ושמחה. ולא תעלה קנאתנו על לב אדם ולא קנאת אדם על לבנו. ולא תעלה שנאתנו על לב אדם ולא שנאת אדם תעלה על לבנו. וכל היועץ עלינו עצה רעה בטלו ובטל עצתו. כאמור ה' הפיר עצת גוים הניא מחשבות עמים. רבות מחשבות בלב איש וגו'. עצת ה' לעולם תעמוד מחשבות לבו וגו'. עוצו עצה ותופר דברו דבר ולא יקום כי עמנו אל. כי ה' צבאות יעץ ומי יפר וידו הנטויה ומי ישיבנה. וכל היועץ עלינו עצה טובה קיימו וקיים עצתו. כאמור וחנותי את אשר אחון ורחמתי את אשר ארחם, ברוך מפיר עצות רעות מעלינו ומעל עמו ישראל. ומקיים עלינו עצתו ועצתם של צדיקים לטובה. ברוך שלא עזבנו. כן ה' אלוהינו אל יעזבנו ואל יטשנו ואל יכלימנו ואל יחפירנו לא בעולם הזה ולא בעולם הבא ועם הצדיקים נפטר בשלום. ושלום שלום יהיה עלינו. אבטח ולא אפחד כי עזי וזמרת יה ויהי לי לישועה.

ושותה מלו לוגמיו ומטעים את בני ביתו.

והכי אמר רב נטרונאי ראש ישיבה. במוצאי שבת בבורא מאורי האש כך עושין בשתי ישיבות, שמביטין בכפות ידם. וכך ראינו רבותינו ז"ל שהיו עושין ואמרינן נביט בידינו כדי שנהנה מן

האור, כדרך ששנינו אין מברכין על הנר עד שיאותו לאורו וכך מנהג. וראינו ששנה בפרקי ר' אליעזר בן הורקנוס שמצוה להסתכל בצפורניו. מיהו אין רגילין חכמים בכך. וכן ראינו רגילין להטיל מים בכוס של ברכה לאחר ששותהו ושוטפים אותו ושותהו, וכך שמענו מרבותינו שמצוה לעשות כך, כלומר שיירי מצוה מעכבין את הפורענות. ומה שנשתייר מן המים מטילין אותו על ידינו ומעבירין אותו על פנינו, כדי לחבב את המצוה, ואעפ"י שכתוב בפרקים דר' אליעזר ר' מונא אומר כיצד אדם חייב להבדיל בכוס יין מקריב ידו לאור האש, ואומר בורא מאורי האש, וכיון שמרחיק ידו אומר המבדיל בין קדש לחול.

ואם אין לו יין פושט ידו לאור האש ומסתכל בצפרנים שהן לבנות מן הגוף ואומר בורא מאורי האש, ואם היה בדרך פושט ידו לאור הכוכבים שהן של אש ומסתכל בצפרניו ואומר בורא מאורי האש, ואם נתקדרו שמים בעבים ואינו רואה את הכוכבים תולש אבן מן הארץ ואומר המבדיל בין קדש לחול. אעפ"י כן לא סבירא לן דמברך אלא על היין, ואפילו בפת אין מבדילין. דהכי אמר רב עמרם ריש מתיבתא אין מבדילין על הפת כל עיקר, מה טעם שאין דומה הבדלה לקידוש, מפני שקידוש אי אפשר לו שלא לסעוד, דקאמרינן אין קידוש אלא במקום סעודה. וכיון ששלחנו קבוע וסעודתו קבועה ואי אפשר לו שלא לסעוד, מקדש על הפת. במוצאי שבת כלום סעודתו קבועה ושלחנו קבוע ופת מתוקנת לפניו, שנוטל פת ומבדיל עליה, הלכך אין מבדילין על הפת, וכך מנהג בשתי ישיבות.

ר' צדוק אומר כל שאינו מבדיל על היין במוצאי שבתות או אינו שומע מפי המבדילין אינו רואה סימן ברכה לעולם, וכל מי שהוא מבדיל על היין במוצאי שבתות הקדוש ברוך הוא קוראהו קדוש ועושה אותו מסגולתו שנאמר ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש. ואומר והייתם לי סגולה מכל העמים והייתם לי קדושים כי קדוש אני, ואבדיל אתכם מן העמים להיות לי. וא"ר יוחנן שלושה מנוחלי העולם הבא. אלו הן, הדר בארץ ישראל. והמגדל את בניו לתלמוד תורה, והמבדיל על היין במוצאי שבתות. והוא דשייר מקדושה להבדלה. הילכך מאן דאית ליה חד כסא ולית ביה שיעור קדושה ואבדלתא, שביק ליה לאבדלתא וקידוש היום מקדש אריפתא, דלא יכיל לאבדולי על ריפתא דכי תקינו רבנן אבדלתא על חמרא תקינו.

ואסור לאדם לטעום כלום קודם שיבדיל, ואם שכח וטעם מבדיל. דאמר רבא הלכתא טעם מבדיל. ואם לא הבדיל במוצאי שבת מבדיל למחר ויום שלישי כל היום כלו, והוא שלא טעם כלום. דאמרי בני ר' חייא מי שלא הבדיל במוצאי שבת מבדיל והולך כל השבת כלו. ועד כמה א"ר זירא עד רביעי בשבת, כי הא דיתיב ר' זירא קמיה דר' אסי ואמרי לה קמיה דר' יוחנן ויתיב וקאמר, לענין גיטין חד ותרי ותלתא בתר שבתא, ארבעה חמשה ומעלי קמי שבתא. אלמא עד רביעי, דאמר ר' זירא עד ולא עד בכלל. והני מילי איתויי כסא דחמרא וברוכי בורא פרי הגפן והמבדיל, אבל לא על האור. דקיימי לן אין מברכין על האור אלא במוצאי שבת

ובמוצאי יום הכפורים. והכי שדר רב נטרונאי, יום הכפורים אעפ"י שחל להיות בחול מברכין על האור, מפני שאסור להשתמש בה ביום הכפורים. ולית הלכתא כרב יהודה אמר שמואל דאין מברכין על האור אלא במוצאי שבת, הואיל ותחילת ברייתו הוא. אלא כי הא דר' חייא בר אבא. ואיכא דמתני א"ר בנימין בן יפת א"ר יוחנן, מברכין על האור במוצאי שבת ובמוצאי יום הכפורים וכן עמא דבר.

מיהו משונה יום הכפורים משבת, דבמוצאי שבת מברכין על האור היוצא מן העצים ומן האבנים, ובמוצאי יום הכפורים אין מברכין אלא על האור ששבת. ומאי שבת, ששבת ממלאכה. וכדתניא עשית שהיתה דולקת והולכת בשבת, למוצאי שבת מברכין עליה, ותניא אידך אין מברכין עליה, ומשנינן לא קשיא כאן במוצאי יום הכפורים כאן במוצאי שבת, במוצאי שבת מברכין, במוצאי יום הכפורים אין מברכין. אלמא באור היוצא מן העצים ומן האבנים הוא דלא מברכין במוצאי יום הכפורים, אבל באור ששבת מברכין במוצאי יום הכפורים.

ובגמרא דא"י מתני ר' לוי במוצאי שבת זמן לו הקדוש ברוך הוא לאדם הראשון שני רעפים והקישן ויצא האור מהן וברך עליה בורא מאורי האש. אמר שמואל לפיכך מברכין עליה במוצאי שבת, שהוא תחילת ברייתה. ורב הונא בשם רב ור' אבהו בשם ר' יוחנן אמר אף במוצאי יום הכפורים, שכבר שבתה האור כל אותו יום. ולעולם על אור ששבת, אבל לא על היוצא מן העצים ומן האבנים. ומי שצריך לעשות מלאכה במוצאי שבת קודם שהתפלל, צריך להתפלל המבדיל בין קדש לחול ואח"כ עושה מלאכה. דא"ר אלעזר בן אנטיגנוס משום ר' אליעזר בר' ינאי אסור לאדם לעשות חפציו קודם שיבדיל אבל לאחר שיתפלל, כיון שהבדיל בתפלה אינו צריך לברך קודם מלאכה, ואעפ"י שלא הבדיל על הכוס.

סדר ראש חדש

וראשי חדשים כאי זה צד, ר"ח שחל להיות בחול, ערבית ושחרית ומנחה מתפלל שמונה עשרה. ומזכיר בעבודה:

אלוהינו ואלוהי אבותינו יעלה ויבא ויגיע יראה וירצה ישמע יפקד ויזכר זכרוננו וזכרון אבותינו וזכרון ירושלם עירך וזכרון משיח בן דוד עבדך וזכרון כל עמך בית ישראל לפניך לפליטה לטובה לחן לחסד ורחמים ביום ראש החדש הזה. זכרנו ה' אלוהינו בו לטובה ופקדנו בו לברכה והושיענו בו לחיים טובים בדבר ישועה ורחמים חוס וחננו ורחם עלינו והושיענו כי אל מלך חנון ורחום אתה. ותחזינה עינינו בשובך לציון ברחמים. בא"י המחזיר שכינתו לציון.

ואם לא הזכיר יחיד אלוהינו בעבודה מחזירין אותו, חוץ מערבית. דאמר רב ענן אמר רב טעה ולא הזכיר של ר"ח בערבית אין מחזירין אותו, לפי שאין ב"ד מקדשין את החדש אלא ביום.

אבל שליח צבור שטעה ולא הזכיר של ר"ח בשחרית, אין מחזירין אותו מפני שתפלת מוספין לפניו. ומה טעם, מפני טורח הצבור. והני מילי בשחרית, אבל אם טעה במוסף מחזירין אותו. והוא הדין ליחיד. ויחיד שטעה ולא הזכיר של ר"ח בעבודה, חוזר לעבודה. בהודאה, חוזר לעבודה. בשים שלום, חוזר לעבודה. סיים, אם לא עקר את רגליו, חוזר לעבודה. ואעפ"י שאינו רגיל לומר תחנונים אחר תפלתו. אבל אם עקר רגליו, אעפ"י שרגיל לומר תחנונים אחר תפלתו, חוזר לראש.

ובברכת המזון בר"ח מזכיר אלוהינו בברכה השלישית, כמו שמזכיר בתפלה בעבודה בתפלת ערבית ותפלת שחרית.

ובצבור לאחר שמסיים שליח צבור העובר לפני התיבה סדר התפלה, מברך

ברוך אתה ה' אלוהינו מלך העולם אשר קדשנו במצותיו וצונו לקרוא את ההלל.

וקורין הלל בדילוג.

ומתחילין,

הללויה הללו עבדי ה' הללו את שם ה', עד חלמיש למעיינו מיים. ומדלגין.

ה' זכרנו יברך עד ואנחנו נברך יה וגו' ומדלגין.

מה אשיב לה' עד סוף פרקא. ואומר,

הללו את ה' כל גויים וגו'. ומתחיל החזן ומקרא

הודו לה' כי טוב. ועונין אחריו,

ועוד יאמר נא ישראל. ועונין אחריו,

יאמרו נא בית אהרן, ועונין אחריו,

יאמרו נא יראי ה'. ועונין אחריו.

שני מנהגות הן, יש שעונין מה שהוא אומר, ויש שעונין אחריו הודו לה' כי טוב, כל פסוק ופסוק עד ארבעה פסוקים. ומתחילין יחד כל הצבור, מן המצר קראתי יה גו' עד נגילה ונשמחה בו.

ומקרא שליח צבור

אנא ה' הושיעה נא, ועונין אחריו מה שהוא אומר.

ועוד, אנא ה' הצליחה נא. ועונין אחריו מה שהוא אומר.

מכאן ואילך הוא אומר ברוך הבא בשם ה', והם אומרים בשם ה',

הוא אומר: ברכנוכם, והם אומרים מבית ה',

הוא אומר: אל ה', והם אומרים ויאר לנו,

הוא אומר: אסרו חג בעבותים, והם אומרים עד קרנות המזבח.

הוא אומר: אלי אתה ואודך, והם אומרים אלוהי ארומך.

הוא אומר: הודו לה' כי טוב כי לעולם חסדו,

ועונין אחריו: הודו לה' כי טוב כי לעולם חסדו.
 וחותרין אחריו: יהללוך מעשיך, ישבחוך עמוסיך, יודוך חוסיך, כפי גודל נסיך, וכתוב כל הנשמה תהלל
 יה הללויה. ברוך אתה ה' מלך מהולל בתשבחות.
 ואומר קדיש.

ומוציאין ס"ת וקורין ארבעה.

אין פוחתין מהן ואין מוסיפין עליהן, ואין מפטיר בנביא. ומברכין כולן לפניו ולאחריה. וכך
 קורין:
 כהן ג' פסוקים,
 לוי חוזר וקורא ואמרת להם, את הכבש אחד תעשה ואת הכבש השני, ועשירית האיפה.
 ישראל קורא מן עולת התמיד עד ובראשי חדשיכם.
 רביעי, ובראשי חדשיכם עד סוף ענין של ר"ח. וזו היא שאמרנו הלכתא דולג, והלכתא אמצעי
 דולג.

ומקדש וגולל ספר, ואומר.

יהי רצון מלפני אלוהי השמים לכונן את בית חיינו, ולהשיב שכינתו לתוכו, ואמרו אמן.
 יהי רצון מלפני אלוהי השמים לרחם על פליטתנו, ולחמול על שאריתנו ולעצור המגפה והמשחית והדבר
 והרעב והשבבי והביזה וגזירות קשות לבטל מעלינו ומעל כל ישראל, ואמרו אמן.
 יהי רצון מלפני אלוהי השמים לקיים לנו את כל חכמי ישראל, הם ובניהם ותלמידיהם בכל מקומות
 מושבותיהם, ואמרו אמן.
 יהי רצון מלפניך אלוהי השמים שנשמע ונתבשר בשורות טובות מארבע כנפות כל הארץ, ואמרו אמן.
 מי שברך אברהם יצחק ויעקב אבותינו הוא יברך את כל אחינו ואחיותינו בני ישראל הבאים בכנסיות
 לתפלה ולצדקה. הקדוש ברוך הוא ישמע תפלתם ויעשה חפצם בטוב ואמרו אמן.
 אחינו ישראל ונשיאי ישראל הנתונים בצרה ושביה הקדוש ברוך הוא ירחם ויחנן אותם ויושיעם בעבור
 שמו הגדול ויוציאם מצרה לרוחה ומאפלה לאורה ואמרו אמן. מי שעשה נסים לאבותינו וממצרים גאלם.
 הוא יגאל אותנו וישיב בנים לגבולם.
 בסימן טוב יהא לנו ראש חדש (פלו' יום פלו' ויום פלו'). הוא יעשה עמנו נסים ונפלאות בכל עת ובכל
 שעה. לנו ולכל עמו ישראל.
 הקדוש ברוך הוא יחדשהו עלינו ועל כל עמו ישראל בכל מקום שהם. לטובה ולברכה. לששון ושמחה.
 לישועה ולנחמה לפרנסה ולכלכלה. לחיים ולשובע, לשמועות טובות, ולבשורות טובות. ולגשמים בעתם.
 ואמרו אמן.

ומחזיר ס"ת למקומו ואומר:

יהללו את שם ה' כי נשגב שמו לבדו. הודו על ארץ ושמים וירם קרן לעמו תהלה לכל חסידיו לבני ישראל
 עם קרובו הללויה.

ומתחיל אשרי יושבי ביתך. ובא לציון. ואני זאת בריתי. ואתה קדוש. וקרא זה אל זה.
וכולי סדרא כמנהג חול. ואומר קדיש.

ואח"כ עומדין ומתפללין תפלת מוסף. ה' שפתי וכו' עד האל הקדוש.

ראשי חדשים לעמך נתת. זמן כפרה לכל תולדותם. בהיותם מקריבים לפניך זבחי רצון. שעירי חטאת לכפר בעדם. זכרון לכלם יהיו. תשועת נפשם מיד שונא. מזבח חדש בציון תכין. עולת ראש חדש נעלה עליו, שעירי עזים, נעשה ברצון, ובעבודת בית המקדש נשמח כלנו, ושירי דוד נשמע בעירך האמורים לפני מזבחך. אהבת עולם תביא להם, וברית אבות לבנים תזכור. והביאנו ה' אלוהינו לציון עירך ברנה ולירושלים בית מקדשך בשמחת עולם. ושם נעשה לפניך, את קרבנות חובותינו תמידין כסדרן ומוספין כהלכתן. את מוסף יום ראש החדש נעשה ונקריב לפניך באהבה כמצות רצונך כמו שכתבת עלינו בתורתך על ידי משה עבדך מפי כבודך כאמור.

ובראשי חדשיכם וכו'. ומנחתם ונסכיהם כמדובר שלשה עשרונים לפר ושני עשרונים לאיל ועשרון לכבש ויין כנסכו ושעיר לכפר ושני תמידין כהלכתן.

אלוהינו ואלוהי אבותינו חדש עלינו את החדש הזה לטובה ולברכה לששון ולשמחה לישועה ולנחמה לפרנסה ולכלכלה למחילת חטא ולסליחת עון ולכפרת פשע. כי בישראל עמך בחרת מכל העמים. וחוקי ראשי חדשים להם קבעת ברוך אתה ה' מקדש ישראל וראשי חדשים.

רצה וכו'. מודים וכו'. עד המברך את עמו ישראל בשלום. אמן.

וראש חדש שחל להיות בשבת, ערבית שחרית ומנחה, מתפלל ואומר, אלוהינו בעבודה. ושל שבת אומרה רביעית, ואין צריך להזכיר עוד בעבודה. שכיון שאומר רביעית בפני עצמה למה הוצרך להזכירה עוד. ועוד אם תאמר אפשר להזכיר של שבת בעבודה, אם כן כל ימות השנה יזכיר בעבודה של שבת, אבל שבת בעבודה אינה כל עיקר לא בר"ח ולא בחולו של מועד ולא בימים טובים.

ואם לא אמר אלוהינו בעבודה, מחזירין אותו בכלן, חוץ משל ערבית, כמו שאמרנו.

ובמוסף מוציאין שתי תורות, אחת ענינו של יום ואחת של ר"ח, וקורין שבעה, ואחד של ר"ח קורא מן וביום השבת עד סוף ענין שבראשי חדשיכם, ומפטיר בנביא כה אמר ה' השמים כסאי עד מדי חדש בחדשו. ור"ח שחל להיות באחד בשבת, מאתמול מפטירין ויאמר לו יונתן מחר חדש.

וזו היא תפלת מוסף ר"ח שחל להיות בשבת, אומר אבות וגבורות וקדושת השם.

אתה יצרת עולמך מקדם. כלית מלאכתך ביום השביעי. בחרת בנו מכל האומות. ורצית בנו מכל הלשונות. ותתן לנו ה' אלוהינו באהבה שבתות למנוחה וראשי חדשים לכפרה. יום רצון לכפר בעדנו. למען נחול מעשק ידינו.

אבל משחטאנו לפנך ה' אלוהינו חרבה עירנו. ושם מקדשנו, וגלה יקרנו. וניטל כבוד מבית חיינו. ואין אנו יכולין לעשות לפניך את קרבנות חובותינו תמידין בבית בחירתך, בבית הגדול והקדוש שנקרא שמך עליו מפני היד שנשתלחה במקדשך.

ובכן יהי רצון מלפניך ה' אלוהינו שתעלינו לארצנו ותטענו בגבולנו. ושם נעשה לפניך את קרבנות חובותינו תמידין כסדרן ומוספין כהלכתן, את מוספי שבת וראש חודש הזה נעשה ונקריב לפניך כמצות רצונך. כמו שכתבת עלינו בתורתך על ידי משה עבדך כאמור. וביום השבת וגו' עד על עולת התמיד ונסכה.

הזכרנו לפניך מוסף שבת נזכיר לפניך מוסף ראש חודש כאמור.

ובראשי חדשיכם תקריבו עולה לה' וגו' עד ושני תמידין כהלכתן אלוהינו ואלוהי אבותינו חדש עלינו וכו' עד וחוקי ראשי חדשים להם קבעת. אלוהינו ואלוהי אבותינו רצה נא במנוחתנו כו'. וחותרם בא"י מקדש השבת וישראל וראשי חדשים. **ואומר:** עבודה והודאה, ושים שלום.

סדר ברכת לבנה

הרואה הלבנה בחידושה אומר:

ברוך אתה ה' אלוהינו מלך העולם אשר במאמרו ברא שחקים וברוח פיו כל צבאם. חוק וזמן נתן להם שלא ישנו את תפקידם. ששים ושמחים לעשות רצון קוניהם. פועלי אמת שפעולתם אמת. וללבנה אמר שתתחדש עטרת תפארת לעמוסי בטן. שהן עתידין להתחדש כמותה ולפאר ליוצרים על כבוד מלכותו. ברוך אתה ה' מחדש חדשים.

ואמר רב אחא בר חנינא א"ר יוחנן עד כמה מברך על החדש, עד שתמלא פגימתו. וכמה, א"ר יעקב עד שבעה, ונהרדעי אמרי עד ששה עשר. ותרווייהו כו' יוחנן סבירא להו. וא"ר אחא בר חנינא א"ר אסי א"ר יוחנן כל המברך בזמנו על החדש כאילו מקבל פני שכינה. כתיב הכא החדש הזה לכם ראש חדשים, וכתוב התם זה אלי ואנוהו. תנא דבי ר' ישמעאל אלמלי לא זכו ישראל אלא להקביל פני אביהם שבשמים בכל חדש וחדש דיים, ואמר אביי הילכך נימרינהו מעומד. מרימר ומר זוטרא מכתפי להו ומברכי.

סדר תענית

ואלו ימים שמתענין בהם מן התורה כל מי שמתענה בהם לא יאכל ולא ישתה עד הערב.
 באחד בניסן מתו בני אהרן.
 בעשרה בו מתה מרים הנביאה ונסתלקה הבאר.
 בששה ועשרים בו מת יהושע בן נון.
 בעשרה באייר מת עלי הכהן ושני בניו ונשבה ארון הברית.
 בעשרים ושמונה בו מת שמואל הנביא וספדו עליו כל ישראל.
 בעשרים ושלושה בסיון בטלו מביאי הקרבנות מלעלות לירושלים בימי ירבעם בן נבט.
 בעשרים וחמשה בו נהרג רבן שמעון בן גמליאל ור' ישמעאל בן אלישע ור' חנינא סגן הכהנים.
 בעשרים ושבעה בו נשרף ר' חנינה בן תרדיון וספר תורה עמו.
 בשבעה עשר בתמוז נשתברו הלוחות והבקעה העיר ושרף אפסטמוס את התורה והועמד
 צלם בהיכל.
 באחד באב מת אהרן הכהן.
 בתשעה באב נגזר על אבותינו שלא יכנסו לארץ וחרב הבית בראשונה ובשניה, ונלכדה ביתר
 ונחרשה העיר.
 בשמונה עשר בו כבה נר מערבי בימי אחז.
 בשבעה באלול מתו מוציאי דיבת הארץ במגפה.
 בשלושה בתשרי נהרג גדליה בן אחיקם והיהודים אשר היו עמו במצפה.
 ובחמשה בו מתו עשרים אנשים מישראל ונחבש ר' עקיבא בבית האסורים ומת.
 בשבעה בו נגזר על אבותינו שימותו בחרב ברעב ובדבר.
 בששה במרחשון עורו עיני צדקיהו ושחטו בניו לעיניו.
 בשמונה בכסליו שרף יהויקים את המגילה אשר כתב ברוך מפי ירמיהו.
 בשמונה בטבת נכתבה התורה בימי תלמי המלך יונית והחשך בא לעולם שלשה ימים.
 בתשעה בו לא כתבו רבותינו על מה הוא.
 בעשרה בו סמך מלך בבל על ירושלים להחריבה.
 בחמשה בשבט מתו הצדיקים שהיו בימי יהושע בן נון.
 בעשרים ושלושה נתקבצו כל שבטי ישראל על שבט בנימין על פילגש בגבעה ועל פסל מיכה.
 בשבעה באדר מת משה רבנו.
 בתשעה בו גזרו על שנחלקו בית שמאי ובית הלל זה על זה.
 אלו ימי התענית שקבלו מן התורה.
 ועוד גזרו רבותינו שיהיו מתענין בשני ובחמישי מפני שלשה דברים:
על חרבן הבית,
ועל התורה שנשרפה,

ועל חרפת השם.

לעתיד לבא עתיד הקדוש ברוך הוא להפכם לששון ולשמחה שנאמר והפכתי אבלם לששון. א"ר זעירא אמר רב הונא יחיד שקבל עליו תענית אפילו אכל ושתה כל הלילה למחר מתפלל תפלה של תענית. לן בתעניתו, למחר אין מתפלל תפלת תענית. ר' עקיבא איקלע לנינוה בעו מיניה מתענין לשעות או אין מתענין. קנקנים של נכרים אסורין או מותרין. ובמה שמש משה כל שבעת ימים. לא הוי בידיה. אתא שאיל בבי מדרשא. א"ל מתענין לשעות. קנקנים של נכרים לאחר שנים עשר חדש מותרים. ובמה שמש משה כל שבעת ימי המלואים, בחלוק לבן. רב כהנא אמר בחלוק לבן שאין בו אימרא.

ת"ר עד מתי אוכל ושותה, עד שיעלה עמוד השחר דברי רבי. ר' אלעזר בר' שמעון אומר עד קריאת הגבר. אמר רבה לא שאלו אלא שלא גמר, אבל גמר אינו אוכל. איתיביה רבא, גמר ועמד אוכל, התם שלא סלק. ואיכא דאמרי אמר רבא לא שאנו אלא שלא ישן, אבל ישן אינו אוכל.

איתיביה אביי ישן ועמד הרי זה אוכל, התם במתנמנם. היכי דמי מתנמנם, אמר רב אשי נים ולא נים תיר ולא תיר, כגון דקרו ליה ועני ולא ידע לאהדורי סברא, וכי מדכרו ליה מדכר. אמר רב יהודה אמר רב לזה אדם תעניתו ופורע. כי אמריתא קמיה דשמואל אמר לי פשיטא לא יהא אלא נדר, נדר מי לא משלם ואזיל למחר או ליום אחרא. רב יהושע בריה דרב אידי איקלע לבי רב אסי אמרו ליה לטעום מר מידי. אמר להו בתעניתא יתיבנא. ולוזפיה מר וליפרע, ולא סבר לה מר להא דאמר רב יהודה אמר רב לזה אדם תעניתו ופורע, אמר להו תענית חלום הוא, דאמר רבה בר מחסיא אמר רב חמא בר גוריא אמר רב יפה תענית לחלום כאש בנעורת, אמר רב חסדא ובו ביום, אמר רב יוסף ואפילו בשבת.

בעא מיניה אשייאן תנא דבי ר' אמי מר' אמי שרוי בתענית מהו שיטעום, אכילה קביל עליה והא ליכא, או דילמא הנאה קביל עליה והא קא מתהני. א"ל טועם ואין בכך כלום. תניא נמי הכי מטעמת אינה צריכה ברכה, שרוי בתענית טועם ואין בכך כלום. ועד כמה, ר' אמי ור' אסי טעימי עד רביעתא. אדבריה רב יהודה לר' יצחק בריה ודריש יחיד שקבל עליו תענית מתפלל של תענית. והיכא אומרה בין גואל לרופא חולים. מתקיף ליה רב יצחק וכי יחיד קובע ברכה לעצמו, אלא אמר רב יצחק בשומע תפלה. ואי אישתלי ולא אידכר אומרה קמי יהיו לרצון.

א"ר אלעזר גדולה תענית יותר מן הצדקה שזה בגופו וזה בממונו. ת"ר אדם שיש בידו עבירה ומתודה עליה ואינו חוזר בה, למה הוא דומה, למי שתופס שרץ בידו שאפילו טבל בכל מימות שבעולם, לא עלתה לו טבילה, זרקו מידו עלתה לו טבילה, שנאמר ומודה ועוזב ירוחם. ואומר נשא לבבנו אל כפים אל בשמים.

ת"ר מעשה בר' אליעזר שירד לפני התיבה ואמר עשרים וארבע רננות ולא נענה, ירד אחריו רבי עקיבא ואמר אבינו מלכנו חטאנו לפניך אבינו מלכנו אין לנו מלך אלא אתה. אבינו מלכנו רחם עלינו, ונענה. יצתה בת קול ואמרה, לא מפני שזה גדול מזה, אלא זה מעביר על מידותיו וזה אינו מעביר על מידותיו.

וכשמעבירין לפני התיבה מעבירים אדם הגון הראוי להתפלל ולהתענות, כדתנן גבי תענית של בצורת, עמדו בתפלה מעבירין לפני התיבה זקן ורגיל, מי שיש לו בנים וביתו ריקם, כדי שיהא לבו שלם בתפלה. ות"ר אעפ"י שיש שם זקן וחכם אין מורידין לפני התיבה אלא רגיל, ר' יהודה אומר מיטפל ואין לו, יש לו יגיעה בשדה, וביתו ריקם ופרקו נאה, שפל ברך ומרוצה לעם, ויש לו נעימה וקולו ערב, ובקי לקרות בתורה ובנביאים ובכתובים, ולשנות במשנה במדרש בתלמוד בהלכות ובהגדות, ובקי לקרות בכל הברכות כן. ואמרינן מטופל ואין לו, היינו ביתו ריקם, ומשנינן אמר רב חסדא זה שביתו ריקם מעבירה. ותו אמרינן ופרקו נאה, מאי פרקו נאה, שלא יצא עליו שם רע בילדותו, שנאמר היתה לי נחלתי כאריה ביער, אמר מר זוטרא בר טוביה ואמרי לה א"ר אלעזר זה שליח צבור היורד לפני התיבה שאינו הגון.

ושאלו מקמי מתיבא שליח צבור שמרננין עליו בדברים רעים מהו להוציאו ולהכניס אחר תחתיו, ואתיבו הכי, דבר זה צריך שאלה, בודאי הדין נותן להכניס אחר. מי שמרצה בין ישראל לאביהן שבשמים הלא צריך להיות צדיק וישר ונקי בגופו מכל דופי, אם אינו כך כבר אמרו חכמים בגמרא היתה לי נחלתי כאריה ביער כו' עד שאינו הגון. זאת בשליח צבור היורד לפני התיבה סתם אפילו בחול, אפילו בלא יום תענית, כל שכן בראש השנה וביום הכפורים, וביום תענית, ובכל יום שצריך להרבות ברחמים, פשיטא שצריך שליח צבור להיות כמו ששמענו, ר' יהודה אומר מיטפל ואין לו וכו' עד שלא יצא עליו שם רע בילדותו. השתא כל כך אנו צריכין אפילו מילדותו מרננין עליו, עכשיו, לא כל שכן שמסלקין אותו. ובשביל שליח צבור סומא, שדרו, כשר הוא ואין מסלקין אותו בזמן שמעשיו מתוקנין.

ולומר סליחות כך ראוי, כשמגיע שליח צבור בחנון המרבה לסלוח אינו חותם אלא מתחיל בסליחות. ובהתחלת סליחות הרבה מנהגות, יש שמתחילין, לא בהסד ולא במעשים באנו לפניך. **ויש שמתחילין**, אתאנו על שמך.

ויש שמתחילין כך:

אבינו מלכנו אבינו אתה. אבינו מלכנו רחם עלינו. סלח לנו אבינו כי חטאנו, מחל לנו מלכנו כי פשענו. כי אתה ה' טוב וסלח ורב חסד לכל קוראיך.

ואומר סליחות כפי צורך השעה.

אנשי אמונה אבדו וכו', זועכים אף בלחשם וכו', שבנו בבשת פנים לשחרך בעת צרותינו אל מלך יושב וכו' עושה צדקות עם בשר ורוח, לא כרעתם תגמול. אל הוריתנו לומר שלש עשרה, זכור לנו ברית שלש עשרה, כשהודעת לענו מקדם, וכן כתוב, וירד ה' וגו' עד ונקה ואומר שליח צבור וסלחת לעוננו ולחטאתנו ונחלתנו.

וענין הצבור מה שהוא אומר.

ובין בשני ובין בחמישי ובין באחד בשבת ובשלישי וברביעי קורין ויחל משה, בין במנחה בין בשחרית, חוץ משחרית של תשעה באב שקורין כי תוליד בנים, וכך מנהג בשתי ישיבות. וכל תעניות כלם יש בהן נשיאות כפים במנחה, חוץ מיום הכפורים שתחת מנחה נושאים כפיהם בתפלת נעילה. וכך מנהג בשתי הישיבות.

ויחיד שמקבל עליו תענית צריך שיקבלה מבעוד יום, ואומר בתפלת המנחה אהא בתענית יחיד למחר. והכי אמר רבינו רב נתן שאין מנהג אצלינו לומר שלש עשרה מדות אלא בצבור ואין רשות ליחיד לומר אותן בתפלתו אלא בצבור. ולואי כשהצבור מתקבצין ומתענין ועושין צדקה ומבקשין רחמים ומכונין את לבם לאביהן, הב"ה מרחם עליהם ואין מואס תפלתן של רבים ועונה אותן, שנאמר הן אל כביר לא ימאס. וכתב הב"ה ברית עם משה ועם אבותינו שאין חוזרות ריקם שנאמר הנה אנכי כורת ברית. לפיכך אין אומרים אותן אלא בצבור.

ואומר יחיד עננו בשומע תפלה או קודם יהיו לרצון אמרי פי, ואינו צריך לחתום בברכה, שאין היחיד קובע ברכה לעצמו, אלא שמסיים עננו עד בכל עת צרה וצוקה, או יהיו לרצון אמרי פי. ומי שיושב בתענית בשבת או ביום טוב שאין שומע תפלה, כך אומרו קודם יהיו לרצון. ולצבור שהן מתענין ושליח צבור שלהן לא נתענה, יורידו לפניהן מי שנתענה שיאמר עננו באמת, אבל מי שלא נתענה אי אפשר לו לומר עננו.

סדר חנוכה

ובחנוכה מתפלל שמונה עשרה ובהודאה מזכיר,

על הניסים ועל הגבורות ועל התשועות ועל המלחמות ועל הפדות ועל הפורקן שעשית לאבותינו בימים ההם בזמן הזה.

בימי מתתיה בן יוחנן כהן גדול חשמונאי ובניו כשעמדה עליהן מלכות יון הרשעה על עמך ישראל, לשכחם מתורתך ולהעבירם מחוקי רצונך, ואתה ברחמיך הרבים עמדת להם בעת צרתם, רבת את ריבם, דנת את דינם, נקמת את נקמתם, מסרת גבורים ביד חלשים, ורבים ביד מעטים, ורשעים ביד צדיקים, טמאים ביד טהורים, וזדים ביד עוסקי תורתך, ולך עשית שם גדול וקדוש בעולמך. ולעמך ישראל עשית תשועה גדולה ופרקן כהיום הזה. ואחר כן באו בניך לדביר ביתך, ופנו את היכלך וטהרו את מקדשך והדליקו נרות

בחצרות קדשך, וקבעו שמונה ימים בהלל ובהודאה לשמך. וכשם שעשית עמהם נס, כן עשה עמנו ה' אלוהינו נסים ונפלאות בעת הזאת ונודה לשמך הגדול סלה. ועל כלם יתברך, וכל החיים כו', שים שלום וכו'.

וקורין את ההלל, ומברכין:

ברוך אתה ה' אלוהינו מלך העולם אשר קדשנו במצותיו וצונו לגמור את ההלל.

וגמרין אותו. דא"ר יוחנן משום ר' שמעון בן יהוצדק שמונה עשר יום בשנה יחיד גומר בהן את ההלל. אלו הן, שמונת ימי החג, שני ימים טובים יום ראשון של פסח ויום אחד של עצרת, ושמנת ימי חנוכה. ובגולה עשרים ואחד יום, תשעת ימי החג, שמנת ימי חנוכה ושני ימים טובים של פסח, ושני ימים טובים של עצרת. וכך אמר שר שלום גאון המתפלל ביחיד באלו עשרים ואחד יום שהיחיד גומר בהן את ההלל, חייב לברך ולגמור בהם את ההלל, ולקרות את כלו ולחתום אחריו וכך מנהג בשתי ישיבות.

ומוציאין ס"ת וקורין בנשיאים,

ביום הראשון של חנוכה קורין שלשה גברי, ויהי ביום כלות משה עד ויהי המקריב.

יום שני, ביום השני וביום השלישי.

יום שלישי, ביום השלישי וביום הרביעי.

יום רביעי, ביום הרביעי וביום החמישי.

יום חמישי, ביום החמישי וביום הששי.

יום הששי, ביום הששי וביום השביעי.

יום השביעי, ביום השביעי וביום השמיני.

יום שמיני, ביום השמיני עד וידבר אליו.

ובחנוכה אין מדלגין. ואין מדלגין אלא בפרי החג.

וראש חדש טבת שחל להיות בחול מוציאין שתי תורות, וקורין שלשה בשל ר"ח ואחד בשל חנוכה. ואם חל להיות ר"ח טבת בשבת, מוציאין ג' תורות, וקורין באחד בעניינו של יום, ואחד בשל ר"ח, ואחד בשל חנוכה, ומפטירין בזכריה רני ושמחי בת ציון עד חן חן לה. ואם מזדמנות שתי שבתות בחנוכה, מוציאין שני ס"ת בכל שבת, אחת של פרשה ואחת של חנוכה. ובשבת ראשונה מפטיר ברני, ובשבת שניה מפטיר במלכים ויעש חירם את היעים. ומזכירין של חנוכה במוספין בין בשבת בין בר"ח. מה טעם, יום הוא שנתחייב בארבע תפלות. וצריך להזכיר על הנסים בברכת המזון בהודאה. דר' יצחק נפחא איקלע לבי ריש גלותא סבר לאדכורי בבונה ירושלים, א"ל רב ששת כתפלה, מה תפלה בהודאה אף ברכת המזון בהודאה.

והמדליק נר חנוכה חייב לברך. דא"ר חייא בר אשי אמר רב המדליק נר חנוכה צריך לברך, ור' ירמיה בר אבא דידיה אמר הרואה נר חנוכה צריך לברך, מאי מברך, רב יהודה אומר **המדליק ביום ראשון מברך שלש:**

ברוך אתה ה' אלוהינו מלך העולם אשר קדשנו במצותיו וצונו להדליק נר של חנוכה, ושעשה נסים,

ושהחיינו.

והרואה מברך אחת, שעשה נסים.

והיכן צונו, רב אחא אמר מלא תסור, רב נחמן בר יצחק אמר משאל אביך ויגדך. מצות נר חנוכה משתשקע החמה עד שתכלה רגל מן השוק. ומאי נפקא מינה, מי שלא הדליק משתשקע החמה מדליק עד שתכלה רגל מן השוק. ות"ר מצות חנוכה, נר איש וביתו. והמהדרין, נר לכל אחד ואחד. והמהדרין מן המהדרין, בית שמאי אומרים ביום ראשון מדליק שמנה, מכאן ואילך פוחת והולך. ובית הלל אומרים ביום ראשון מדליק אחת, מכאן ואילך מוסיף והולך. והלכה כבית הלל.

ונר חנוכה מצוה להניח על פתח ביתו מבחוץ בטפח הסמוך לפתח בצד שמאל, כדי שיהא בהכנסתו הנר משמאל והמזוזה מימין, כדי שיכנס בין שתי מצות. ואם דר בעליה, מניחה בחלון הסמוך לרשות הרבים. ואסור להשתמש באותו נר, אבל מכסהו בכלי בכדי שיתראה מעט שיכירו כי נר חנוכה הוא. ואם נשבה הרוח או פחד מפני הליסטין מניחו על שולחנו ודי לו. ואם כבתה, מותר להדליקה עד כמה פעמים עד שיכלה אותו שמן אשר שם בו בדבר מצוה ולא יגיה הנר יותר. ובע"ש מדליק נר חנוכה תחלה ואח"כ של שבת, שאם מדליק של שבת תחלה, אסור להדליק נר של חנוכה, שכבר קבל עליו שבת. ושמונה ימי חנוכה מותרים במלאכה. ומדליק מנר לנר. דא"ר יהושע בן לוי נשים חייבות בנר חנוכה, שאף הן היו באותו נס. ובשמונת ימי חנוכה מותרות בעשית מלאכה

סדר פורים

פורים מתפלל שמונה עשרה, ובהודאה מזכיר

על הנסים על הגבורות ועל התשועות על המלחמות ועל הפדות ועל הפורקן שעשית לאבותינו בימים ההם בזמן הזה.

בימי מרדכי ואסתר בשושן הבירה כשעמד עליהם המן הרשע ובקש להשמיד להרוג ולאבד את כל היהודים מנער ועד זקן טף ונשים ביום אחד, בשלושה עשר לחדש שנים עשר הוא חדש אדר ושללם לבו. ואתה ברחמיך הרבים הפרת עצתו וקלקלת את מחשבתו והשבחת לו גמולו בראשו, ותלו אותו ואת בניו על

העץ. כשם שעשית עמהם פלא ונסים, כן עשה עמנו ה' אלוהינו נסים ונפלאות בעת הזאת. ונודה לשמך הגדול סלה.
ועל כלם. וכל החיים.

וחייב אדם לקרוא את המגלה ביום ארבעה עשר ביום ובלילה, דאמר ריב"ל חייב אדם לקרות המגלה בלילה ולשנותה ביום. שנאמר אלוהי אקרא יומם ולא תענה ולילה ולא דומיה לי. וא"ר יהושע בן לוי נשים חייבות במקרא מגילה שאף הן היו באותו נס. הקורא את המגילה שאינה משורטטת אין אדם יוצא בה ידי חובתו. הקורא את המגילה עומד ויושב. קראה אחד קראוה שנים יצאו.

מקום שנהגו לברך יברך, ושלא לברך לא יברך. אמר אביי לא שאנו אלא לאחריה, אבל לפניה מצוה לברך, דאמר רב יהודה אמר שמואל כל המצות כלן מברך עליהן עובר לעשייתן. מאי משמע דהאי עובר לישנא דאקדומי הוא, דכתיב ויעבור מלכם לפניהם וה' בראשם.

לפניה מברך מנ"ח סימן בא"י אמ"ה אקב"ו על מקרא מגילה.
וברכת שעשה נסים לאבותינו,
וברכת שהחיינו.

ולאחריה מברך במקום שנהגו, ברוך אתה ה' כו', הנפרע לעמו ישראל מכל אויביהם האל המושיע. והכי אמר רבינו נתן ראש ישיבה הכי נהגין במתיבתא לומר ברכת הרב את ריבנו וכו', ולא אמרינן האל הרב את ריבנו דהא אמרינן ה' אלוהינו.

והקורא את המגילה בזמנה אינו קורא אותה אלא בעשרה, שכך אמר רבינו נתן ראש ישיבה לענין מגילה, אמר רב מגילה בזמנה קורין אותה אפילו ביחיד ושלא בזמנה בעשרה, רב אסי אמר בין בזמנה בין שלא בזמנה בעשרה, הוה עובדא וחש לה רב להא דרב אסי וכיון דרב קא חייש להא דרב אסי הלכה כרב אסי.

והקורא את המגילה בצבור כורך וקורא כס"ת, ואינו פושטה כאגרת. שבשתי ישיבות ובבית רבינו שבבבל ובכל מקומות ישראל קורין כס"ת, וכך מנהג. וכשהוא קורא ואת פרשנדתא ואת דלפון, עשרת בני המן, חייב לקרותם בבת אחת כלן ולא יפסיק בהם, דאמר רב אדא דמן יפו עשרת בני המן צריך למימרינהו בנשימה אחת, מ"ט כלהו בהדדי נפיק נשמתיהו. וצריך שיהא ארוך ו"ו דויזתא, דא"ר יונה א"ר זירא ו"ו דויזתא צריך לממתחיה בזקיפא כו'. מ"ט, כלהו בחד זקיפה אדקיפו. וא"ר חנינא בר פפא דרש ר' שילא איש כפר תמריתא, כל השירות כלן אריח על גבי לבנה ולבנה על גבי לבנה, מ"ט א"ר אבהו כדי שלא תהא תקומה למפלתן.

וזו ששנינו אבל קורין אותה ללועזות בלעז, כבריינתא זו שאמרה, גפטית לגפטיים, עברית לעבריים, עילמית לעילמיים, מדית למדיים, יונית ליוניים אין, לכולי עלמא לא. רב ושמואל דאמרי תרוייהו לעז יונית לכל כשר, כרשב"ג. דתנן רשב"ג אומר אף בספרים לא הותרו שיכתבו אלא יונית. וא"ר יוחנן מ"ט דרשב"ג, דכתיב יפת אלוהים ליפת גו', יפיותו של יפת. ומאי ניהו, ספרים שנכתבו בלשון יונית יהיו באהלי שם, וכן הלכה. ואם כן לימרו הלכה כרשב"ג, אם היו אומרים כן, היינו אומרים לא אמר רשב"ג במגלה אלא בשאר ספרים באו אלו ואמרו בפירוש לעז יוני לכל כשר. קראוה סירוגין ומתנמנמ יצא. ותנו רבנן קראה סירוגין יצא ר' מונא אומר משום ר' יהודה אף בסירוגין אם שהה כדי לגמור את כולה חוזר לראש. והכי אמר רב נטרונאי גאון ריש מתיבתא, בהלל ובמגילה ובק"ש אם פסק ושהה כדי לגמור את כלה אינו חוזר, דא"ר יוחנן שמע תשע תקיעות בתשע שעות ביום יצא. ואעפ"י שאמר שמואל הלכה כר' מונא שאמר אם שהה כדי לגמור את כולה חוזר לראש, קיימי לן שמואל ור' יוחנן הלכה כר' יוחנן. הלכך בהלל ובמגילה ובק"ש, אעפ"י ששהה כדי לגמור את כולה, אינו חוזר לראש אלא למקום שפסק, משום דהלכה כר' יוחנן.

מהיכן קורא אדם את המגלה ויוצא בה ידי חובתו, ר' מאיר אומר כלה, ר' יהודה אומר מאיש יהודי, ר' יוסי אומר מאחר הדברים האלה. ר' חלבו אמר רב חמא בר גוריא אמר רב, הלכה כדברי האומר כלה. ואפילו למאן דאמר מאיש יהודי צריכא שתהא כתובה כלה. וא"ר חלבו א"ר חמא בר גוריא, מגלה נקראת ספר ונקראת אגרת, נקראת ספר שאם תפרה בפשתן פסולה, נקראת אגרת שאם הטיל בה שלשה חוטי גידים כשרה. אמר רב חמא בר יצחק ובלבד שיהיו משולשין. ולאחר שקורין את המגילה בפורים, בין ביום בין בלילה, אומרים ובא לציון וכל סדרא דקדושא, וכך מנהג בשתי ישיבות.

ואין אומרים הלל בפורים. מ"ט, לפי שאין אומרים הלל על נס שבח"ל, לפיכך נופל אדם על פניו בפורים. וכך אמר רב עמרם בר ששנא ריש מתיבתא, כך מנהג במתיבתא שיורדין תנאין לפני גאון ואב ב"ד ואלופים וכל ישיבה כלה ומבקשים רחמים הרבה ונופלין על פניהם, שאין דומה פורים לכל המועדות ולחנוכה, שבכולן אנו אומרים את ההלל ואומרים זה היום עשה ה' נגילה, [ואלו בפורים אין אומרים אותו. מ"ט, שנגאלו ישראל ממיתה לחיים, ואנו צריכים לרחמים שיגאלנו באחרונה כבראשונה].

סדר של פסח

וסדר של פסח ששאלתם כך הוא.

כל אחד ואחד מישראל צריך להסב ולשתות ארבע כוסות של יין, שכך שנינו אפילו עני שבישראל לא יאכל עד שיסב, ולא יפחתו לו מארבע כוסות של יין, ואפילו מן התמחוי.

בתחילה מוזגין את הכוס ומברכין על היין קודם, שכך שנינו מזגו לו כוס ראשון, בית שמאי אומר מברך על היום ואח"כ על היין ובית הלל אומר מברך על היין ואח"כ מברך על היום. למה, שהיין גורם לקדושה שתאמר, דבר אחר ברכת היין תדירה וברכת היום אינה תדירה, ותדיר ושאינו תדיר תדיר קודם, והלכה כבית הלל. וכך מברך.

ברוך אתה ה' אלוהינו מלך העולם בורא פרי הגפן.

ברוך אתה ה' אלוהינו מלך העולם אשר בחר בנו וכו'. מקדש ישראל והזמנים.

ברוך אתה ה' אלוהינו מלך העולם שהחיינו וקיימנו והגיענו לזמן הזה.

ואין צריך לומר שעשה נסים, שכך אמר ראש ישיבה, המקדש בפסח אין צריך לומר על הכוס שעשה נסים. מאי טעמא, הואיל וצריך לומר ועשה לנו את כל הנסים האלו, ושם צריך להזכיר שעבוד ועבדות ונס וגאולה, אינו צריך להזכיר כאן. ואם מזכיר שתי פעמים, מוציא שם שמים לבטלה. ובחנוכה ובפורים אנו אומרים אותה ברכה בפני עצמה, ששם אין קדוש ולא הגדה ולא סדר נסים כפסח, וכך מנהג בשתי ישיבות שאין אומרים.

וכך אמר רב נטרונאי גאון ריש מתיבתא, מי שאומר בקידוש של פסח אשר קדש את ישראל, וכשגומרים מה נשתנה אין אומר עבדים היינו לפרעה, ואינו אומר מתחלה, אלא אומר ויאמר יהושע אל כל העם עד ויעקב ובניו ירדו מצרים, ואומר מברוך שומר עד צא ולמד, וקורא ארמי אובד אבי עד שגומר את הפרשה כלה, פסוקין כמות שהן ואינו אומר מדרש כלל, ואומר רבן גמליאל אומר, ואשר גאלנו והלל, תימה גדול בדבר זה.

מי שנוהג מנהג זה אין צריך לומר שלא יצא, אלא כל מי שעושה כן, מין הוא, וחלוק לב הוא, וכופר בדברי חכמים ז"ל, ובזזה דברי משנה ותלמוד. וחייבין כל הקהלות לנדותו ולהבדילו מקהל ישראל, ככתוב והוא יבדל מקהל הגולה.

וכי עבדים היינו שאמרו חכמים ז"ל לא מן התורה הוא, ואמרת לבנך עבדים היינו לפרעה. ויאמר יהושע אל כל העם לא מתחלה עובדי ע"ז הוא. שכך שנינו מתחיל בגנות ומסיים בשבח, ואמרנו מאי גנות רב אמר עבדים היינו. ואילולי טינא שיש בלבבם וחלוק לבם ואין רוצין לומר דברי משנה ותלמוד, מאי איכפת להם לומר מתחילה. אלא הללו מינין ומלעיגין ובוזין דברי חז"ל, ותלמידי ענן ירקב שמו, אבי אביו של דניאל, חוט המשולש ברשע ובמינות, שאמר לכל התועים והזונים אחריו, עזבו דברי משנה ותלמוד ואני אעשה לכם תלמוד משלי. ועדיין הם בטעותם ונעשו אומה לעצמן, ותקן תלמוד של רשע ושל עול לעצמו, וראה מרנא ורבנא אלעזר אלוף ז"ל דמן אספמיא ספר תועבות שלו שקורין אותו "ספר מצות", כמה תחבולות יש בו. ועכשיו צריכין לנדותם שלא להתפלל עם ישראל בבית הכנסת ולהבדילים עד שחזרין למוטב, ומקבלין עליהן שנוהגין כמנהג של שתי ישיבות, שכל מי שאינו נוהג מנהג שלנו לא יצא ידי חובתו.

ובקדוש צריכין לומר: אשר בחר בנו ורוממנו, דאמר שמואל לעולם אל יוציא עצמו מן הכלל. **ואם חל להיות בשבת,** מתחלה אומר ויכלו עד אשר ברא אלוהים לעשות.

ברוך אתה ה' אלוהינו מלך העולם בורא פרי הגפן.

ברוך אתה ה' אלוהינו מלך העולם אשר בחר בנו מכל עם ורוממנו מכל לשון וקדשנו במצותיו. ותתן לנו ה' אלוהינו באהבה שבתות למנוחה ומועדים לשמחה, חגים וזמנים לששון, את יום המנוחה הזה, את יום חג המצות הזה, את יום טוב מקרא קדש הזה, זמן חרותנו באהבה מקרא קדש זכר ליציאת מצרים. כי בנו בחרת ואותנו קדשת מכל העמים. ושבת ומועדי קדשך בשמחה ובששון הנחלתנו. ברוך אתה ה' מקדש השבת וישראל והזמנים.

ברוך אתה ה' אלוהינו מלך העולם שהחיינו וקיימנו והגיענו לזמן הזה.

ושותין כל אחד ואחד כוסו בהסבה, שארבעתן צריכין הסבה. ומסב בצד שמאל, שכך אמרו חז"ל פרקדן לא שמיה הסבה. הסבת ימין לא שמיה הסבה, ולא עוד אלא שמא יקדים קנה לושט ויבא לידי סכנה. אשה אינה צריכה הסבה שאין דרכן של נשים להסב, ואם אשה חשובה היא, צריכה הסבה. בן אצל אביו צריך הסבה. תלמיד אצל רבו אין צריך הסבה, ששנינו מורא רבך כמורא שמים. ואחד אנשים ואחד הנשים חייבין בארבע כוסות האלו. ולאחר ששותין מביאין מים ונוטלים ידיהם ומברכין ענט"י, דאמר ר' אלעזר אמר ר' אושעיא כל שטיבולו במשקין צריך נטילת ידיים.

ומביאין מיני ירקות כגון חמא או חסא או גרגירא או כרפס או כוסברתא. ומביאין לפניו חרוסת חליק"א, שעושין אותו במקומו מן תמרים.

ולוקחין כל אחד מירקות הללו ומברך

ברוך אתה ה' אלוהינו מלך העולם בורא פרי האדמה.

ומטבילין בחרוסת ואוכלין. ובמקום שיש שני מינין, מברך קודם פרי האדמה ואוכל, כמו שכתבנו למעלה,

ולכשיגיע לאכול מרור מברך:

ברוך אתה ה' אלוהינו מלך העולם אשר קדשנו במצותיו וצונו לאכול מרור. ואוכל.

אבל במקום שאין שאר מיני ירקות אלא מרור בלבד, מברך עליו בורא פרי האדמה ולאכל מרור, ואוכל, ולבסוף אוכל למרור בלא ברכה זכר למקדש כהלל. וכן הלכתא.

ומביאין שולחן שיש עליו שלש מצות וחזרת וחרוסת ושני תבשילין. מאי שני תבשילין, אמר רב הונא סלקא - תרדיון, וארוזא - אורז. חזקיה אמר אפילו דג וביצה. ר' יוסף אמר אפילו שני מיני בשר, אחד זכר לפסח ואחד לחגיגה. רבינא אמר אפילו גרמא ובישולא. ונוטל הבקי מצה ובוצע אותה לשנים ומניחה בשולחן. אמר רב שימי בר אשי מצה לפני כל אחד ואחד, מרור

לפני כל אחד ואחד, חרוסת לפני כל אחד ואחד, ואין עוקרין את השולחן אלא בפני מי שאומר ההגדה. רב כהנא אמר כלן בפני מי שאומר ההגדה. והלכה כרב כהנא.

ומוזגין כוס שני ועוקרין את השולחן ואומר:

הא לחמא עניא דאכלו אבהתנא בארעא דמצרים. כל דכפין ייתי ויכל כל דצריך ייתי ויפסח. השתא הכא, לשתא דאתיא בארעא דישראל. השתא הכא עבדי, לשתא דאתיא בני חורין.

ומניחין לשולחן בפני מי שאומר הגדה. ולמה עוקרין את השולחן, אמרי דבי ר' ינאי כדי שיכיר תינוק וישאל. אביי הוה יתיב קמיה דרבה חזא דקא מגבהי פתורא. אמר להו מי אכלין מידי דקא מעקריתו לתכא מקמן. אמר ליה רבה, פטרתי ממימר מה נשתנה. ואם יש שם תינוק, שואל. כמה ששנינו מזגו לו כוס שני וכאן הבן שואל. אם אין דעת בבן, אביו מלמדו. ואמרו חז"ל חכם בנו, שואלו. ואם לאו, אשתו שואלתו. ואם לאו, הוא שואל לעצמו. ואפילו שני תלמידי חכמים בקיין בהלכות פסח, שואלין זה לזה ואומרין כך.

מה נשתנה הלילה הזה מכל הלילות. שבכל הלילות אין אנו מטבילין אפילו פעם אחת, והלילה הזה שתי פעמים. שבכל הלילות אנו אוכלין חמץ או מצה, והלילה הזה כלו מצה. שבכל הלילות אנו אוכלין שאר ירקות, והלילה הזה מרור. שבכל הלילות אנו אוכלין ושותין בין יושבין בין מסובין, והלילה הזה כלנו מסובין.

ומתחיל בגנות ומסיים בשבח, ודורש מארמי אובד אבי עד שגומר כל הפרשה, וזה גנות. וכך היא ההגדה והדרישה.

עבדים היינו לפרעה במצרים. ויוציאנו ה' אלוהינו משם ביד חזקה וברוע נטויה. ואלו לא הוציא הקדוש ברוך הוא את אבותינו ממצרים. עדיין אנו ובנינו ובני בנינו משועבדים היינו לפרעה במצרים. ואפילו כולנו חכמים כולנו יודעים את התורה. מצוה עלינו לספר ביציאת מצרים. שכל המספר ביציאת מצרים הרי זה משובח.

מעשה ברבי אליעזר ורבי יהושע ורבי אלעזר בן עזריה ור' עקיבא ור' טרפון שהיו מסובין בבני ברק והיו מספרין ביציאת מצרים כל אותו הלילה עד שבאו תלמידיהם ואמרו להם רבותינו הגיע זמן קריאת שמע של שחרית.

אמר רבי אלעזר בן עזריה הרי אני כבן שבעים שנה ולא זכיתי שתאמר יציאת מצרים בלילות עד שדרשה בן זומא. שנאמר למען תזכר את יום צאתך מארץ מצרים כל ימי חיך. ימי חיך הימים. כל ימי חיך הלילות. וחכמים אומרים. ימי חיך העולם הזה. כל ימי חיך להביא לימות המשיח. ברוך המקום ב"ה שנתן תורה לישראל ברוך הוא.

כנגד ארבעה בנים דברה תורה. אחד חכם. ואחד רשע, ואחד תם, ואחד שאינו יודע לשאול. חכם מה הוא אומר. מה העדות והחקים והמשפטים אשר צוה ה' אלוהינו אתכם אף אתה אמור לו כהלכות הפסח אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן.

רשע מה הוא אומר. מה העבודה הזאת לכם. לכם ולא לו. ולפי שהוציא את עצמו מן הכלל וכפר בעיקר, אף אתה הקהה את שניו ואמור לו, בעבור זה עשה ה' לי בצאתי ממצרים. לי ולא לו. אילו היה שם לא היה נגאל.

תם מה הוא אומר. מה זאת. ואמרת אליו בחזק יד הוציאנו ה' ממצרים מבית עבדים. ושאינו יודע לשאול, את פתח לו. שנאמר, והגדת לבנך ביום ההוא בעבור זה עשה ה' לי בצאתי ממצרים. והגדת לבנך, יכול מראש חדש, ת"ל ביום ההוא, אי ביום ההוא יכול מבעוד יום, ת"ל בעבור זה. בעבור זה, לא אמרתי אלא בשעה שיש מצה ומרורים מונחים לפניך. מתחלה עובדי עבודה זרה היו אבותינו. ועכשו קרבנו המקום לעבודתו. שנאמר ויאמר יהושע אל כל העם כה אמר ה' אלוהי ישראל, בעבר הנהר ישבו אבותיכם מעולם, תרח אבי אברהם ואבי נחור... ויעקב ובניו ירדו מצרים.

ברוך שומר הבטחתו לישראל ברוך הוא. שהקב"ה מחשב את הקץ לעשות כמו שאמר לאברהם אבינו בין הבתרים שנאמר ידע תדע כי גר...

והיא שעמדה לאבותינו ולנו. שלא אחד בלבד עמד עלינו, אלא שבכל דור ודור עומדים עלינו לכלותנו והקב"ה מצילנו מידם.

צא ולמד מה בקש לבן הארמי לעשות ליעקב אבינו. שפרעה לא גזר אלא על הזכרים ולבן בקש לעקר את הכל. שנאמר ארמי אבד אבי וירד מצרימה אנוס על פי הדבר. ויגר שם, מלמד שלא ירד להשתקע אלא לגור שם. שנאמר ויאמרו אל פרעה לגור בארץ באנו...

במתי מעט. כמו שנאמר בשבעים נפש...

ויהי שם לגוי גדול. מלמד שהיו ישראל מצויינין שם.

גדול ועצום. שנאמר ובני ישראל פרו...

ורב, כמו שנאמר רבבה כצמח... ואת ערם ועריה.

וירעו אותנו המצרים. כמו שנאמר הבה נתחכמה לו...

ויענונו, כמו שנאמר וישימו עליו שרי מסים...

ויתנו עלינו עבודה קשה, כמו שנאמר ויעבדו מצרים את בני ישראל בפרך.

ונצעק אל ה' אלוהי אבותינו, כמו שנאמר ויהי בימים הרבים ההם...

וישמע ה' את קלנו, כמו שנאמר וישמע אלוהים את נאקתם...

וירא את ענינו, זו פרישות דרך ארץ. כמו שנאמר וירא אלוהים את בני ישראל וידע אלוהים.

ואת עמלנו, אלו הבנים. כמו שנאמר כל הבן הילוד...

ואת לחצנו, כמו שנאמר וגם ראיתי את הלחץ אשר מצרים לחצים אותם.

ויוציאנו ה' ממצרים, לא על ידי מלאך ולא על ידי שרף ולא על ידי שליח, אלא הקדוש ברוך הוא בכבודו ובעצמו. שנאמר ועברתי בארץ מצרים...

ועברתי בארץ מצרים, אני ולא מלאך. והכיתי כל בכור, אני ולא שרף. ובכל אלוהי מצרים אעשה שפטים, אני ולא שליח. אני ה', אני הוא ולא אחר.

ביד חזקה, זה הדבר. שנאמר הנה יד ה' הויה...

ובזרוע נטויה, זה החרב. כמו שנאמר וחרבו שלופה...
ובמורא גדול, זה גלוי שכינה. כמו שנאמר או הנסה אלוהים...
ובאתות, זה המטה. כמו שנאמר ואת המטה הזה...
ובמופתים, זה הדם. כמו שנאמר ונתתי מופתים...
דבר אחר. ביד חזקה, שמים. ובזרוע נטויה, שמים. ובמורא גדול, שמים. ובאתת, שמים. ובמופתים,
שמים. אלו עשר המכות שהביא הקדוש ברוך הוא על המצרים במצרים.
אלו הן. דם, צפרדע, כנים, ערוב, דבר, שחין, ברד, ארבה, חשך, מכת בכורות.
ר' יהודה היה נותן בהם סימנין, דצ"ך עד"ש באח"ב.
ר' יוסי הגלילי אומר. מנין אתה אומר שלקו המצרים במצרים עשר מכות, ועל הים לקו חמשים מכות.
במצרים מה הוא אומר, ויאמרו החרטמים אל פרעה אצבע אלוהים היא. ועל הים מה הוא אומר, וירא
ישראל את היד הגדולה. כמה לקו באצבע, עשר מכות. אמר מעתה, במצרים לקו עשר מכות ועל הים לקו
חמשים מכות.
ר' אליעזר אומר. מנין שכל מכה ומכה שהביא הקדוש ברוך הוא על המצרים במצרים היתה של ארבע
מכות. שנאמר, ישלח בם חרון אפו עברה וזעם וצרה משלחת מלאכי רעים. עברה, אחת. זעם, שמים.
צרה, שלש. משלחת מלאכי רעים, ארבע. אמר מעתה במצרים לקו ארבעים מכות ועל הים לקו מאתיים
מכות.
ר' עקיבא אומר, מנין שכל מכה ומכה שהביא הקדוש ברוך הוא על המצרים במצרים היתה של חמש
מכות, שנאמר, ישלח בם... חרון אפו, אחת. עברה, שמים. זעם, שלש. צרה, ארבע. משלחת מלאכי
רעים, חמש. אמר מעתה, במצרים לקו חמשים מכות, ועל הים לקו חמשים ומאתים מכות.
כמה מעלות טובות למקום עלינו.
אלו הוציאנו ממצרים ולא עשה בהם שפטים דיינו
אלו עשה בהם שפטים ולא עשה באלוהיהם דיינו
אלו עשה באלוהיהם ולא הרג בכוריהם דיינו
אלו הרג בכוריהם ולא נתן לנו את ממונם דיינו
אלו נתן לנו את ממונם ולא קרע לנו את הים דיינו
אלו קרע לנו את הים ולא העבירנו בתוכו בחרבה דיינו
אלו העבירנו בתוכו בחרבה ולא שקע צרינו בתוכו דיינו
אלו שקע צרינו בתוכו ולא ספק צרכנו במדבר מ' שנה דיינו
אלו ספק צרכנו במדבר מ' שנה ולא האכילנו את המן דיינו
אלו האכילנו את המן ולא נתן לנו את השבת דיינו
אלו נתן לנו את השבת ולא קרבנו לפני הר סיני דיינו
אלו קרבנו לפני הר סיני ולא נתן לנו את התורה דיינו
אלו נתן לנו את התורה ולא הכניסנו לארץ ישראל דיינו
אלו הכניסנו לארץ ישראל ולא בנה לנו בית המקדש דיינו

על אחת כמה וכמה טובה כפולה ומכופלת למקום עלינו. הוציאנו ממצרים. עשה בהם שפטים. עשה באלוהיהם. הרג בכוריהם. נתן לנו את ממונם. קרע לנו את היים. העבירנו בתוכו בחרבה. שקע צרינו בתוכו. ספק צרכנו במדבר ארבעים שנה. האכילנו את המן. נתן לנו את השבת. קרבנו לפני הר סיני. נתן לנו את התורה. הכניסנו לארץ ישראל. ובנה לנו בית הבחירה לכפר על כל עונותינו.

רבן גמליאל היה אומר. כל מי שלא אמר שלשה דברים אלו בפסח לא יצא ידי חובתו. אלו הן פסח מצה ומרור.

פסח, שהיו אבותינו אוכלין בזמן שבית המקדש קיים, על שום מה. על שום שפסח המקום על בתי אבותינו במצרים. שנאמר ואמרתם זבח פסח... מצה זו, שאנו אוכלין על שום מה. על שום שלא הספיק בצקם של אבותינו להחמיץ עד שנגלה עליהם מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא וגאלם מיד. שנאמר ויאפו את הבצק... מרור זה, שאנו אוכלין על שום מה. על שום שמררו המצרים את חיי אבותינו במצרים שנאמר וימררו את חייהם...

בכל דור ודור חייב אדם לראות את עצמו כאלו הוא יצא ממצרים שנאמר בעבור זה עשה ה' לי בצאתי ממצרים. שלא את אבותינו גאל הקדוש ברוך הוא בלבד אלא אף אותנו גאל. שנאמר ואתנו הוציא משם, למען הביא אותנו לתת לנו את הארץ אשר נשבע לאבותינו.

לפיכך אנחנו חייבין להודות להלל לשבח לפאר לרומם להדר ולקלס למי שעשה לאבותינו ולנו את כל הנסים האלו. הוציאנו מעבדות לחירות ומיגון לשמחה ומשעבוד לגאולה ומאבל ליום טוב ומאפלה לאור גדול. ונאמר לפניו הללויה.

הללויה הללו עבדי ה'... בצאת ישראל...

ברוך אתה ה' אלוהינו מלך העולם אשר גאלנו וגאל את אבותינו ממצרים והגיענו הלילה הזה לאכול בו מצה ומרור, כן ה' אלוהינו ואלוהי אבותינו יגיענו למועדים ולרגלים אחרים הבאים לקראתנו לשלום. שמחים בציון עירך וששים בעבודתך. ונאכל שם מן הפסחים ומן הזבחים שיגיע את דמם על קיר מזבחך לרצון. ונודה לך שיר חדש על גאולתנו ועל פדות נפשנו. ברוך אתה ה' גאל ישראל.

ומברך: ברוך אתה ה' אלוהינו מלך העולם בורא פרי הגפן.

ושותין כל אחד ואחד כוסו בהסבה.

וכשאומר מצה זו שאנו אוכלין, צריך להגביהה. מרור זה, צריך להגביה. בשר, אין צריך להגביה, שמא יאמרו בשר זה פסח הוא, ונראה כאוכל קדשים בחוצה לארץ.

ולאחר ששותין כוס שני נוטלין ידיהם ומברכין:

ברוך אתה ה' אלוהינו מלך העולם אשר קדשנו במצותיו וצונו על נטילת ידים.

ונוטל שתי ככרות ופרוסה ומניחה בתוך שלימה ובוצע משתי ככרות, ומברך קודם:

ברוך אתה ה' אלוהינו מלך העולם המוציא לחם מן הארץ.

ואינו אוכל. וחוזר ונוטל הפרוסה כשהיא בתוך שלימה ובוצע, כמו שאחז"ל, אמר רב פפא הכל מודים לענין פסח שמניח פרוסה בתוך שלימה ובוצע. מה טעם לחם עני כתיב ביה. ומברך, ברוך אתה ה' אלוהינו מלך העולם אשר קדשנו במצותיו וצונו לאכל מצה. ומטבל בחרוסת ואוכל. דהכי אמר מרנא ורבנא משה ריש מתיבתא, דמברך ברישא המוציא, דלית ברכה דקדימא להמוציא, דאורחא דמלתא לברוכי לקב"ה דאפיק לחמא מן ארעא, והדר לברוכי על מצה דמתעביד מינה מצוה. הלכך מברך המוציא לחם ברישא ובוצע, ולא אכיל עד דמברך על ההיא אומצא לאכול מצה, והדר אכיל. דלא אפשר למיכל מקמי דלברך עליה לאכול מצה, דאית למימר לאחר שמילא כריסו ממנו חוזר ומברך עליו. אלא מברך המוציא לחם, ושקיל פרוסה ומברך עליה לאכל מצה, וטמיש בחרוסת והדר אכיל, והכי נהגינן במתיבתא למעבד. ומצה צריכה הסבה.

ונוטל חזרת ומברך:

ברוך אתה ה' אלוהינו מלך העולם אשר קדשנו במצותיו וצונו לאכל מרור. ומטבל בחרוסת ואוכל. ואין צריך הסבה.

(הביאו לו) [ה' מיני] ירקות יוצא בהם לשום מרור. כמו ששינו אלו ירקות שאדם יוצא בהם לשום חובתו בפסח, בחזרת, בעולשין, בתמכא, ובחרחבינא, ובמרור. ומצוה בחזרת, דאמר ר' אושעיא מצוה בחזרת דהיא חסא. ואמר רבא מאי חסא, דחס רחמנא עלן. וחוזר וכורך חזרת במצה ואוכלן בלא ברכה, זכר למקדש כהלל, שאמרו עליו על הלל שהיה כורכן בבת אחת ואוכלן. משום שנאמר על מצות ומרורים יאכלוהו.

ואוכלין ושותין כל צרכיהן, ולאחר שיאכלו אוכל כל אחד ואחד כזית מצה, משום שאמרו חז"ל אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן. ואמר מאי אפיקומן, רב אמר שלא יעקרו מחבורה לחבורה, ושמואל אמר כגון אורדילאי לי וגוזליא לאבא, ור' יוחנן אמר כגון תמרים קליות ואגוזים. תניא כותיה דר' יוחנן אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן כגון תמרים קליות ואגוזים.

ונוטלין ידיהן ואין צריכין לברך ענט"י. בין קודם אכילה בין לאחר אכילה, או אינו צריך אלא בשחרית בלבד, והרי בפסח מברך שלשה פעמים. כך ראינו, שאותה נטילת ידיים של שחרית אינה עולה למנין, שאותה נטילה אינה עשויה אלא לעצמה, שכיון שישן אדם קיימא לן שידיים עסקניות הן, לפיכך נוטל אדם ידיו וחייב לברך. ולאכל לחם, חייב ליטול ידיו ולברך על נט"י. דכתיב וכל אשר יגע בו הזב וידיו לא שטף במים טמא הוא. הא שטף, טהור. ואמר ר' אלעזר בן ערך מכאן סמכו חכמים נטילת ידיים לחולין מן התורה. לפיכך חייב ליטול ידיו וחייב לברך. אבל מים אחרונים של אחר הסעודה לא יברך, ואם ברך, מוציא שם שמים לבטלה. דקא אמרינן מים ראשונים מצוה וטעונין ברכה. ואחרונים חובה ואין טעונין ברכה, מפני שחובה

הוא שלא יסתכן, ולא חובת מצוה הן. דקא אמרינן מפני מה אמרו מים אחרונים חובה, מלח סדומית יש ומסמא את העיניים. וכמה, אמר אב"י משתכחא כקורטא בי כורא. לפיכך נוטל ידיו ואין צריך לברך, כמו שכתבנו למעלה, בין של שחרית ובין של סעודה. אלא בפסח, שכתבת - והרי בפסח מברך שלשה פעמים, מנין לך זו ומי אמרה לנו והיכן מקומה, לא מצינו לא במשנה ולא בתלמוד שמברך שלשה פעמים. ומי שאומר כן דברי בורות הן. בשלמא שתי פעמים ודאי קא אמרינן, אדבריה רב חסדא לרבנא עוקבא ודרש אעפ"י שנטל ידיו בטבול ראשון חוזר ונוטל ידיו בטבול שני שהוא של לחם, ומברך בשתייהן ענט"י אלא שלישית היכן מקומה. אם אחר המזון, כבר אמרו חז"ל מים אחרונים חובה ואין טעונו ברכה. הילכך אין ברכה בפסח אלא שתי פעמים.

שמא עדיין יש בידכם לאותה טעות שפירשו רבנן שבמקומכם לפני מר רב שר שלום גאון ז"ל, שאנו מברכין בפסח ענט"י ועל רחיצת ידיים ועל שטיפת ידיים, וסימן נר"ש. וציוה וכתבו לכם שטעות גדולה היא זו. חכמים ובעלי תורה כמותכם יעשו כטעות זה, מה נשתנה פסח מכל ימות השנה. ועוד לא מצינו רחיצה ושטיפה כל עיקר. שמא במקדש כשהיו כהנים רוחצים היו מברכין על רחיצת ידיים, שנאמר ורחצו אהרן ובניו. ועכשיו הודע את רבנן ושאר ישראל שלא יטעו ולא יעשו אלא כמו שפירשנו לך.

ומוזגין כוס שלישי ומברך על מזונו כבשבת, הזן, ועל הארץ, ובברכה שלישית פותח בנחמה, ולכשמגיע למהרה תחזיר למקומו, אומר יעלה ויבא ביום חג המצות הזה, כל הברכה כמו שכתבנוה. ולכשמסיים מברך, בורא פרי הגפן. ומסב ושותה כל אחד ואחד כוסו בהסבה. ומוזגין כוס רביעי, ואומרינן.

שפוך חמתך אל הגוים אשר לא ידעוך ועל הממלכות אשר בשמך לא קראו. כי אכל את יעקב ואת נוהו השמו.

לא לנו ה' וגו' עד מעתה ועד עולם הללויה.

אהבתי כי ישמע וגו'. שומר פתאים ה' דלותי וגו'.

יקר בעיני ה' המותה לחסידיו וגו' עד יאמרו נא יראי ה' כי לעולם חסדו.

מן המצר קראתי יה ענני במרחב יה וגו'.

ימין ה' עושה חיל, ימין ה' רוממה וגו' עד הודו לה' כי טוב לעולם חסדו.

יהללוך ה' אלוהינו כל מעשיך וחסידיך צדיקים עושי רצונך וכל עמך בית ישראל כלם ברנה יודו ויברכו וישבחו ויפארו את שם קדשך. כי לך טוב להודות ולשמך נעים לזמר בכל יום תמיד, ומעולם ועד עולם אתה אל. ברוך אתה ה' מלך מהולל בתושבחות.

וכן אמר מרנא ורבנא משה ריש מתיבתא, יחיד אחר מזונו בלילי פסחים חייב לגמור את ההלל ולומר יהללוך ולחתום, שכך שנינו מזגו לו כוס שלישי מברך על מזונו, רביעי גומר עליו

את ההלל, ואומר עליו ברכת השיר. אילו אמרנו אומר עליו את ההלל, הייתי אומר כהלל של ראש חדש, עכשיו ששנינו גומר, יחיד חייב לגמור ולחתום אחריו. חלוקין רב יהודה ור' יוחנן, דקא אמרינן מאי ברכת השיר, רב יהודה אמר יהללוך, ר' יוחנן אמר נשמת כל חי, והלכה כרב יהודה. וכך מנהג בשתי ישיבות. ומברכין.

ברוך אתה ה' אלוהינו מלך העולם בורא פרי הגפן.

ושותין כוס רביעי, ומברכין

ברוך אתה ה' אלוהינו מלך העולם על הגפן ועל פרי הגפן, ועל תנובת השדה ועל ארץ חמדה טובה ורחבה שנתת לעמך ישראל באהבה לאכול מפריה ולשבוע מטובה. רחם על עמך ועל עירך ועל היכלך, כי אתה טוב ומטיב לכל. ברוך אתה ה' על הארץ ועל פרי הגפן.

ומי שמבקש לקדש בפסח בבתיים הרבה כיצד יעשה,

אילולא ברכת המזון שמעכבת, שכיון שבירך ברכת המזון שוב אין לו רשות לטעום אלא כוס ד' בלבד, שכך שנינו, בין שלישי לרביעי לא ישתה, היתר גמור היה לקדש אפילו בבתיים הרבה. ואם כלם למדים ברכת המזון יש תקנה.

כיצד הוא עושה?

מקדש בבית ראובן קידוש היום ונוטלין ידיהם ומברכין ענט"י. ומביאין מה שמבקשין משאר ירקות חוץ מחזרת, ומברכין בורא פרי האדמה ומטבילין בחרוסת ואוכלין.

וחוזרין ואוחזין כוס אחר ואומר מה נשתנה, ועבדים, והגדה, והלל עד חלמיש למעינו מים. שכך אמרו חז"ל עד היכן הוא אומר, בית שמאי אומרים עד אם הבנים שמחה, ובית הלל אומר עד חלמיש למעינו מים. והלכה כבית הלל.

ואומר שגאלנו וחותם גאל ישראל, שאמרו חז"ל ק"ש והלל אומר גאל ישראל, בצלותא גואל ישראל. ומברכין בפה"ג בפני עצמו. מאי טעמא מפני שכל אחד ואחד מצוה בפני עצמו הוא.

ושוב טעם אחר, בסעודה של כל השנה אעפ"י שיושבין וקבועין על היין והן שותין, כיון שברכו ברכת המזון צריכין לברך בורא פרי הגפן, ולמה הן צריכין והלא עדיין הן קבועין, אלא כך אמרו חז"ל כיון שהפסיק ברכת המזון, שאין יכול לשתות בין ברכה לברכה חייב לברך בורא פרי הגפן. וכן בני מסיבה שהיו יושבין וקבועין על היין ושותין ועמדו להתפלל והתפללו, וחזרו וישבו לשתות, צריכין לברך בורא פרי הגפן. ולמה הן צריכין והלא עדיין לא עקרו, אלא כיון שעמדו להתפלל ואין יכולים לשתות בתוך התפלה נעשו כמי שהפסיקו וחייבין לברך, אף כאן כיון שאמר ההגדה ואין יכול לשתות בתוך ההגדה, כמי שהפסיק דמי, וצריך לברך. ומן הטעמים הללו למדנו שארבעתן צריך לברך על כל אחד ואחד בורא פרי הגפן בפני עצמו.

כוס של ברכה וכוס רביעי של הלל. שכך שנינו, מזגו לו כוס שלישי, מברך על מזונו. רביעי, גומר עליו את ההלל ואומר עליו ברכת השיר. בין הכוסות הללו אם רצה לשתות ישתה. ומה הן הללו, בין ראשון לשני ובין שני לשלישי. ומה טעם שאמרו חז"ל בין שלישי לרביעי לא ישתה, דאין מפטירין אחר פסח אפיקומן ואין אנו אומרים בין ראשון לשני ובין שני לשלישי, מכלל שבין ראשון לשני ובין שני לשלישי מותר.

ואם רוצה לשתות כוס אחד אחר ארבעה כוסות, חוזר ואוחז כוס חמישי ואומר עליו הלל הגדול וחוזר וחותרם ביהללוך. שכך שנו חז"ל תניא חמישי אומר עליו הלל הגדול, דברי ר' טרפון. ויש אומרים ה' רועי לא אחסר. מהיכא הוא הלל הגדול. רב יהודה אומר מהודו לה' עד על נהרות בבל. וכך אנו נוהגין כרב יהודה, ואעפ"י שחלוקין חכמים אחרים, ר' יוחנן דאמר משיר המעלות ועד על נהרות בבל, אעפ"י כן מנהג שתי ישיבות עושין כרב יהודה. ואף רב שר שלום גאון כך אמר, בין הכוסות האלו אם רצה לשתות ישתה, בין שלישי לרביעי לא ישתה. אבל בין ראשון לשני ובין שני לשלישי מותר.

וארבעה כוסות חובה, דתנן מזגו לו כוס ראשון, ומזגו לו כוס שני, ומזגו לו כוס שלישי מברך על מזונו, והרביעי גומר עליו את ההלל. ואמרינן עלה אמר ליה רבינא לרבנא עוקבא. שמעת מינה ברהמ"ז טעונה כוס, אמר ליה ארבעה כסי תקינו רבנן כנגד חירות, כי היכי דנהוי מצוה בכל חד וחד. מכאן למדנו שארבעה כוסות חובה, חמישי רשות, אם רוצה שותה ואומר עליו הלל הגדול ואם לאו פטור. וצריך לומר אחר הודו לאל השמים כי לעולם חסדו, יהללוך וכו' וחותרם. וכך שדר רב כהן צדק גאון ז"ל.

ולמה נקרא שמו הלל הגדול אמר ר' יוחנן מפני שהקב"ה יושב ברומו של עולם ומחלק מזונות לכל בריה. אמר ריב"ל אלו עשרים וששה כי לעולם חסדו, כנגד עשרים וששה דורות שברא הקדוש ברוך הוא בעולמו ולא נתן להם תורה וזן אותם בחסדו.

והכי אמר רב נטרונאי גאון, ארבעה כוסות שבפסח חובה הן, ואי אפשר שלא לשתות, ואם לא שתה לא יצא ידי חובתו וחייב מלקות מדרבנן. ואם אינו מוצא יין בכמה פרסאות, או שהיה בספינה ואין תקנה כל עיקר להביא יין, ישרה צמוקים במים ויעשה ארבעה כוסות, שכך שנו חז"ל יין צמוקים לא יביא לקרבן ואם הביא כשר. וכיון דלקרבן אם הביא כשר, לקדוש ולהבדלה לכתחילה כשר במקום שאי אפשר. ושם מפורש שבאו אנשי קירואן אצלנו ואמרו שיאמרו בלילי פסחים בחר בנו לרוממנו, טעות הוא בידן מפני שקדוש אחד לכל המועדות כן, אלא שלכל אחד ואחד מזכיר מעין מאורע שלו.

כך הוא סדר קדוש והגדה ואכילת שאר ירקות ומרור בלילי פסח.

ובשחרית מתפלל כמו בערבית.

ומוציאין ספר תורה וקורין מן והיה היום הזה לכם לזכרון עד מארץ מצרים על צבאותם. וקורין חמישה, אין פוחתין מהם אבל מוסיפין עליהם. ומוציאין ספר תורה אחר, וקורא המפטיר בפרשת פינחס ובחדש הראשון בארבעה עשר יום ומפטיר ביהושע מן בעת ההיא עד ויריחו סוגרת ומסוגרת, ועוד מוסיף ויהי ה' את יהושי. ובראש מוסיף שני פסוקים ויאמר יהושע אל העם התקדשו, ויאמר יהושע אל הכהנים.

וביום שני קורין שור או כשב או עז כי יולד עד וידבר משה את מועדי ה'. ומפטיר במלכים וישלח המלך, עד ואחריו לא קם כמוהו. ועומדין בתפלת מוסף, ואומרים אבות וגבורות וקדושת השם. אתה בחרתנו עד זכר ליציאת מצרים, כמו שנכתב למעלה.

ואומר אלוהינו ואלוהי אבותינו מפני חטאינו ... כמצות רצונך כמו שכתבת עלינו בתורתך ובחדש הראשון בארבעה עשר יום לחדש פסח לה' וגו' עד ושני תמידין כהלכתן, או"א מלך רחמן וכו' כונן מקדשך על מכונו וכו' עד כברכת ה' אלוהיך אשר נתן לך.

והשיאנו ה' אלוהינו וכו' כאשר רצית ואמרת לברכנו קדשנו במצותיך ותן חלקנו בתורתך ושבענו מטובך ושמח לבנו בישועתך, וטהר לבנו לעבדך באמת, והנחילנו ה' אלוהינו בשמחה ובששון מועדי קדשך, ותרצה לפניך תפלת עמוסיך כתמידים וקרבת מוסף וכו'. בא"י מקדש ישראל והזמנים. ואומר עבודה והודאה ושים שלום.

זו היא תפלת מוסף של שני ימים הראשונים.

ביום שלישי של פסח, שהוא חולו של מועד, קורין קדש לי כל בכור, עד ויהי בשלח פרעה.

ביום רביעי קורין מן אם כסף תלוח את עמי, עד לא תבשל גדי בחלב אמו.

ביום חמישי קורין מן פסל לך, עד לא תבשל גדי בחלב אמו.

ביום שישי קורין מן וידבר ה' אל משה במדבר סיני, עד ולגר ולאזרח הארץ.

ובאלו ארבעה ימים של חולו של מועד בכל יום מוציאין שני ס"ת, וקורין באחת שלשה בענינו של יום, ובאחת קורין פרשת פינחס מן והקרבתם אשה עולה לה' של פסח, עד סוף פסקא. ובחולו של מועד אומר אשרי וקדושה דסדרא כמנהג חול גמור, ואח"כ מתפללים תפלת מוסף. ובאלו ארבעה ימים של חולו של מועד אומר מגן ומחיה והאל הקדוש ואתה בחרתנו כולי, ומפני חטאינו. ומתחיל מן והקרבתם אשה עולה עד סוף פסקא. ומנחתם ונסכיהם כולי, מלך רחמן רחם עלינו. והשיאנו, עד מקדש ישראל והזמנים. רצה ומודים ושים שלום.

ושבת שחלה בחולו של מועד קורין מן ראה אתה אומר אלי העל, עד לא תבשל גדי בחלב

אמו. ומפטיר קורא והקרבתם דפסח, ומפטיר ביחזקאל היתה עלי יד ה', עד סוף פסקא.

ומתפללים תפלת מוסף מגן ומחיה והאל הקדוש,

אתה בחרתנו מכל העמים וכולי, ותתן לנו ה' אלוהינו באהבה שבתות למנוחה, ומועדים לשמחה. חגים וזמנים לששון, את יום המנוח הזה, ויום חג המצות הזה כו'. ומפני חטאינו גלינו מארצנו, עד ומוספין כהלכתך, ומוספי יום המנוח הזה ויום חג המצות הזה נעשה ונקריב לפניך כמצות רצונך עלינו בתורתך ע"י משה עבדך,

וביום השבת שני כו', עד עולת התמיד ונסכה.

זה קרבן שבת, וקרבן חג המצות נזכיר לפניך.

והקרבתם אשה עולה לה' כו', ומנחתם ונסכיהם כמדובר,

אלוהינו וא"א מלך רחמן רחם עלינו, והשיאנו, וחותרם בא"י מקדש השבת וישראל והזמנים.

רצה ומודים ושים שלום.

בשביעי של פסח מתפלל כתפלת יום ראשון של פסח.

ומתפללים כמו שמתפללין בימים הראשונים בין בערבית בין בשחרית. אלא שבתפלת מוסף

מוסיף על הפסוקים של והקרבתם וביום השביעי מקרא קדש וגו'.

ומוציאין ס"ת וקוראין מן ויהי בשלח פרעה עד כי אני ה' רופאיך. ומפטיר קורא בפינחס מן

והקרבתם של פסח עד סוף פסקא.

ומפטיר בשמואל מן וידבר דוד לה' עד סוף השירה.

ביום השמיני קורין כל הבכור עד סוף סדרא. ומפטיר בישעיה עוד היום בנוב לעמוד עד צהלי

ורוני יושבת ציון.

כך הוא סדר הפטרת והקריאות. ומסורות של סדר פרשיות כך הוא, וסימן משך תורא קדש

בכספא פסל במדברא שלח בוכרא.

והא דשדר רב נטרונאי גאון לרבנן שבאספמיא, ששאלתם יום טוב שחל להיות בשבת,

במנחה באיזה ענין קורין, בענינו של יום או בענין סדר פרשה של שבת.

והשיב אין קורין בפרשה שנוהגת ביום טוב אלא בפרשה שנוהגת בלא יום טוב, שכיון שאין

קריאה במנחה ביום טוב אין זכרון ליו"ט כאן. וכדרב אחדבוי דא"ר אחדבוי דאמר רב אחדבוי

בר מתנה אמר רב, יום טוב שחל להיות בשבת המפטיר בנביא במנחה א"צ להזכיר של יום

טוב שאלמלא שבת אין נביא במנחה ביום טוב. ה"נ אלמלי שבת אין קריאה במנחה ביום טוב,

הלכך פרשה של שבת קרינן.

וששאלתם שבת שחלה להיות בחולו של מועד דקרינן ראה אתה אומר אלי, ומתרמי להיות

פרשה פסל לך בערב שבת או באחד בשבת, קורין אותה וכופלין אותה, (אין) [או] קורין

פרשה אחרת. מאן דשאל הדא שאלתא לא עיין בה כלל. דפסל לך בערב שבת ובאחד

בשבת לא מתרמי כלל, דהכין לא מתרמי לעולם. אי בשבת הוה קביעה דפסחא, ליכא ראה

אתה כלל. אי בחד בשבתא הוי פסחא, ליכא ראה אתה. ואי בשבת הוה פסחא, ליכא ראה

אתה. דשבת שניה יום טוב שני פסח וכל הבכור הוא דקרינן, וראה אתה בחולו של מועד הוא

דאיכא, דאמר רב חנן בר רבא שבת שחלה להיות בחולו של מועד בין בניסן בין בתשרי מקרי קורין ראה אתה אומר אלי. בתרין בשבתא לא מקלע כלל. אי בתלתא בשבתא איקלע פסחא, פסל לך בהדי ראה אתה מתרמי, דפסל לך ביום חמישי הוא, ויום חמישי שבת הוא. בארבעה לא מקלע פסחא כלל, וכן במעלי שבתא לא מתרמי כלל, פש ליה יום חמישי, כד מתרמי יום חמישי קרינן משכו, מן והיה היום הזה לכם לזכרון.

ומסורתא לאתחולי למעלי שבתא שור, לשבתא ראה אתה אומר, לחד בשבתא קדש לי כל בכור, לתרין בשבתא אם כסף תלוה את עמי, לתלתא בשבתא במדבר סיני, ולארבעה בשבתא ויהי בשלח פרעה, ולחמשא בשבתא כל הבכור, וכן מנהג בשתי ישיבות וכל המקומות.

ופסח שחל להיות במוצאי שבת, או שאר ימים טובים כגון עצרת, וסוכה מתפלל כך.

אתה בחרתנו כולי עד קראת

ותודיענו ה' אלוהינו משפטי צדקך ותלמדנו לעשות חקי רצונך. ותתן לנו ה' אלוהינו באהבה משפטים ישרים ותורות אמת חוקים ומצות טובים, אשר יעשה אותם האדם וחי בהם, ותנחילנו זמני ששון ומועדי קדש וחגי נדבה. ותורישנו קדושת שבת וכבוד מועד וחגיגת הרגל, בין קדושת שבת לקדושת יום טוב הבדלת, ויום השביעי מששת ימי המעשה קדשת, הבדלת וקדשת את עמך ישראל בקדושתך. ותתן לנו ה' אלוהינו באהבה מועדים לשמחה חגים וזמנים לששון כו' ברוך אתה ה' מקדש ישראל והזמנים. וזה הוא שאמר רב יוסף אבן תקינן לן רב ושמואל מרגניתא בבבל, ותודיענו משפטי צדקך.

ובהבדלה של כוס כך הוא מברך. אם יש לו יין, אומר בהתחלה

ברוך אתה ה' אלוהינו מלך העולם בורא פרי הגפן.

ברוך אתה ... אשר בחר בנו מכל עם וכו' עד מקדש ישראל והזמנים.

ברוך אתה ה' אלוהינו מלך העולם בורא מאורי האש.

ברוך אתה ה' אלוהינו מלך העולם המבדיל בין קדש לחול, בין אור לחושך, בין ישראל לגוים, בין יום השביעי לששת ימי המעשה, בין קדושת שבת לקדושת יום טוב, הבדלת וקדשת את עמך ישראל בקדושתך, בא"י המבדיל בין קדש לקדש.

ברוך אתה ה' אלוהינו מלך העולם שהחיינו וקיימנו והגיענו לזמן הזה.

וסימן יקנה"ז י' יין, ק' קדוש, נ' נר, ה' הבדלה, ז' זמן.

ואם אין לו יין יבדיל על הפת. ואף על פי שכתבנו למעלה שאין מבדילין על הפת, ודאי כן הוא, שבשאר ימות השנה אין מבדילין על הפת כל עיקר, וכמו שכתבנו טעמו של דבר. אבל שבת ויו"ט יש קדוש והבדלה, אם אין לו יין מבדיל על הפת ושפיר דמי.

וכך אמר בה טעם אדונינו מאור עינינו מר רב צדוק גאון זצ"ל אלו עמדה הלכה כד שלח ליה אבא אבוה דשמואל לרבתינו, ילמדנו רבינו סדר הבדלות היאך. שלח ליה כך אמר ר' ישמעאל ב"ר יוסי שאמר משום אביו שאמר משום ר' יהושע בן חנינא נהי"ק. נ' נר, ה' הבדלה, י' יין ק' קדוש. וא"ר חנינא משל למלך יוצא ואפרכוס נכנס. מלוין את המלך וזו היא שבת, ואח"כ יוצאין לקראת אפרכוס וזה הוא יום טוב, הוה אמרינן כיון שהבדלה קודם, וקיי"ל דאין מבדילין על הפת אסור להבדיל עליו אפילו ממוצאי שבת ליו"ט. עכשיו שאמרו חכמים היכא דאיכא זמן היכי עבדינן אביי אמר יקזנה ורבא אמר יקנהז והלכתא כרבא תחלה נעשה קדוש על הפת עיקר והבדלה טפלה לה, ומבדילין על הפת עם קידוש. הלכך יום טוב שחל להיות במוצאי שבת מי שאין לו יין, בתחלה מברך המוציא לחם וכו' ואחר כך אשר בחר בנו וכו', ואם יש לו בשמים מברך על הבשמים ואח"כ על המאור, ואם אין לו בשמים אומר בורא מאורי אש ואח"כ המבדיל, ואח"כ שהחינו. וביום טוב שאין בו זמן, הלכה כרב דאמר יקנה"ה, יין קדוש נר הבדלה.

ובתפלת ערבית של מוצאי יום טוב לחולו של מועד מבדיל על היין. אבל לא על ידי אור. ואמר ר' זירא יום טוב שחל להיות באמצע שבת, אומר בין קדש לחול, בין אור לחשך, בין ישראל לעמים, בין יום השביעי לששת ימי המעשה, בא"י המבדיל בין קדש לחול. מאי טעמא, סדר הבדלות הוא מונה.

סדר חג השבועות

לחג השבועות מעריב, כך אמר רב נטרונאי גאון ז"ל בלילי ימים טובים שחותמין ברוך אתה ה' פורס סוכת שלום עלינו ועל עמו ישראל מנחם ציון ובונה ירושלים, אסור לחתום כך, שכך אחז"ל רבי אומר אין חותמין בשמים.

ועומדין בתפלה ומתפללין אבות וגבורות וקדושת השם ואתה בחרתנו כמו בפסח, אלא שאומר את יום חג השבועות הזה זמן מתן תורתנו עד זכר ליציאת מצרים. ואומר יעלה ויבא וכו' והשיאנו. ויום טוב שחל להיות בשבת אומר שבתות למנוחה ומועדים לשמחה ויום המנוח הזה ויום חג השבועות הזה, וחותם בא"י מקדש השבת וישראל והזמנים.

ואמר רבא יום טוב שחל להיות בשבת שליח צבור היורד לפני התיבה במעריב אינו צריך להזכיר של יום טוב, שאלמלא שבת אין שליח צבור יורד לפני התיבה בערבית ביום טוב, דכי תקינו רבנן לא תקינו אלא בשבת מפני סכנת שדים.

וכדרך שמתפלל בערבית כך מתפלל בשחרית. ומוציאין ב' ס"ת וקורין ביום ראשון מן בחדש השלישי עד סוף הפסוקא, ומפטיר קורא מן וביום הבכורים עד סוף פסוקא, ומפטירין ביחזקאל

מן ויהי בשלשים שנה עד ותשאני רוח. ויום שני כל הבכור עד סוף פסקא. וקורא מפטיר כאתמול, ומפטירין בחבקוק, מן וה' בהיכל קדשו עד למנצח בנגינות. ועומדין בתפלת מוסף, ואומר מגן ומחיה והאל הקדוש. ואומר אתה בחרתנו מכל העמים עד זכר ליציאת מצרים.

או"א מפני חטאינו גלינו מארצנו ונתרחקנו מעל אדמתנו וכו' עד כמו שכתבת עלינו בתורתך על ידי משה עבדך כאמור:

וביום הבכורים בהקריבכם וגו' עד ושני תמידין כהלכתן.

או"א מלך רחמן רחם עלינו וכו' עד כברכת ה' אלוהיך אשר נתן לך.

והשיאנו וכו'

וש"ץ כיון שמגיע כברכת ה' אלוהיך אשר נתן לך מתחיל אזהרות.

וכשמסיים אומר והשיאנו, ואומר עבודה והודאה, וברכת כהנים ושם שלום.

ואומר קדיש תתקבל.

סדר תשעה באב

ובתשעה באב ערבית ושחרית ומנחה מתפלל שמונה עשרה כמו בחול, וכשמגיע עד ולירושלים עירך ברחמים תשוב ובנה אותה בנין עולם בימינו, אומר:

רחם ה' אלוהינו עלינו ועל ישראל עמך ועל ירושלם עירך ועל ציון משכן כבודך, ועל העיר הבזויה והאבלה והשוממה, הנתונה ביד זרים הרמוסה ביד עריצים ויבלעוה לגיונות ויירשוה עובדי פסילים. ולעמך ישראל באהבה נתתה, ולזרע יעקב בירושה הורשתה. נערה ה' אלוהינו מעפרה והקיצה מארץ דויה. נטה עליה סוכת שלומך כנהר שלום וכנחל שוטף שלל גוים. כי אתה ה' באש הצתה ובאש אתה עתיד לבנותה, שנאמר ואני אהיה לה נאם ה' חומת אש סביב ולכבוד אהיה בתוכה. ברוך אתה ה' מנחם ציון ובונה ירושלם.

וז התפלה שמתפללין ערבית ושחרית ומנחה.

ובשחרית יורד שליח צבור ומתפלל ככל התעניות, ואומר סליחות בחנון ומרבה לסלוח. ועננו בין גואל לרופא. ויחיד אומרה בשומע תפלה כמו שאומר בכל תעניות, וכך מנהג בשתי ישיבות.

ותשעה באב שחל להיות במוצאי שבת אין אומרים ויהי נועם ה' אלוהינו, וכן סדר קדושה הכי נמי, דכל מקום שאין אומרים ויהי נועם אין אומרים סדר קדושה.

ולאחר שקורא קינות אומר: ובא לציון גואל, ואתה קדוש, וקרא זה אל זה, אבל ודאי ואני זאת בריתי אין אומר, מפני שקראו קינות, ואי אפשר לומר ואני זאת בריתי אותם, שיש בסופו לא ימושו מפוך. לפיכך אומר ובא לציון גואל ואתה קדוש וכוליה סידרא, וכך מנהג בשתי ישיבות. וכך בקדושה דסדרא של שחרית אין אומר ואני זאת בריתי, כמו בערבית. ומוציאין ס"ת וקורין מן כי תוליד בנים עד סוף פסקא, ומפטירין בירמיה אסוף אסיפם עד כי באלה חפצתי נאם ה'.

והכי אמר רב נטרונאי בר' הילאי ריש מתיבתא, בתשעה באב אין קורין אלא שלשה בלבד, והמפטיר בנביא הוא יקרא שלישי, כדרך שעושין במנחה של יום הכפורים, שמי שקורא שלישי הוא מפטיר בנביא. והמפטיר בתשעה באב צריך לברך לפניו ולאחריה, אלא שבתחילה מברך אחת ולבסוף מברך שלש, צדיק בכל הדורות, ורחם על ציון, ואת צמח דוד, ורביעית אין מברך. ותשעה באב שחל להיות בין בשני בין בחמישי בין באחד בשבת ובשלישי וברביעי, בשחרית קורין כי תוליד בנים, במנחה ויחל משה. וכך אמר רב נטרונאי ריש מתיבתא, תשעה באב שחל להיות בשבת, להבדיל בשבת אי אפשר, שכשתקנו חז"ל תקנה כדבר תחליפא בר אבימי אמר שמואל מתפלל אדם של מוצאי שבת בשבת ואומר הבדלה על הכוס דווקא דאין לו יין במוצאי שבת, אבל במקום שמצוי יין אין עושין כן, וזה שיש לו יין אסור בו באותה שעה. דאמר מר ערב תשעה באב לא יאכל בשר ולא ישתה יין וליפטר מן ההבדלה כל עיקר אי אפשר, שהרי לא טעם כלום משנכנס חול, הלכך אין תקנה אלא להבדיל למוצאי תשעה באב, וכך אנו נוהגין, וכך ראינו רבותינו עושים, אבל לא על האור.

וחייבין כהנים לישא את כפיהם בין בשחרית בין במנחה.

ומיחייבין למינהג אבלותא בתשעה באב, דההוא יומא נשרף בית אלוהינו, ות"ר כל מצות הנהגות אבל נהגות בט"ב. אסור ברחיצה ובסיכה ובנעילת הסנדל ובתשמיש המטה, ואסור לקרות בתורה בנביאים ובכתובים, ולשנות במשנה בהלכות ובהגדות, אבל קורא הוא במקום שאינו רגיל לקרות ושונה במקום שאינו רגיל לשנות. ותינוקות של בית רבן אינן בטלין, דברי ר' מאיר. ר' יהודה אומר אף אינו קורא במקום שאינו רגיל לקרות, ואינו שונה במקום שאינו רגיל לשנות, אבל קורא הוא באיוב ובקינות ובדברים הרעים שבירמיה. ותינוקות של בית רבן בטלין משום שנאמר פקודי ה' ישרים משמחי לב. ואפילו עוברות ומיניקות חייבות לישוב בתענית בתשעה באב, כדתניא עוברות ומיניקות מתענות ומשלימות כיום הכפורים. ולא מבעיא תשעה באב גופיה, אלא מריש ירחא דאב נמי מתבעי ליה לשנויי ולא לאבדוחי נפשיה, כדתנן משנכנס אב ממעטין בשמחה.

שבת שחל תשעה באב להיות בתוכה, אסורין לספר ולכבס, ובחמישי מותרין מפני כבוד השבת, הני מילי עד התענית אבל לאחר התענית מותר.

וערב תשעה באב מבעי ליה למיכל ולמשתי מבעוד יום, ובההיא סעודתא דמפסיק בה אסור לאכל בה בשר ולשתות בה יין, כדתנן ערב תשעה באב לא יאכל אדם שני תבשילין, ולא יאכל בשר ולא ישתה יין. אמרו עליו על ר' יהודה בר' אילעי, ערב תשעה באב היה יושב בין תנור וכיריים ומביאין לו פת חרבה ואוכלה ושותה עליה קיתון של מים, ודומה כמי שמתו מוטל לפניו. והלכתא ערב תשעה באב שחל להיות בשבת אוכל אדם ושותה כל צרכו ומעלה על שולחנו אפילו כסעודת שלמה המלך בשעתו, ובההיא סעודתא דמפסיק בו אם רצה לאכול בשר מליח ולשתות יין מגתו, הרשות בידו. וכך אמרו משם ר' יוחנן, מקום שנהגו לעשות

מלאכה בתשעה באב עושין. מקום שנהגו שלא לעשות אין עושין ובכל מקום תלמידי חכמים בטלין. וכל העושה בה מלאכה אינו רואה סימן ברכה לעולם. וכל האוכל ושותה בו, בודאי לא יראה בשמחת ירושלים. וכל המתאבל על ירושלים זוכה לראות בנחמתה, שנאמר שמחו את ירושלים וגו'.

תנו רבנן נוהג אבל מר"ח עד התענית דברי ר' מאיר. ר' יהודה אומר כל החדש כלו אסור. רשב"ג אומר אינו אסור אלא אותה שבת בלבד. ואמר רבא הלכתא כרשב"ג, והלכתא כר' מאיר. וצריכא דאי אמר הלכתא כר' מאיר לחודיה הוה אמינא אפילו מראש חדש אסור לספר ולכבס, קמל"ן הלכה כרשב"ג, דאמר אינו אסור אלא אותה שבת בלבד. ואי אמר הלכה כרשב"ג לחודיה הוה אמינא אפילו לאחריו נמי אסור לספר ולכבס, קמ"ל הלכה כר' מאיר דאמר אינו אסור אלא עד התענית, אבל לאחריו מותר וכן הלכתא.

סדר ראש השנה

בראש השנה ערבית נכנסין לבתי כנסיות ומתפללין ככל השנה וחותרין ברוך פורש סוכת שלום עלינו ועל כל עדת עמו ישראל ועל ירושלים.

ועומדין בתפלה, ואומרין ה' שפתי תפתח וכו' עד למען שמו באהבה.

זכרנו לחיים מלך חפץ בחיים וכתבנו בספר החיים למענך אלוהים חיים אל חי ומגן, בא"י מגן אברהם ובסוף אתה גבור מזכיר.

מי כמוך אב הרחמן זוכר יצוריו ברחמים לחיים, ונאמן אתה להחיות מתים. בא"י מחיה המתים.

ואומר אתה קדוש, וקודם שיחתום המלך הקדוש אומר.

לדור ודור המליכו לאל, כי הוא לבדו מרום וקדוש.

ובכן תן פחדך ה' אלוהינו על כל מעשיך, ואימתך על כל מה שבראת, וייראוך כל המעשים, וישתחוו לפניך כל הברואים, ויעשו כלם אגודה אחת לעשות רצונך בלבב שלם. כמה שידענו ה' אלוהינו שהשלטון לפניך, עז בידך וגבורה בימינך, ושםך נורא על כל מה שבראת.

ובכן תן כבוד לעמך, תהלה ליראיך ותקוה טובה לדורשיך, ופתחון פה למיחלים לך. שמחה לארצך, וששון לעירך, וצמיחת קרן לדוד עבדך, ועריכת נר לבן ישי משיחך במהרה בימינו.

ובכן צדיקים יראו וישמחו, וישרים יעלוזו, וחסידים ברינה יגילו, ועולתה תקפץ פיה. וכל הרשעה כלה כעשן תכלה כי תעביר ממשלת זדון מן הארץ.

ותמלוך אתה ה' אלוהינו מהרה על כל מעשיך. בהר ציון משכן כבודך ובירושלם עיר קדשך. ככתוב בדברי קדשך. ימלוך ה' לעולם אלוהיך ציון לדור ודור הללויה.

קדוש אתה ונורא שמך ואין אלוה מבלעדיך. ככתוב ויגבה ה' צבאות במשפט, והאל הקדוש נקדש בצדקה. ברוך אתה ה' המלך הקדוש.

וחותם המלך הקדוש כדתנו, כל השנה כולה מתפלל אדם האל הקדוש ומלך אוהב צדקה ומשפט, חוץ מעשרת ימים שבין ראש השנה ליום הכפורים שמתפללין בהן המלך הקדוש והמלך המשפט.

אתה בחרתנו מכל העמים אהבת אותנו ורצית בנו ורוממתנו מכל הלשונות, וקדשתנו במצותיך, וקרבתנו מלכנו לעבודתך, ושמך הגדול עלינו קראת.

ותתן לנו ה' אלוהינו באהבה מועדים לשמחה חגים וזמנים לששון, את יום הזכרון הזה זכרון תרועה מקרא קדש זכר ליציאת מצרים.

אלוהינו ואלוהי אבותינו יעלה ויבא יגיע יראה ירצה ישמע יפקד ויזכר זכרוננו וזכרון אבותינו וכו' עד אל מלך חנון ורחום אתה.

אלוהינו ואלוהי אבותינו מלוך על כל העולם כלו בכבודך. והנשא על כל הארץ ביקרך. והופע בהדר גאון עזך על כל יושבי תבל ארצך. וידע כל פעול כי אתה פעלתו, ויבין כל יצור כי אתה יצרתו. ויאמר כל אשר נשמה באפו ה' אלוהי ישראל מלך, ומלכותו בכל משלה.

והשיאנו ה' אלוהינו את ברכת מועדיך לחיים בשמחה ובשלום כאשר רצית ואמרת לברכנו. קדשנו במצותיך ותן חלקנו בתורתך. ושבענו מטובך ושמח לבנו בישועתך. וטהר לבנו לעבדך באמת. והנחילנו ה' אלוהינו בשמחה ובששון מועדי קדשך. ודברך אמת וקים לעד. בא"י מלך על כל הארץ, מקדש ישראל ויום הזכרון.

רצה ה' אלוהינו בעמך ישראל ובתפלתם. והשב העבודה וכו' עד עבודת ישראל עמך. ותחזנה וכו' עד ברוך אתה ה' המחזיר שכינתו לציון.

מודים אנחנו לך וכו' הטוב כי לא כלו רחמיך. המרחם כי לא תמו חסדיך כי מעולם קוינו לך.

זכור רחמיך וכבוש כעסך וכלה דבר וחרב ורעב ומשחית ומגפה ויצר הרע ושנאת חנם ועבודה זרה וחילול השם וכל מחלה וכל תקלה וכל קטטה וכל גזירה רעה מעלינו ומעל כל בני בריתך.

ועל כלם יתברך וכו' תמיד שמך מלכנו לעולם ועד.

ובהודאה מזכיר בסוף וכתוב לחיים כל בני בריתך. וכל החיים יודוך סלה, ויהללו לשמך, ברוך אתה ה' הטוב שמך ולך נאה להודות.

שים שלום טובה וברכה חן וחסד ורחמים עלינו ועל כל ישראל עמך. וברכנו אבינו כלנו יחד ברוב עוז ושלום.

היום תאמצנו. היום תברכנו. היום תגדלנו.

היום תדגלנו. היום תהדרנו. היום תועדנו.

היום תזכנו. היום תחננו. היום תטהרנו.

היום תישרנו. היום תכתבנו לחיים.

ובספר חיים ברכה ושלום ופרנסה טובה וישועה ונחמה וגזירות טובות, נזכר ונכתב לפניך אנו וכל עמך ישראל לחיים ושלום. ברוך אתה ה' המברך את עמו ישראל בשלום. אמן.

והכי אמר רב פלטיי ראש ישיבה, מנהג הוא לומר יעלה ויבא. מקום שנהגו לאומר, אומרין. ואם אין רגילין לומר, אין צריכין. שכבר שליח צבור יורד לפני התיבה והרי הוא אומרה בזכרונות. ובמקומנו יש מחכמים שהן מזכירין, ויש מהחכמים שאין מזכירין.

וצריך לומר ותתן לנו ה' אלוהינו באהבה מועדים לשמחה חגים וזמנים לששון. והכי אמר רב יהודאי נהורא דעלמא, יחיד צריך לומר בתפלתו אלוהינו וא"א מלוך על העולם כלו בכבודך וכו', והשיאנו ה' אלוהינו וכו'

וכהן צדק ראש ישיבה כך אמר. יחיד צריך לומר בכל תפלות מלוך על העולם כלו, כמו שאמרו חז"ל אמר להן הקדוש ברוך הוא לישראל המליכוני עליכם בראש השנה, וכך מנהג בשתי ישיבות. ואין אומרין הלל בראש השנה, דתנן העובר לפני התיבה ביום טוב של ראש השנה השני מתקיע, ובשעת ההלל הראשון מקריא את ההלל. ומתנין מדקתני ובשעת ההלל מכלל דבר"ה לא אמרינן הלל. מאי טעמא, אמר ר' אבהו אמרו מלאכי השרת לפני הקדוש ברוך הוא רבונו של עולם מפני מה אין ישראל אומרים שירה לא בר"ה ולא ביום הכפורים, אמר להם, אפשר מלך יושב על כסא דין וספרי חיים וספרי מתים פתוחין לפניו וישראל אומרים שירה לפני. וכיון דהכי, אחד ר"ה ואחד יוהכ"פ שחל להיות בשבת בתר דמסיים שליח צבור ז' ברכות דצלותא דמנחה, אומר צדקתך כהררי אל, וצדקתך צדק לעולם, וצדקתך צדק עד מרום, כבשבת גרידא. מיהו בתר דמסדר אבינו מלכנו דתקיננו קמאי. ודקאמרינן צדקתך, כמאן דסבירא ליה צדוק הדין הן.

ואבינו מלכנו דקא אמרינן הכי מסדר ואזיל.

אבינו מלכנו חטאנו לפניך

אבינו מלכנו אין לנו מלך אלא אתה

אבינו מלכנו עשה עמנו למען שמך

אבינו מלכנו בטל ממנו גזירות קשות

אבינו מלכנו חדש עלינו גזירות טובות

אבינו מלכנו בטל ממנו מחשבות שונאינו

אבינו מלכנו הפר עצת אויבינו

אבינו מלכנו שלח רפואה לחולי עמך

אבינו מלכנו עצור מגפה מנחלתך

אבינו מלכנו כלה דבר וחרב ומשחית מבני בריתך

אבינו מלכנו זכור כי עפר אנחנו

אבינו מלכנו עשה למענך ולא למעננו

אבינו מלכנו קרע לנו גזר דיננו

אבינו מלכנו מחוק שטר חובותינו

אבינו מלכנו סלח ומחל לעונותינו

אבינו מלכנו מחה והעבר פשעינו מנגד עיניך
 אבינו מלכנו החזירנו בתשובה שלימה לפניך
 אבינו מלכנו כתבנו בספר חיים
 אבינו מלכנו כתבנו בספר זכרון
 אבינו מלכנו כתבנו בספר זכיות
 אבינו מלכנו כתבנו בספר פרנסה וכלכלה
 אבינו מלכנו הצמח לנו ישועה בקרוב
 אבינו מלכנו קבל ברחמים את תפלתנו
 אבינו מלכנו עשה למען שמך הגדול
 אבינו מלכנו עשה למען רחמיך הרבים ורחם עלינו

ובמוסף מוציאין ס"ת וקורין ביום ראשון מן זה' פקד את שרה עד ויהי אחר הדברים האלה והאלוהים נסה. וקורא המפטיר ובחדש השביעי באחד לחדש עד סוף פסקא. ומפטירין בראש שמואל מן ויהי איש אחד מן הרמתיים עד וירם קרן משיחו. ביום שני קורין מן ויהי אחר הדברים האלה עד סוף פסקא. ומפטירין בירמיה כה אמר ה' מצא חן במדבר עד הבן יקיר לי אפרים. וכשהן יושבין קודם שיעמדו בתפלה אוחז שליח צבור שופר בידו, ומברך. ברוך אתה ה' אלוהינו מלך העולם אשר קדשנו במצותיו וצונו לשמוע קול שופר. ומברך שהחיינו

ותוקע:

תשר"ת תש"ת תר"ת
 תקיעה, שלשה שברים, תרועה, ותקיעה, שלשה פעמים.
 תקיעה, שלשה שברים, ותקיעה, שלושה פעמים.
 תקיעה, תרועה, תקיעה, שלשה פעמים.
 כמו ששנינו סדר תקיעות שלש של שלש שלש. אתקין ר' אבהו בקסרי, פעם ראשונה קשר"ק, שניה קש"ק, שלישית קר"ק. וכל כך למה, כדי לערבב את השטן. דאמר ר' יצחק למה תוקעין בר"ה. למה תוקעין, רחמנא אמר תקעו. אלא למה תוקעין ומריעין כשהן יושבין ותוקעין ומריעין כשהן עומדין, כדי לערבב את השטן.

ולאחר שתוקעין מחזירין ס"ת למקומו ועומדין בתפלת מוסף ומתפללין. ותקנו חז"ל בתפלת המוספין של ר"ה תשע ברכות, אבות וגבורות וקדושת השם. וכולל מלכיות עם קדושת היום, ותוקע. זכרונות, ותוקע. שופרות, ותוקע. ואומר עבודה והודאה וברכת כהנים.

ומה ראו לומר מלכיות תחלה ואח"כ זכרונות ושופרות, לומר לך המליכה עליך תחלה ואח"כ בקש ממנו שיזכור לך. ובמה, בשופר. דכתיב והיה ביום ההוא יתקע בשופר גדול. אין פוחתין מעשרה מלכיות, מעשרה זכרונות, מעשרה שופרות, ואם אמר שלש מכולן יצא, כנגד תורה נביאים וכתובים. וכן הלכה. מתחיל בתורה ואומר ככתוב בתורתך. ואחריו בכתובים ואומר ככתוב בדברי קדשך. ומסיים בנביאים ואומר ועל ידי עבדיך הנביאים.

ותנן כשם ששליח צבור חייב, כך כל יחיד ויחיד חייב. רבן גמליאל אומר שליח צבור מוציא את הרבים ידי חובתן. ואמר רב הונא צפורה אמר ר' יוחנן הלכה כרבן גמליאל. ובמקום שיש שליח צבור אין היחיד חייב, שהלכה כרבן גמליאל, אבל במקום שאין שליח צבור, חייב. והני (מילי) בני העיר שאין באין לבית הכנסת חייבין, שלא פטר רבן גמליאל אלא עם שבשדות, הואיל ואניסי. והני (מילי) דקיימי בבית הכנסת, ששומעין משליח צבור. אבל הני דעיר לא. ובמקום שיש שליח צבור עומדין בתפלה ומתפללין ביחיד שבע ברכות, וכשירד שליח צבור בברכות, בברכה ראשונה תוקעין קשר"ק. ובשניה, קש"ק. ובשלישית קר"ק. ולאחר התפלה מריעין בלא תקיעה ובלא שלשה שברים, וכך מנהג בשתי ישיבות.

ועומדין בתפלת מוסף ומתפללין. ואומר בסוף מגן, זכרנו לחיים. ובסוף מחיה, אומר מי כמוך אב הרחמן. ואומר

לדור ודור המליכו לאל כי הוא לבדו מרום וקדוש, ושבחך אלוהינו מפנינו לא ימוש לעולם ועד כי מלך גדול אתה.

ובכן, ובכן, ובכן, עד המלך הקדוש.

אתה בחרתנו כו' עד זכר ליציאת מצרים.

אלוהינו וא"א, מפני חטאינו גלינו מארצנו ונתרחקנו מעל אדמתנו ואין אנו יכולים להקריב לפניך קרבן ולהשתחוות לפניך בבית בחירתך בבית הגדול והקדוש שנקרא שמך עליו מפני היד שנשתלחה במקדשך. ובכן יהי רצון מלפניך ה' אלוהינו ואלוהי אבותינו מלך רחמן שתשוב ותרחה עלינו ועל מקדשך ברחמיך הרבים. ותבנהו מהרה ותגדל כבודו. אבינו מלכנו אלוהינו גלה כבוד מלכותך עלינו מהרה והופע והנשא עלינו לעיני כל חי. וקרב פזורינו מבין הגוים ונפוצותינו כנס מירכתי ארץ. והביאנו לציון עירך ברנה ולירושלים עיר מקדשך בשמחת עולם. ושם נעשה לפניך את קרבנות חובותינו תמידין כסדרן ומוספין כהלכתן. ומוסף יום הזכרון הזה נעשה ונקריב לפניך באהבה כמצות רצונך כמו שכתבת עלינו בתורתך על ידי משה עבדך כאמור.

ובחדש השביעי באחד לחדש מקרא קדש יהיה לכם כל מלאכת עבודה לא תעשו, יום תרועה יהיה לכם. ועשיתם עולה לריח ניחוח לה' פר בן בקר אחד איל אחד כבשים בני שנה שבעה תמימים. ומנחתם ונסכיהם כמדובר, שלשה עשרונים לפר ושני עשרונים לאיל ועשרון לכבש ויין כנסכו ושעיר לכפר ושני תמידין כהלכתן.

ושליח צבור כשמגיע כאן אומר עלינו לשבח לאדון הכל. אבל יחיד במקום שיש שליח צבור אומר, אלוהינו ואלוהי אבותינו מלוך על כל העולם כולו בכבודך, עד ומלכותו בכל משלה.

והשיאנו, עד ומבלעדיך אין לנו מלך אלא אתה. ברוך אתה ה' מלך על כל הארץ מקדש ישראל ויום הזכרון.

ואומר עבודה. ובסוף עבודה והודאה אומר זכור רחמיך וכבוש כעסך. ובסוף הודאה אומר וכתוב לחיים. ושים שלום, ובסוף אומר ובספר חיים.

ויורד שליח צבור לפני התיבה ואומר אבות ומזכיר זכרונות לחיים וגבורות מזכיר מי כמוך אב הרחמן וקדושת השם. ובכן, ובכן, ובכן, חותם המלך הקדוש. כשם שמזכיר היחיד, ומתחיל בקדושת היום, אתה בחרתנו וכו' עד שיסיים הפסוקים. ומתחיל ואומר

עלינו לשבח לאדון הכל לתת גדולה ליוצר בראשית. שלא עשאנו כגויי הארצות ולא שמנו כמשפחות האדמה. שלא שם חלקנו כהם וגורלנו ככל המונם שהם משתחווים להבל וריק ומתפללים אל אל לא יושיע. ואנו כורעים ומשתחווים לפני מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא. שהוא נוטה שמים ויוסד ארץ ומושב יקרו בשמים ממעל ושכינת עזו בגבהי מרומים. הוא אלוהינו ואין עוד אחר. אמת מלכנו ואפס זולתו. ככתוב בתורתו וידעת היום והשבות אל לבבך כי ה' הוא האלוהים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת אין עוד.

על כן נקוה לך ה' אלוהינו לראות מהרה בתפארת עזך להעביר גלולים מן הארץ והאלילים כרות יכרתון. לתקן עולם במלכות שדי וכל בני בשר יקראו בשמך להפנות אליך כל רשעי ארץ. יכירו וידעו כל יושבי תבל כי לך תכרע כל ברך תשבע כל לשון. לפניך ה' אלוהינו יכרעו ויפולו. ולכבוד שמך יקר יתנו. ויקבלו כלם את עול מלכותך. ותמלוך עליהם מהרה לעולם ועד. כי המלכות שלך היא. ולעולמי עד תמלוך בכבוד. כתוב בתורתך. ה' ימלוך לעולם ועד. ונאמר לא הביט און ביעקב ולא ראה עמל בישראל ה' אלוהיו עמו ותרועת מלך בו. ונאמר, ויהי בישורון מלך בהתאסף ראשי עם יחד שבטי ישראל.

ובדברי קדשך כתוב לאמר. כי לה' המלוכה ומושל בגוים. ונאמר, ה' מלך גאות לבש לבש ה' עז התאזר אף תכון תבל בל תמוט. ונאמר, שאו שערים ראשיכם והנשאו פתחי עולם ויבא מלך הכבוד. מי זה מלך הכבוד ה' עזוז גבור ה' גבור מלחמה. שאו שערים ראשיכם ונשאו פתחי עולם ויבא מלך הכבוד מי הוא זה מלך הכבוד ה' צבאות הוא מלך הכבוד סלה.

ועל ידי עבדיך הנביאים כתוב לאמר. כה אמר ה' מלך ישראל וגואלו ה' צבאות אני ראשון ואני אחרון ומבלעדי אין אלוהים. ונאמר, ועלו מושיעים בהר ציון לשפוט את הר עשו והיתה לה' המלוכה. ונאמר והיה ה' למלך על כל הארץ ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד.

ובתורתך ה' אלוהינו כתוב לאמר. שמע ישראל ה' אלוהינו ה' אחד.

או"א מלוך על כל העולם כולו בכבודך וכו' והשיאנו ה' אלוהינו כו'. ותוקע קשר"ת.

היום הרת עולם. היום יעמיד במשפט כל יצורי עולם. אם כבנים אם כעבדים. אם כבנים רחמנו כרחם אב על בנים. ואם כעבדים, עינינו לך תלויות עד שתחננו. ותוציא לאור משפטנו, קדוש.

יערב לפניך קול תחנונינו, אל רם ונשא. מבין מביט מאזין מקשיב קול תרועתנו, ותקבל ברצון זכר מלכותנו.

אתה זוכר מעשה עולם. ופוקד כל יצורי קדם. לפניך נגלו כל תעלומות והמון נסתרות שמבראשית. כי אין שכחה לפני כסא כבודך ואין נסתר מנגד עיניך. אתה זוכר את כל המפעל וגם כל היצור לא נכחד ממך. הכל גלוי וצפוי לפניך ה' אלוהינו צופה ומביט עד סוף כל הדורות. כי תביא חק וזכרון להפקד כל רוח ונפש. להזכר מעשים רבים והמון נסתרות לאין תכלית. מראשית כזאת הודעת ומלפנים אותה גלית. זה היום תחלת מעשיך זכרון ליום ראשון כי חק לישראל הוא משפט לאלוהי יעקב.

ועל המדינות בו יאמר איזו לחרב ואיזו לשלום איזו לרעב ואיזו לשובע. ובריות בו יפקדו להזכירם לחיים ולמות. מי לא נפקד ביום הזה כי זכר כל היצור לפניך בא, מעשה איש ופקודתו ועלילות מצעדי גבר. מחשבות אדם ותחבולותיו ויצרי מעללי איש. אשרי איש שלא ישכחך וכן אדם יתאמץ בך. כי דורשיך לעולם לא יכשלו ולא תכלים לנצח כל החוסים בך. כי זכר כל המעשים לפניך בא ואתה דורש מעשה כלם. וגם את נח באהבה זכרת ותפקדהו בדבר ישועה ורחמים בהביאך את מי המבול לשחת כל בשר מפני רוע מעלליהם. על כן זכרנו בא לפניך ה' אלוהינו להרבות זרעו כעפרות תבל וצאצאיו כחול הים. ככתוב בתורתך. ויזכר אלוהים את נח ואת כל החיה ואת כל הבהמה אשר אתו בתבה ויעבר אלוהים רוח על הארץ וישכו המים. ונאמר וישמע אלוהים את נאקתם ויזכור אלוהים את בריתו את אברהם את יצחק ואת יעקב. ונאמר, וגם אני שמעתי את נאקת בני ישראל אשר מצרים מעבידים אותם ואזכר את בריתי. ובדברי קדשך כתוב לאמר. זכר עשה לנפלאותיו חנון ורחום ה'. ונאמר, טרף נתן ליראיו יזכר לעולם בריתו. ונאמר, ויזכר להם בריתו וינחם כרב חסדיו.

ועל ידי עבדיך הנביאים כתוב לאמר. הלוך וקראת באזני ירושלים לאמר. כה אמר ה' זכרתי לך חסד נעורייך אהבת כלולותיך, לכתך אחרי במדבר בארץ לא זרועה. ונאמר, וזכרתי אני בריתי אותך בימי נעוריך והקימותי לך ברית עולם. ונאמר, הבן יקיר לי אפרים אם ילד שעשועים כי מדי דברי בו זכר אזכרנו עוד. על כן המו מעי לו רחם ארחמנו נאם ה'.

או"א זכרנו בזכרון טוב לפניך ופקדנו בפקודת רחמים משמי שמי קדם. וזכר לנו ה' אלוהינו את הברית ואת החסד ואת השבועה שנשבעת לאברהם אבינו בהר המוריה. ותראה לפניך עקדה שעקד את בנו על גבי המזבח וכבש רחמיו לעשות רצונך בלבב שלם. כן יכבשו רחמך את כעסך ויגולו רחמך על מדותיך ובטובך הגדול ישוב חרון אפך מעמך ומעירך ומנחלתך. וקיים לנו ה' אלוהינו את הדבר שהבטחתנו בתורתך על ידי משה עבדך כאמור, וזכרתי להם ברית ראשונים אשר הוצאתי אותם מארץ מצרים לעיני הגוים להיות להם לאלוהים אני ה'. כי זוכר כל המעשים אתה הוא מעולם ואין שכחה לפני כסא כבודך ועקדת יצחק לזרעו תזכור. ברוך אתה ה' זוכר הברית.

ותוקע קש"ק. היום הרת עולם היום יעמיד וכו'.

יערב לפניך קול תחנונינו. אל רם ונשא, מבין מביט מאזין מקשיב קול תרועתנו. תקבל ברצון זכר זכרונותינו.

אתה נגלית בענן כבודך על עם קדשך לדבר עמהם. מן השמים השמעתם קולך ונגלית עליהם בערפלי טוהר. גם כל העולם כלו חל מפניך ובריות בראשית חרדו ממך. בהגלותך מלכנו על הר סיני ללמד לעמך תורה ומצות. ותשמיעם את הוד קולך ודברות קדשך מלהבות אש. בקולות וברקים עליהם נגלית ובקול שופר עליהם הופעת.

ככתוב בתורתך, ויהי ביום השלישי בהיות הבקר ויהי קולות וברקים וענן כבד על ההר וקול שופר חזק מאד. ויחרד כל העם אשר במחנה. ונאמר ויהי קול השופר הולך וחזק מאד, משה ידבר והאלוהים יענו בקול. ונאמר, וכל העם רואים את הקולות ואת הלפידים ואת קול השופר ואת ההר עשן, וירא העם וינעו ויעמדו מרחוק.

ובדברי קדשך כתוב לאמר. עלה אלוהים בתרועה ה' בקול שופר. ונאמר, בחצוצרות וקול שופר הריעו לפני המלך ה'. ונאמר, תקעו בחדש שופר בכסה ליום חגנו. כי חוק לישראל הוא משפט לאלוהי יעקב. ונאמר, הללויה הללו אל בקדשו וכו' עד כל הנשמה תהלל יה הללויה. ועל ידי עבדיך הנביאים כתוב לאמר. והיה ביום ההוא יתקע בשופר גדול ובאו האובדים בארץ אשור והנדחים בארץ מצרים. והשתחוו לה' בהר הקדש בירושלם. ונאמר, כל יושבי תבל ושוכני ארץ. כנשא נס הרים תראו וכתקע שופר תשמעו. ונאמר, וה' עליהם יראה ויצא כברק חצו, ואדני אלוהים בשופר יתקע והלך בסערות תימן. ה' צבאות יגן עליהם.

או"א תקע בשופר גדול לחרותנו ושא נס לקבץ נדחינו. וקרב פזורינו מבין הגוים ונפוצותינו כנס מירכתי ארץ. והביאנו לציון עירך ברינה ולירושלם עיר מקדשך בשמחת עולם. אנא קים לנו ה' אלינו את הדבר שהבטחתנו בתורתך על ידי משה עבדך מפי כבודך כאמור.

וביום שמחתכם ובמועדיכם ובראשי חדשיכם ותקעתם בחצוצרות על עלתיכם ועל זבחי שלמיכם והיו לזכרון לפני אלוהיכם אני ה' אלוהיכם.

כי אתה שומע קול שופר ומאזין תרועה ואין דומה לך. בא"י שומע קול תרועת עמו ישראל ברחמים.

ותוקע קר"ק. היום הרת וכו' זכר שופרותינו.

רצה ומודים, ושים שלום.

ולאחר התפלה מריעין בלא תקיעה ובלא שלשה שברים. מריע תרועה גדולה כדי לערבב את השטן.

ויחיד במקום שאין שליח צבור, מתפלל שבע ברכות ואומר עלינו לשבח ולאחר שסיים תפלתו תוקע תשר"ת תש"ת תר"ת. בד"א בשלא היה חבר עיר, אבל היה חבר עיר שומען על סדר ברכות, דתנן מי שבירך ואח"כ נתמנה לו שופר לתקוע, תוקע ומריע ותוקע שלשה פעמים, ואמרינן טעמא שלא היה לו שופר מעיקרא, הא הוי ליה שופר מעיקרא, כי שמע להו אסדר ברכות שמע להו. רב פפא בר שמואל קם לצלויי. אמר ליה לשמעיה חזי כי נהירנא לך תקע לי. אמר ליה רבא לא אמרו אלא בחבר עיר. תניא נמי הכי כשהוא שומען, שומען על הסדר ושלא על סדר ברכות. ויחיד שלא תקע, חברו תוקע לו. ויחיד שלא בירך, אין חברו מברך לו.

תפלת מנחה כתפלת יוצר.

ובתפלת ערבית במוצאי יום טוב אומר אתה הבדלת, כדרך שאומרים במוצאי שבתות.

בראש השנה שחל להיות בשבת אין תוקעין.
 ותפילה של חול של כל עשי"ת מר"ה ועד יוה"כ, אומר זכרנו לחיים, ומי כמוך אב הרחמן,
 המלך הקדוש, זכור רחמך, וכתוב לחיים, ובספר חיים, אבינו מלכנו, ונפלין על פניהם ועומד
 שליח ציבור ואומר אבינו מלכנו חננו וכו', ואנחנו לא נדע וכו', ומקדש. ועשרת ימי תשובה
 שבין ראש השנה ליום הכיפורים בשחרית ובמנחה אומר אבינו מלכנו.

סדר יום הכפורים

ערב יום הכפורים טובל אדם או בשבע שעות או בשמונה שעות. ת"ר מצות וידוי ערב יום
 הכפורים עם חשיכה, אבל אמרו חכמים מתודה אדם קודם אכילה ושתייה שמא תטרף דעתו
 בסעודה. הלכך חייב אדם להתודות קודם אכילה. והיכן אומרה, היחיד לאחר תפלתו, ושליח
 צבור אומרה באמצע תפלה. וכיצד מתודה, מתפלל שמנה עשרה כדרך שמתפלל בכל יום,
 ואחר המברך את עמו ישראל בשלום, אומר כך:

אלוהינו וא"א תבא לפניך תפלתנו ואל תתעלם מתחינתנו שאנו עזי פנים וקשי עורף, ואיך נאמר לפניך ה'
 אלוהינו ואלוהי אבותינו צדיקים אנחנו ולא חטאנו אבל חטאנו.

אשמנו בגדנו גזלנו דברנו דופי העוינו והרשענו זדנו חמסנו טפלנו שקר. יעצנו רע כזבנו לצנו מרדנו נאצנו
 סררנו עוינו פשענו צררנו קשינו עורף. רשענו שחתנו תעבנו וסרנו ממצותיך וממשפטיך הטובים ולא שוה
 לנו. ואתה צדיק על כל הבא עלינו כי אמת עשית ואנחנו הרשענו.

מה נאמר לפניך יושב מרום ומה נספר לפניך שוכן שחקים. הלא הנסתרות והנגלות אתה יודע.
 אתה יודע רזי עולם ותעלומות סתרי כל חי. אתה חופש כל חדרי בטן רואה כליות ולב. אין דבר נעלם ממך
 ואין נסתר מנגד עיניך.

יהי רצון מלפניך ה' או"א שתמחול לנו על כל עונותינו ותסלח לנו על כל פשעינו ותכפר לנו על כל
 חטאתינו.

על חטא שחטאנו לפניך באונס.

על חטא שח"ל בבלי דעת.

על חטא שח"ל בגלוי.

על חטא שח"ל בדעת ובמרמה.

על חטא ש"ל בהרהור הלב.

על חטא ש"ל בידוי פה.

על חטא ש"ל בזדון.

על חטא ש"ל בחזק יד.

על חטא ש"ל בטומאת שפתים.

על חטא ש"ל ביצר הרע.

על חטא ש"ל ביודעים.

על חטא ש"ל בלא יודעים.

על חטא ש"ל בנשך ובמרבית.

על חטא ש"ל בשיח שפתותינו.

על חטא ש"ל בכחש ובכזב.

על חטא ש"ל בלשון הרע.

על חטא ש"ל במראית עין.

על חטא ש"ל בעינים רמות.

על חטא ש"ל בפתחון פה.

על חטא ש"ל בצעדי רגלים.

על חטא ש"ל בקפיצת יד.

על חטא ש"ל ברצון.

על חטא ש"ל בשגגה.

על חטא ש"ל בתמהון לבב.

על חטאים שאנו חייבים עליהם אשם.

על חטאים שאנו חייבים עליהם חטאת.

על חטאים שאנו חייבים עליהם קרבן.

על חטאים שאנו חייבים עליהם כרת.

על חטאים שאנו חייבים עליהם מלקות ארבעים.

על חטאים שאנו חייבים עליהם מיתה בידי שמים.

על חטאים שה"ע ארבע מיתות בית דין, סקילה שריפה הרג וחנק.

על מצות עשה ועל מצות לא תעשה. בין שיש בה קום עשה, ובין שאין בה קום עשה. על הגלויים לנו ועל שאין גלויים לנו. הגלויים כבר אמרנום לפניך. ואת שאין גלויים לנו הכל גלוי לפניך כדבר שנאמר הנסתרות לה' אלוהינו והנגלות לנו ולבנינו עד עולם לעשות את כל דברי התורה הזאת.

אלוהי, עד שלא נוצרתי איני כדי. ועכשו שנוצרתי כאלו לא נוצרתי. עפר אני בחיי קו"ח במיתתי, והרי אני לפניך ככלי מלא בושה וכלימה. יהר"מ ה' אלוהי שלא אחטא עוד, ומה שחטאתי מרוק ברחמיך הרבים אבל לא ע"י יסורין. יהיו לרצון אמרי פי והגיון לבי לפניך ה' צורי וגואלי.

ושליח צבור אומר זה הוידוי לאחר שיסיים תפלתו בפני הקהל כדי להוציא את הרבים ידי חובתן. ואח"כ אומר אבינו מלכנו אין לנו מלך אלא אתה כו'. ואומר יתגדל, תתקבל, ואין נופלין על פניהם. וזה הוידוי של חמש תפלות. למנחה של חול, לתפלה של ערבית, ותפלה של שחרית, של מוסף, ושל מנחה של יום הכפורים, חוץ מתפלת נעילה שהוא מתודה אתה גותן יד לפושעים.

וכך אמר ריש מתיבתא, מנהג שלנו ובבית רבינו שבבבל, לאחר שאוכלין וחוזרין לבתי כנסיות להתפלל תפלת ערבית, כיון שעומד שליח צבור לפרוס את שמע, מברך ברוך שהחיינו. וכל כך למה, שמא יהיה אחד מישראל שלא בירך, אבל אם רצה תלמיד חכם לברך בפני עצמו כשהולך לבית הכנסת הרשות בידו, שאמרנו הלכתא אומר זמן בראש השנה וביום הכפורים. ואמרו זמן, אמרו אפילו בשוק.

ויש מי שעושין כך, כשעומד שליח צבור מתחיל ואומר.

כל נדרים ואיסורים ושבועות וקיומין וחרמין, שנדרנו ושארנו ושנשבוענו ושקיימנו על נפשנו בשבועה, מיום הכפורים שעבר עד יום הכפורים הזה הבא עלינו, בכלום חזרנו ובאנו לפני אבינו שבשמים, אם נדר נדרנו אין כאן נדר, ואם שבועה נשבוענו אין כאן שבועה, אם קיום קיימנו אין כאן קיום. בטל הנדר מעיקרו, בטלה השבועה מעיקרה, בטל הקיום מעיקרו. אין כאן לא נדר ולא איסור ולא חרם, ולא שבועה, ולא קיום. יש כאן מחילה וסליחה וכפרה. ככתוב בתורתך ונסלח לכל עדת בני ישראל ולגר הגר בתוכם כי לכל העם בשגגה.

ואומר ברוך שהחיינו, לפי שאין כוס ביום הכפורים לאומר.

אבל שגרו ממתבתא הקדושה שמנהג שטות הוא זה ואסור לעשות כן.

ומתחיל: והוא רחום עד פורס סוכת שלום עלינו ועל כל עדת בני ישראל ועל ירושלים.

וסדר התפלות כך הוא:

יחיד אומר בסוף מגן, ורצה והנחל לבניהם את יום הכפורים הזה באהבה, לסליחה ולמחילה וכפרה ולמחול בו את כל עונותינו. זכרנו לחיים וכו'.

ובאתה גבור אומר מי כמוך וכו'. לדור ודור. וקודם שיחתום אומר ובכן תן פחדך, ובכן תן כבוד, ובכן צדיקים וכו'.

אתה בחרתנו מכל העמים וכו' עד את יום הכפורים הזה. את יום מקרא קדש הזה. את יום סליחת העון הזה, למחילה ולסליחה ולכפרה ולמחול בו את כל עונותינו זכר ליציאת מצרים.

אבל חטאנו אנחנו ואבותינו. אשמנו בגדנו העוינו והרשענו וסרנו ממצותיך וממשפטיך הטובים ולא שוה לנו. ואתה צדיק עלינו כי אמת עשית ואנחנו הרשענו,

או"א מחול לעונותינו ביום הכפורים הזה, ביום מקרא קדש הזה, ביום סליחת העון הזה, מחה והעבר פשעינו מנגד עיניך, כאמור אנכי אנכי הוא מוחה פשעיך למעני וחטאתיך לא אזכור. ונאמר, מחיתי כעב פשעיך וכענן חטאתיך שובה אלי כי גאלתיך. ונאמר, כי ביום הזה יכפר עליכם לטהר אתכם מכל חטאתיכם לפני ה' תטהרו. כי אתה סולחן לישראל ומוחלן לשבטי ישורון ודברך אמת וקים לעד, ומבלעדיך אין לנו מלך מוחל וסולח אלא אתה. בא"י מלך מוחל וסולח לעונותינו ולעונות עמו בית ישראל ומעביר אשמותינו בכל שנה ושנה, מלך על כל הארץ מקדש ישראל ויום הכפורים.

ואם חל להיות בשבת אומר מקדש השבת וישראל ויום הכפורים.

ואומר רצה ומודים, ושים שלום, ומתודה אתה יודע וכו'. זו היא תפלת יחיד.

ולאחר שמסיימין הצבור תפלת וידוי אין שם ירידת שליח צבור לפני התיבה, אלא כסדר שבין ראש השנה ליום הכפורים לעמוד ולסדר סליחות ודברי תחנה ובקשה וכך המנהג להתחיל באבינו מלכנו ולסדר כמו שכתוב למעלה, ולאחר שמסיים ואומר א"מ עשה למען רחמיך הרבים רחם עלינו, מתחיל ופותח בסליחות:

סלח לנו אבינו כי אתה ה', למען שמך ה' כי לא על צדקותינו, כי על רחמיך הרבים אנו בטוחין. וסליחות, וסילוק. ואומר וכשחטאו אבותינו במדבר וכו' ולירושלים עירך וכו' וידוי. ויש שמוסיפין כגון, שובה ישראל ומי אל כמוך באלפא ביתא, אבל סיום הענין כי אסלח לאשר אשאר. ומקדש ונפטרין לבתיהם.

אבל יום הכפורים שחל להיות בשבת, לאחר סיום תפלת לחש יורד שליח צבור ואומר, ויכלו ומגן אבות בדברו כסדר כל שבת ושבת, וחותרם ברוך מקדש השבת, ותו לא. דקיימ"ל הלכתא כרבא, דאמר רבא יום טוב שחל להיות בשבת, שליח צבור היורד לפני התיבה ערבית אינו צריך להזכיר של יום טוב, שאלמלא שבת אין שליח צבור יורד לפני התיבה ערבית ביום טוב. ואף על גב דבנעילה דיומא דכפורי מדכרינן, התם היינו טעמא יום הוא שנתחייב בארבע תפלות, אבל מגן אבות בדברו דבשבת בדין הוא דלא צריך, ורבנן הוא דתקון משום סכנה דבי שמשי כדכתיבנא לעיל, וכיון דבשבת גופה משום מילתא איתקן, (מקדש) בכל יומא [טבא] דיקלע בשבתא, מקדש השבת חתמינן ותו לא מידי.

ובשחרית מתכנסין לבתי כנסיות, ופותח החזן בסדר ברכות וזמירות של שבת ומוסיפין עליהם, וכך הוא מסדרן, אומר מתחלה,

הודו לה' קראו בשמו עד ואראהו בישועתי
תפלה לדוד, שמעה ה' צדק וכו' עד גמירא.
לדוד, אליך ה' נפשי אשא עד גמירא.
לדוד, משכיל אשרי נשוי פשע כסוי חטאה עד גמירא.
למנצח מזמור לדוד שיר, לך דומיה תהלה עד גמירא.
מזמור לדוד, בבא אליו נתן הנביא עד גמירא.
למנצח בנגינות מזמור שיר, אלוהים יחננו עד גמירא.
לדוד ברכי נפשי את ה' וכל קרבי עד גמירא.
ברכי נפשי את ה', ה' אלוהי גדלת מאד וכו' עד גמירא.

וגומר כל הזמירות ואומר ברוך שאמר, ויש שאומרים בו יותר ממאה ברכות ממה שתקנו ראשונים ופסוקי דזמרא. ואומר נשמת והודאות, יוצר אור, ואמת ויציב. ועומדין ומתפללין מגן ומחיה, והתפלה כולה כמו ערבית, כשם שכתוב למעלה. ומתודה, אתה יודע רזי וכו'. זו היא תפלת יחיד.

ויורד שליח צבור ואומר במגן ומחיה והמלך הקדוש, מעמד שיש בו ריצוי וסליחה, ולא דבר של חובה הוא להרבות או להמעיט. ולפניו אין אומר אלא דבר מועט בהללו שלש ברכות ראשונות, אבל סליחות ורחמים חובת היום הוא, וכשמגיע עד לפני ה' תטהרו אומר סליחות שבעה, ומתודה ג' פעמים, ואומר אתה יודע ומסיים כי אתה סלחן לישראל ומוחלן לשבטי ישורון. בא"י מלך על כל הארץ מקדש ישראל ויום הכפורים.

ואומר רצה ומודים. ושם שלום, ואומר אבינו מלכנו ומקדש, וזו היא תפלת שחרית.

ובמוסף מוציאין שתי ספרי תורות, וקורין ששה בני אדם בענין אחרי מות, עד ויעש כאשר צוה ה' את משה.

ומפטיר קורא מן ובעשור לחדש השביעי עד סוף פסקא, ומפטיר בישעיה כי כה אמר רם ונשא עד כי פי ה' דבר, ואומר אשרי יושבי ביתך. ומחזיר ס"ת למקומו ומקדש. ועומדין ומתפללין בלחש, ואומר:

ה' שפתי תפתח עד למען שמו באהבה וזכרנו לחיים אל מלך חפץ בחיים, כתבנו בספר למענך אלוהים חיים אל חי ומגן בא"י מגן אברהם.

אתה גבור וכו' ואומר אתה בחרתנו וכו' עד זכר ליציאת מצרים.

מפני חטאינו גלינו מארצנו ונתרחקנו מעל אדמתנו, ואין אנו יכולין לעשות לפניך את קרבנות חובותינו ולהשתחוות לפניך בבית בחירתך בבית הגדול והקדוש שנקרא שמך עליו, מפני היד שנשתלחה במקדשך, ובכן יהי רצון מלפניך ה' אלוהינו ואלוהי אבותינו מלך רחמן שתשוב ותרם עלינו ועל מקדשך ברחמך הרבים ותבנהו מהרה ותגדל כבודו. אבינו מלכנו ואלוהינו גלה כבוד מלכותך עלינו מהרה והופע והנשא עלינו לעיני כל חי. וקרב פזורינו מבין הגוים ונפוצותינו כנס מירכתי ארץ. והביאנו לציון עירך ברנה ולירושלם עיר מקדשך בשמחת עולם. ושם נעשה לפניך קרבן חובותינו תמידין כסדרן ומוספין כהלכתן. את מוסף יום הכפורים הזה נעשה לפניך באהבה כמצות רצונך כמו שכתבת עלינו בתורתך על ידי משה עבדך כאמור.

ובעשור לחודש השביעי הזה מקרא קדש יהיה לכם ועניתם את נפשותיכם כל מלאכה לא תעשו. והקרבתם עולה לה' ריח ניחח, פר בן בקר אחד, איל אחד, כבשים בני שנה שבעה, תמימים יהיו לכם. ומנחתם ונסכיהם כמדובר... ויין כנסכו ושעיר לכפר ושני תמידין כהלכתן.

אבל אנחנו חטאנו והעוינו והרשענו ומרדנו וסרנו ממצותיך וממשפטיך הטובים ולא שוה לנו. ואתה צדיק על כל הבא עלינו כי אמת עשית ואנחנו הרשענו.

אלוהינו ואלוהי אבותינו מחול לעונותינו ביום הכפורים הזה מחה והעבר פשעינו מנגד עיניך. כאמור. אנכי אנכי מוחה פשעיך... ונאמר. מחיתי כעב פשעיך... ונאמר כי ביום הזה יכפר עליכם... לפני ה' תטהרו. כי אתה סלחן לישראל ומחלן לשבטי ישורון ומבלעדיך אין לנו מלך מוחל וסולח אלא אתה. בא"י מלך מוחל וסולח לעונותינו ולעונות עמו ישראל ומעביר אשמותינו בכל שנה ושנה. מלך על כל הארץ מקדש ישראל ויום הכפורים.

רצה וכו' מודים עד בא"י המברך את עמו ישראל בשלום.

אלוהינו ואלוהי אבותינו תבא לפניך תפלתנו וכו' עד ואנחנו הרשענו, מה נאמר לפניך וכו'.

על חטא שחטאנו לפניך במזיד,

על חטא שחטאנו לפניך בשוגג,

על חטא שחטאנו לפניך בסתר,

על חטא שחטאנו לפניך בגלוי,

על חטא שחטאנו לפניך, באונס,

על חטא שחטאנו לפניך ברצון,

על חטא שחטאנו לפניך ביודעים,

על חטא שחטאנו לפניך בלא יודעים.

על חטאים שאנו חייבין עליהם אשם.

על חטאים שאנו חייבין עליהם קרבן.

על חטאים שאנו חייבין עליהם חטאת.

על חטאים שאנו חייבין עליהם מלקות ארבעים.

על חטאים שאנו חייבין עליהם כרת.

על חטאים שאנו חייבין עליהם מיתה וכרת.

על חטאים שאנו חייבין עליהם מיתה בידי שמים.

על חטאים שאנו חייבין עליהם ארבע מיתות בית דין. סקילה שריפה וכו',

אלוהי עד שלא נוצרתי כו'. עד אבל לא על ידי יסורין.

אלוהי נצור, יהיו לרצון אמרי פי והגיון לבי לפניך ה' צורי וגואלי, עושה שלום במרומיו, ברחמיו הוא

יעשה שלום עלינו ועל כל ישראל. אמן.

ואם חל (להיות) יום הכפורים להיות בשבת, אומר בכל תפלה ותפלה בין בערבית בין בשחרית בין במוסף בין בנעילה בין במנחה, שבתות למנוחה ויום המנוח הזה, ובמוסף אומר ומוספי יום המנוח הזה ויום הכפורים. ואומר רצה ומודים. ושים שלום. ומתודה, ואומר אתה יודע רזי עולם וכו', על חטא ועל חטאים. זו היא תפלת יחיד.

ושליח צבור אומר מגן וזכרנו, מחיה ומי כמוך. ואם רצה לומר קרובה אומר במגן ומחיה וקודם קדושה. ואומר לדור ודור, ובכך... ובכך... ובכך. ואומר בהללו שלוש ברכות כל מה שירצה, ולא דבר קצוב הוא, ולא חובה הוא, אלא כמו שירצה צבור להרבות או להמעט.

ואומר אתה בחרתנו וכו'. וכשמגיע לפני ה' תטהרו, אומר פסוק של יום ולא פסוק אחד הוא. יש אומרים שבעת ימים, וי"א אזכיר סלה, וי"א אתה כוננת, וי"א אצלצל, וי"א אשנן. מפני שכולן שוין ויש בהן הזאות וידיין והן חובת היום וסדר עבודות. וכשמסיים את הפסוק, אומר חמש סליחות בלבד מפני טורח [הצבור]. ומתודה ג' פעמים, ואומר אתה יודע כו' ומסיים:

כי אתה סולחן לישראל ומוחלן לשבטי ישורון וכו'.

רצה ומודים, וברכת כהנים, ושים שלום,

ואין אומר במוסף אבינו מלכנו. אלא אומר יתגדל בלבד.

ובמנחה מוציאין ס"ת, וקורין ג' כמעשה ארץ מצרים עד קדושים תהיו, ומפטיר ועלו מושיעים, ונבואת יונה, ומי אל כמוך. והקורא שלישי הוא המפטיר בנביא. והמפטיר בנביא במנחה מברך לאחריה ולפניה כל הברכות כולן כדרך שמברך בשחרית. ואומר אשרי. ואין שינוי בין שחרית למנחה. ובתפלת מנחה אין אומר לפנינו לא סליחה ולא רחמים, אלא אחר שמסיים את תפלתו אומר אבינו מלכנו כדכתיב לעיל.

והכי אמר רב נטרונאי, במנחה של יום הכפורים אין אומר שליח צבור אתה כוננת וסדר עבודה, ולא בשחרית, אלא במוסף בלבד, שמזכיר עבודות והזאות והודאות בשעת עבודת כהן גדול. וכיון שהזכיר במוסף למה הוא חוזר ומזכיר במנחה, הלכך אל יזכיר. וכן מנהג בשתי ישיבות. ולומר במנחה סליחות, הרשות בידו, שיום סליחה הוא. ובכל תפלה ותפלה ראוי לומר. ומנהג של ישיבה בשחרית אומר חמש, ובמוסף שבע, במנחה בנעילה שלוש, שלוש. ואם יש פנאי אומר חמש סליחות.

וסדר תפלת מנחה כסדר תפלת שחרית. ויורד שליח צבור לפני התיבה ואומר:

מגן, זכרנו, מחיה, מי כמוך, והמלך הקדוש, ואם רצה לומר קרובה הרשות בידו.

ואומר: אתה בחרתנו עד שמגיע לפני ה' תטהרו. ומתחיל ואומר ג' סליחות, ומתודה שלש פעמים.

ואומר: אתה יודע רזי עולם וכו'.

וחותם כי אתה סולחן לישראל רצה ומודים, ושים שלום.

ואומר אבינו מלכנו,

ואומר יתגדל. אבל במוסף אינו אומר אבינו מלכנו.

ובתפלת נעילה פותח באשרי ובא לציון גואל וכו' ואתה קדוש וכולה סדרא, ומקדש, ועומדין ומתפללין.

ואומרים מגן, וחתמנו בספר החיים וכו',

מחיה, מי כמוך אב הרחמן חותם יצוריו ברחמים.

לדור ודור, ובכך... ובכך... ובכך... עד המלך הקדוש.

אתה בחרתנו עד זכר ליציאת מצרים.

אלוהינו ואלוהי אבותינו. מחול לעונותינו וכו' עד לפני ה' תטהרו, או"א יעלה ויבא יגיע יראה וירצה, וכו' זכרוננו וזכרון אבותינו וזכרון ירושלים עירך וזכרון משיח בן דוד עבדך. וזכרון כל עמך ישראל לפניך לפליטה לטובה לחן לחסד ולרחמים, ביום הכפורים הזה, ביום מקרא קדש הזה, ביום סליחת העון הזה, למחילה ולסליחה ולכפרה ולמחל בו את כל עונותינו זכר ליציאת מצרים.

או"א מלוך על כל העולם כלו בכבודך וכו' עד ומלכותו בכל משלה. קדשנו במצותיך שים חלקנו בתורתך, שבענו מטובך שמח לבנו בישועתך, וטהר לבנו לעבדך באמת ודברך אמת וקיים לעד, ברוך אתה ה' מוחל וסולח לעונות עמו ישראל, מלך על כל הארץ מקדש ישראל ויום הכפורים.

רצה ומודים. וחתום לחיים וכו',

שים שלום ובספר חיים וכו'. ונחתם לפניך אנו וכל עמך ישראל לחיים ולשלום. בא"י המברך את עמו ישראל בשלום, אמן.

אלוהינו ואלוהי אבותינו תבא לפניך תפלתנו וכו'. עד כי אמת עשית ואנחנו הרשענו.

מה נאמר לפניך יושב מרום ומה נספר לפניך שוכן שחקים, הלא כל הנסתרות אתה יודע.

אתה נותן יד לפושעים וימינך פשוטה לקבל שבים, ותלמדנו להתודות לפניך על כל עונותינו למען תקבלנו בתשובה שלמה לפניך כאשים וכניחוחים, למען דבריך ודברי פה אל פה, בעבור אמרת. אין קץ לאשי חובותינו ואין מספר לניחוחי אשמותינו. ואתה יודע שאחריתנו רמה לפיכך הרבית סליחתנו. מה אנו מה חיינו, מה חסדנו מה צדקנו, מה ישענו, מה מעשינו, מה כחנו, מה גבורתנו. מה נאמר לפניך ה' אלוהינו, הלא הגבורים כאין לפניך, אנשי השם כלא היו, וחכמים כבלי מדע, ונבונים כבלי השכל. כי כל מעשינו תהו וימי חיינו הבל לפניך, ומותר האדם מן הבהמה אין כי הכל הבל.

אתה הבדלת אנוש מראש ותכירהו לעמוד לפניך. כי מי יאמר לך מה תפעל ואם יצדק מה יתן לך, ותתן לנו ה' אלוהינו באהבה את יום הכפורים הזה, את יום מקרא קדש הזה, את יום סליחת עון הזה, קץ ומחילה לכל עונותינו. למען נחזל מעושק ידינו ונשוב לעשות חוקי רצונך בלבב שלם. ואתה ברחמיך הרבים רחם עלינו, כי לא תחפוץ בהשחתת עולם, שנאמר דרשו ה' בהמצאו קראוהו בהיותו קרוב, יעזב רשע דרכו ואיש און מחשבותיו וישוב אל ה' וירחמהו ואל אלוהינו כי ירבה לסלוח.

ואתה אלוה סליחות חנון ורחום ארך אפים ורב חסד ואמת ונחם על הרעה ומרבה להטיב, ורוצה אתה בתשובתן של רשעים ואין אתה חפץ במיתתן, שנאמר אמור אליהם חי אני נאום ה' אלוהים אם אחפוץ במות הרשע כי אם בשוב רשע מדרכו וחיה שובו שובו מדרכיכם הרעים ולמה תמותו בית ישראל. ונאמר החפץ אחפוץ מות רשע נאום ה' אלוהים, הלא בשובו מדרכיו וחיה לה. ונאמר כי לא אחפוץ במות המת נאום ה' אלוהים, והשיבו וחיו. כי אתה סולחן לישראל ומוחלן לשבטי ישורון, ומבלעדיך אין לנו מוחל וסולח אלא אתה. ברוך אתה ה' המלך הסולחן.

אלוהי עד שלא נוצרתי וכו' עד אבל לא על ידי יסורין. ונאמר יהיו לרצון אמרי פי והגיון לבי לפניך ה' צורי וגואלי עושה שלום במרומיו ברחמיו הוא יעשה שלום עלינו ועל כל ישראל. אמן.

ושליח צבור אומר כ"ז באמצע התפלה, במקום שאומר אתה יודע, ומסיים כי אתה סולחן לישראל, וחותרם, אבל יחיד אסור לו לחתום בברכה בידו.

ושליח צבור יורד לפני התיבה בתפלת נעילה, ואומר מגן, ומחיה, לדור ודור, ובכן... ובכן... ובכן... וחותרם המלך הקדוש, ואומר אתה בחרתנו וגו' וכשמגיע עד לפני ה' תטהרו, אומר אבן מעמסה, ואם יש שהות ביום אומר אחר אבן מעמסה שלש סליחות, ומסיים את התפלה. ואומר רצה ומודים, ושים שלום.

ונופלים על פניהם ואומר רחמנא חטאנא, רחמנא אסכלנא. ויושבין ואומר שליח צבור אבינו מלכנו וכו' ואנחנו לא נדע, עשה למען שמך הגדול שיתגדל ויתקדש בעולם וכו'.

ובמנחה אין נושאים כהנים את כפיהם, ואף שליח צבור מזכיר בנעילה פעמים באהבה ואומרים שמע ישראל ה' אלוהינו ה' אחד, כמו במוסף, אבל בשחרית ובמנחה אין צריך לומר.

ואם חל יום הכפורים להיות בשבת, שליח צבור יורד בערבית ואומר ויכלו וקדושת שבת, מגן אבות בדברו וחותרם מקדש השבת. ואין צריך להזכיר יום הכפורים, ואח"כ אומר אבינו מלכנו על הסדר.

אבל בתפלת שחרית אומר במגן ורצה והנחיל לבניהם שבתות למנוחה ויום הכפורים הזה באהבה. ובמוסף אומר את מוספי יום השבת הזה ויום הכפורים הזה, ואין צריך להזכיר שבת יותר מאת מוספי שבת. אבל בחתימה חותרם מקדש השבת וישראל ויום הכפורים.

וכן כל מועדות שחלו להיות בשבת כך הוא סדורן, שאין שליח צבור היורד בערבית מזכיר של יום טוב, שאלמלא שבת אין שליח צבור יורד בערבית ביום טוב ולא ביום הכפורים, וזהו טעמא ופירושו.

ובאלו שלש עבודות ערבית שחרית מנחה, צריך שליח צבור לומר אבינו מלכנו. אבל במוסף אין אומר אבינו מלכנו.

ולאחר שמסיים תפלת נעילה, מתחיל שליח צבור מיד והוא רחום וכו', ברכו, אשר בדברו וכו', כדרך שמתפלל בחול, ואומר אתה הבדלת בחונן הדעת כמו שאומר במוצאי שבתות.

ובמוצאי יום הכפורים שחל להיות באמצע שבת, ובמוצאי יום טוב אין אומר ויהי נועם, שמתחלה כשקבעו אבות הראשונים לא קבעוה אלא למוצאי שבת לחול. ובמוצאי שבת גופה ליום טוב אין אומרים יהי נועם, כמו שכתוב למעלה. ולאחר עושה שלום תוקעין בשופר קשרק פעם אחת, והולכים לבתיהם לשלום.

ומבדילין על היין כדרך שמבדילין במוצאי שבת. ואעפ"י שחל להיות בחול מבדילין על האור, מפני שאסור להשתמש בו ביום הכפורים. שכך אמרו חכמים א"ר חייא בר אבא א"ר יוחנן מברכין על האור במוצאי שבתות ובמוצאי יום הכפורים, וכן עמא דבר וכן הלכה. מיהו משונה יום הכפורים משבת בדבר הזה, דבשבת מברכין על האור היוצא מן העצים ומן האבנים, וביום הכפורים מברכין על האור באור ששבת בלבד, אבל לא באור היוצא מן העצים ומן האבנים שאין מברכין בו אלא במוצאי שבתות בלבד.

ובערב יום הכפורים אין רשאים להטמין את החמין כמו שעושין בערבי שבתות, מפני שאין טומנין את החמין אלא לכבוד שבת, וזה נמצא אוכלו בחול במוצאי יום הכפורים, הילכך אין

בר ישראל רשאי להטמין בערב יום הכפורים, כדי שלא ימצא מטמין לכבוד החול. וכבר הפליגו בדבר זה אנשי אספמיא ועשו סמיכה שאין טומנים. אבל רב נטרונאי גאון הכי קאמר, להטמין תבשיל מערב יום הכפורים למוצאי יום הכפורים, למה הוצרך לכך, בשלמא להטמין בערב שבת, משום דקא בעי מיכל בשבת תבשיל, אלא למוצאי יום הכפורים חול הוא, למה הוצרך להטמין מערב יום הכפורים, ימתין למוצאי יום הכפורים ויעשה כל צרכיו. אבל איסור אין בה, והעושה אין ממחין בו, ואין מונעין אותו.

סדר רב עמרם גאון (הרפנס) סדר חג הסוכות

סדר חג הסוכות

בחג הסוכות ערבית שחרית ומנחה, אומר: אבות וגבורות וקדושת השם.

אתה בחרתנו וכו' עד זכר ליציאת מצרים.

או"א יעלה ויבא וכו' עד אל מלך חנון ורחום אתה.

והשיאנו וכו', והנחילנו ה' אלוהינו באהבה וברצון מועדי קדשך וישמחו בך ישראל מקדשי שמך. בא"י מקדש ישראל והזמנים.

ואומר רצה ומודים. ושים שלום וקדיש,

והולכין לבתיהם. ונכנסין בסוכה ואוכלין ושותין בה.

וחייב כל אחד מישראל לעשות סוכה לעצמו ולברך בה.

ברוך שהחיינו וקיימנו והגיענו לזמן הזה. וברוך שקדשנו במצותיו וצונו לישב בסוכה.

ובכל פעם ופעם צריך לברך, אלא כיון שאין לה קביעה אלא בישיבה בסעודה ויש קידוש וסעודה וכוס לפניו, סודרן על הכוס. ומנין שעל הכוס הוא סודרן, שכך אמרו חכמים סוכה ואחר כך זמן, ורבה בר בר חנה אמר זמן ואחר כך סוכה, והלכתא סוכה ואח"כ זמן, וזמן על הכוס של קידוש היום הוא סודר.

וכך מקדשין על הכוס, אומר:

ברוך אתה ה' אלוהינו מלך העולם בורא פרי הגפן.

ברוך אתה ה' אלוהינו מלך העולם אשר בחר בנו מכל עם ורוממנו מכל לשון וקדשנו במצותיו. ותתן לנו ה' אלוהינו מועדים לשמחה חגים וזמנים לששון את יום חג הסוכות הזה, את יום טוב מקרא קדש הזה, זמן שמחתנו באהבה מקרא קדש זכר ליציאת מצרים. כי בנו בחרת ואותנו קדשת מכל העמים, ומועדי קדשך בשמחה ובששון הנחלתנו. ברוך אתה ה' מקדש ישראל והזמנים.

ברוך אתה ה' אלוהינו מלך העולם אשר קדשנו במצותיו וצונו לישב בסוכה. ושהחיינו.

ובברכת המזון מזכיר בבונה ירושלים יעלה ויבא.

ובשחרית הולכין לבתי כנסיות ומתפלל כתפלת ערבית, ולאחר שמתפללין מברכין:
ברוך אתה ה' אלוהינו מלך העולם אשר קדשנו במצותיו וצונו על נטילת לולב.

ואח"כ מברך:

ברוך אתה ה' אלוהינו מלך העולם אשר קדשנו במצותיו וצונו לגמור את ההלל.

ואם יבא חג הסוכות בשבת אין נוטלין את הלולב, גזירה שמא יוציאנו בידו לרשות הרבים וילך אצל הבקי לצאת בו ידי חובתו, והיינו טעמיה דלולב, והיינו טעמיה דשופר, והיינו טעמיה דמגילה.

ומנענעין את הלולב בהודו לה' תחלה וסוף, ובאנא ה' הושיעה נא, ומוליך ומביא ומעלה ומוריד. וא"ר חייא בר אבא א"ר יוחנן מוליך ומביא למי שהרוחות שלו מעלה ומוריד למי שהשמים והארץ שלו. ואמר רבא לולב בימין ואתרוג בשמאל. מאי טעמא, האי תלתא מצוה האי חד מצוה. ואמר רבא הדס של מצוה אסור להריח בו, אתרוג של מצוה מותר להריח בו. והכי אמר רב פלטוי בן אביי ראש ישיבה, מי שנוטל לולב לצאת בו חייב לברך עם נטילתו, שהלכה רווחת היא, כל המצות כולן אדם מברך עליהן עובר לעשייתן חוץ מטבילת הגר. ולענין נענוע, אם שלא בעת התפלה נוטלו, מברך עליו ומנענעו ומחזירו למקומו. ואם רוצה לעשות כאנשי ירושלים יישר כחו, כדתניא א"ר יהודא כך היה מנהגן של אנשי ירושלים, אדם יוצא לבית הכנסת, לולבו בידו. קורא ק"ש, לולבו בידו. קורא את ההלל, לולבו בידו. עומד לקרות בתורה ולישא את כפיו, מניחו על גבי קרקע. לבקר חולים ולנחם אבלים, משגרו ביד בנו ביד עבדו ביד שלוחו. ללמדך כמה היו זריזין במצות.

ובמוסף מוציאין ס"ת, וקורין ביום ראשון שור או כשב או עז. ומפטיר קורא ובחמשה עשר יום לחדש השביעי עד סוף פסקא. ומפטיר ביום ראשון בזכריה הנה יום בא לה' עד סוף פסקא. ויום שני קורין גם כן הכי כאתמול, שור או כבש או עז. ומפטיר קורא ובחמשה עשר יום כאתמול, ומפטיר ותשלם כל המלאכה עד ובידו מלא, דמלכים.

ואומר אשרי יושבי ביתך ועומדין בתפלת מוסף.

ה' שפתי וכו' עד ברוך אתה ה' מחיה המתים.

כתר, לדור ודור, אתה קדוש ושמוך קדוש וקדושים בכל יום יהללוך סלה. ברוך אתה ה' האל הקדוש.

אתה בחרתנו וכו' עד זכר ליציאת מצרים

או"א, מפני חטאינו וכו' לעלות ולראות ולהשתחוות וכו' עד מפני היד שנשתלחה במקדשך. יהי רצון מלפניך ה' אלוהינו ואלוהי אבותינו שתעלנו לארצנו ותטענו בגבולנו, ושם נעשה לפניך את קרבנות

חובותינו תמידין כסדרן ומוספין כהלכתן, את מוסף יום חג הסוכות, את יום טוב מקרא קודש. נעשה ונקריב לפניך באהבה כמצות רצונך כמו שכתבת עלינו בתורתך ע"י משה עבדך. ובחמשה עשר יום וכו', אלוהינו ואלוהי אבותינו מלך רחמן רחם עלינו, טוב ומטיב הדרש לנו, שובה אלינו בהמון רחמך בגלל אבות שעשו רצונך, בנה ביתך כבתחלה, כונן מקדשך על מכונן, הראנו בבנינו שמחנו בתיקוננו, השב שכנתך לתוכו, והשב ישראל לנויהם. והשב כהנים לעבודתם ולויים לשירם ולזמרם. וכו' עד כברכת ה' אלוהיך אשר נתן לך.

והשיאנו ה' אלוהינו וכו' עד ברוך אתה ה' מקדש ישראל והזמנים.

רצה ומודים. ושים שלום עד ברוך אתה ה' המברך את עמו ישראל בשלום, אמן. וש"ץ אומר ברכת הכהנים.

ותפלת יום טוב שני כמו יום ראשון. וכל ימי החול של מועד ערבית שחרית ומנחה מתפללין שמנה עשרה כדרך כל השנה, ואומר יעלה ויבא בעבודה, ומוציאין ס"ת וקורין בקרבנות החג ד' בני אדם, אין פוחתין מהם ואין מוסיפין עליהן. וכיצד קורין בקרבנות החג, ביום ראשון של חולו של מועד, שהוא ג' לחג, כהן קורא וביום השני, ולוי קורא וביום השלישי, ישראל קורא וביום הרביעי, וחוזר וקורא ישראל וביום השני ענין אחד בלבד. וביום השני של חולו של מועד, שהוא יום ד' לחג, כהן קורא וביום השלישי, ולוי קורא וביום הרביעי, ישראל קורא וביום החמישי, וחוזר וקורא ישראל וביום השלישי ענין אחד בלבד. וביום השלישי של חולו של מועד, שהוא יום ה' לחג, כהן קורא וביום הרביעי, ולוי קורא וביום החמישי, ישראל קורא וביום הששי, וחוזר וקורא ישראל וביום הרביעי. וביום הרביעי של חולו של מועד, שהוא יום ו' לחג, כהן קורא וביום החמישי, ולוי קורא וביום הששי, ישראל קורא וביום השביעי, וחוזר וקורא ישראל וביום החמישי. וביום החמישי של חולו של מועד, שהוא יום שביעי לחג, שהוא יום הושענא רבה, כהן קורא וביום הששי, ולוי קורא וביום השביעי, ישראל קורא וביום השמיני, וחוזר וקורא ישראל ביום הששי ענין אחד.

והכי א"ר יהודאי ריש מתיבתא, יומא תמינאה דהוא יומא טבא, דמתבעי לן למקרי ביום השביעי; קא דחינן ליה וקא קרינן ביום השמיני, אביי אמר שני נדחה, רבא אמר שביעי נדחה, והלכתא כותיה דרבא דקא מדחה שביעי, דכל יומא קרינן שני בשלישי, רביעי בחמישי, חמישי בששי, ששי בשביעי. שביעי בשמיני לא קרינן, דקא מדחי לגמרי.

אתקין אמימר בנהרדעא דמדלגי, דביומא שביעאה בחגא דהוא יומא דערבה, סלקי ביום הששי. וכשתזדמן שבת בחולו של מועד של תשרי קורין שבעה, מן ראה אתה אומר אלי עד לא תבשל גדי, וקורא מפטיר בעניינו של יום שנזדמנה לו שבת. אם חלה להיות ביום ששי, מפטיר קורא שני עניינן ביום חמישי וביום הששי. ואם חלה להיות ביום חמישי מפטיר קורא וביום הרביעי וביום החמישי. ואם חלה להיות ביום שלישי מפטיר קורא וביום שני וביום השלישי, ומפטיר ביחזקאל בן אדם שים פניך אל גוג ארץ המגוג. וזה שקוראין בכל יום שני

ענייניו, מפני שספק הוא לנו אי יום שני אי יום שלישי. כל יום ויום מסתפק לנו זה הענין, אם היום צריך לקרות או למחר, לפיכך קורין שני ענייניו.

ובתפלת מוסף אומר: מגן, ומחיה, והאל הקדוש, ואתה בחרתנו וכו',

ותתן לנו ה' אלוהינו באהבה שבתות למנוחה ומועדים לשמחה, ויום המנוח הזה ויום חג הסוכות הזה וכו'. מפני חטאינו גלינו מארצנו וכו' עד ומוספין כהלכתן. ומוסף יום המנוח הזה ומוסף יום הסוכות הזה נעשה ונקריב לפניך באהבה כמצות רצונך כמו שכתבת עלינו בתורתך על ידי משה עבדך.

וביום השבת וכו'. זה קרבן השבת, וקרבן יום חג הסוכות נאמר לפניך. כל הפסוקים וכו' וחותרם בא"י מקדש השבת וישראל והזמנים.

רצה ומודים, ושים שלום.

וכל ימי חולו של מועד בתפלת שחרית גומרין את ההלל כולו, דאמרין תשעת ימי החג כמו שכתבנו למעלה. ולאחר שגומרין את ההלל אומר קדיש, וקורין בס"ת כמו שפירשנו, ולאחר שקורין בס"ת אומר יתגדל, ואומר קדושא דסדרא ומקדש, ועומדין בתפלת מוסף ומתפללין שבע ברכות מגן, ומחיה, והאל הקדוש, ואומר אתה בחרתנו וכו' כמו במוסף יום טוב. אבל הפסוקים אומר בכל יום שני עניינים. ביום ראשון של חולו של מועד, וביום השני פרים שנים עשר וכו' וביום השלישי פרים עשתי עשר ומנחתם ונסכיהם וכו'. רצה, ומודים, ושים שלום.

מוסף יום שני של חולו של מועד מתפלל כמו ביום ראשון של חולו של מועד, ואומר וביום השלישי פרים עשתי עשר, וביום הרביעי, ומנחתם ונסכיהם וכו', רצה ומודים ושים שלום. וכן כל יום ויום של חולו של מועד.

ביום שלישי של חולו של מועד אומר, וביום הרביעי וביום החמישי, רצה ומודים ושים שלום.

מוסף יום רביעי של חולו של מועד אומר, וביום חמישי וביום הששי, רצה ומודים ושים שלום.

מוסף יום חמישי של חולו של מועד, שהוא יום שביעי לחג ויום הושענא רבה, אומר וביום הששי וביום השביעי וכו' ומנחתם וכו'. רצה ומודים ושים שלום.

ובאתה בחרתנו של חולו של מועד אינו משנה מימים טובים הראשונים דבור אחד, אינו פוחת ואינו מוסיף, אלא הפסוקים שאומר בכל יום כמו שפירשנו למעלה.

והעושה לולב לעצמו אומר ברוך שהחיינו, והעושה סוכה לעצמו אומר ברוך שהחיינו. ואם תלה בה מיני מגדים אסור להסתפק מהן עד מוצאי יום טוב האחרון של חג, ואם התנה עליהם, הכל לפי תנאו. כדתניא סככה כהלכתה, עטרה בקרמים ובסדינים המצוירים ותלה בה אגוזין אפרסקין שקדים ורמונים, פרכילי ענבים ועטרות של שבליים, יינות שמנים וסלתות, אסור

להסתפק מהן עד מוצאי יום טוב האחרון של חג. ואם התנה עליהן, הכל לפי תנאו. והוא, דאמר איני בודל מהן כל בין השמשות.

והושענא ששאלתם איך חוזרין בהושענא. כך מנהג נשיאים וגאונים ואבות בית דין שמוציאין לולב ואתרוג ומברך מי שמתפלל לפניו, וכל אחד ואחד נוטלו בידו ומברך על נטילת לולב. ומכניסין את הלולב, אבל קודם כך אומר שליח צבור הושענא, ועונים צבור אחריו. אומר שליח צבור.

הושיענו ורחם עלינו ה' אלוהינו, למען שמך הגדול הגבור והנורא שיתגדל ויתקדש בעולם. ככתוב על ידי חוץ והתגדלתי והתקדשתי ונודעתי לעיני עמים רבים וידעו כי אני ה'. והושענא במקומות הללו נוהגים לומר כל שבעת הימים. לאחר שמסיים שליח צבור תפלת המוספין אומר הושענא אלפ"א בית"א או שנים. וביום השביעי אומר הרבה.

ובשמיני ספק שביעי אינו צריך לברך לישיב בסוכה, כמו שאמרו חכמים מיתב יתביין בסוכה, ברוכי לא מברכינן אבל זמן צריך לברך בקידוש היום, מפני שרגל בפני עצמו הוא, ומברך בורא פרי הגפן. ואשר בחר בנו. ושהחיינו.

ביום שמיני עצרת, ערבית ושחרית ומנחה, תפלה אחת היא, מתפלל אבות וגבורות, וקדושת השם. ואומר אתה בחרתנו מכל העמים וכו', ויום שמיני חג עצרת הזה זמן שמחתנו וכו' או"א יעלה ויבא, והשיאנו ה' אלוהינו וכו'. רצה ומודים. ושים שלום. וכו'.

ובמוסף מוציאין ס"ת וקורין כל הבכור עד סוף פיסקא. ומפטיר קורא ביום השמיני עצרת עד סוף פיסקא. ומפטיר במלכים מן ויהי ככלות שלמה עד סוף פיסקא. וביום שני שהוא יום שלשה ועשרים בתשרי מוציאין ס"ת וקורין בו עשרה בזאת הברכה, והגומר נוטל שכר כנגד כולן. שכן אמרו חכמים עשרה שקראו בתורה גדול שבכולן גולל ס"ת. ומפטיר קורא כאתמול ביום השמיני עצרת עד סוף פיסקא ומפטיר במלכים ויעש שלמה. ויש שמפטירין בראש יהושע ויהי אחרי מות משה עבד ה' עד רק חזק ואמץ. ולאחר שמפטירין בנביא מברכין, ברוך אתה ה' אלוהינו מלך העולם אשר בגלל אבות בניו גדל וכו' עד פתחו לו כולם פיהם ואמרו, ה' ימלוך לעולם ועד, ברוך נתן התורה. ויש שמסיימין אלפא ביתא זו, אלא שאדוננו סעדיה אמר לא נכון לסיימה שיש בה תוספת דברים שאין ראויין לאומרן.

ועומדין בתפלת מוסף. אומר מגן ומחיה, והאל הקדוש, ומזכיר במחיה יום ראשון משיב הרוח ומורייד הגשם, במוסף ובמנחה, כמו ששנינו, העובר לפני התיבה ביום טוב האחרון של חג, האחרון מזכיר והראשון אינו מזכיר. ואמרו חכמים ואנן דאית לן תרי יומי היכי עבדינן, אמר רב

מתחיל במוספין ופוסק במנחה ערבית ושחרית, וחוזר ומתחיל במוספין. א"ל שמואל פוקו אמרו ליה לאבא לאחר שעשיתו קדש תעשהו חול, אלא אמר שמואל מתחיל במוספין ובמנחה, ופוסק ערבית ושחרית, וחוזר ומתחיל במוספין. רבא אומר כיון שהתחיל שוב אינו פוסק כו'. והלכתא כיון שהתחיל שוב אינו פוסק.

וזו היא תפלת מוסף של שני ימים. אתה בחרתנו וכו' ויום שמיני חג עצרת וכו' מלך רחמן רחם עלינו וכו'. והשיאנו. ואומר עבודה והודאה ושים שלום, והכי אמר שר שלום גאון, בשמיני של חג אומר במוסף מלך רחמן ושלוש פעמים בשנה, מפני שרגל בפני עצמו הוא לענין שלש רגלים, דקאמר אימר דאמרו רגל בפני עצמו הוא לענין פז"ר קש"ב, אבל לענין קרבן, תשלומין דראשון הוא. דתנן מי שלא חג יום טוב הראשון של חג חוגג את כל הרגל ויום טוב האחרון של חג וכך הלכה. וכך מנהג בשתי ישיבות ובכל מקומות.

סדר עירובין

עירוב של שבת עביד לחמא ומברך עליו.

ברוך אתה ה' אלוהינו מלך העולם אשר קדשנו במצותיו וצונו על מצות ערוב. ואומר: בדין יהא לך שרי לטלטולי ולאפוקי ולעיולי מבית לבית ומחצר לחצר. מבית לחצר ומחצר לבית. מבית לבור ומבור לבית, מעילית לתחתית ומתחתית לעילית, ומזוית לזוית, מרשות לרשות. משבת זו לשבת אחרת. לנו ולכל ישראל שבמדינה הזאת.

וכד מיקלע יומא טבא במעלי שבתא, בחמשא בשבתא מתקן בישולא, ומברך.

ברוך אתה ה' אלוהינו מלך העולם אשר קדשנו במצותיו וצונו על מצות ערוב. ואומר: בדין יהא לך שרי למיפא ולבשולי ולתיקוני ולמיעבד כל צרכנא מיומא טבא לשבתא, לנו ולכל ישראל שבמדינה הזאת.

סדר מילה

וברכת מילה ששאלתם כך היא, המל אומר:

ברוך אתה ה' אלוהינו מלך העולם אשר קדשנו במצותיו וצונו על המילה.

ואבי הבן מברך:

ברוך אתה ה' אלוהינו מלך העולם אשר קדשנו במצותיו וצונו להכניסו בבריתו של אברהם אבינו.

והעומדין אומרין,

כשם שהכניסתו לברית כך תכניסו לתורה ולחופה ולמצות ולמעשים טובים.

ומוזגין כוס ומברך.

ברוך אתה ה' אלוהינו מלך העולם בורא פרי הגפן.

ברוך אתה ה' אלוהינו מלך העולם אשר קדש ידיד מבטן, חוק בשארו שם וצאצאיו חתם באות ברית קדש. על כן בשכר זה אל חי חלקנו צורנו צוה להציל ידידות שארנו משחת, למען בריתו אשר שם בשרנו, ברוך אתה ה' כורת הברית.

תשתלח אסותא דחיי ודרחמי מן קדם מימרא דשמיא לאסאה לרביא הדין. ויתקרי שמיה בישראל (פלוני), ויתסי כמה דאתסיו מי מרה על ידי משה. וכמיא דיריחו על ידי אלישע, כן יתסי בעגלא ובזמן קריב, ואמרו אמן.

תשתלח אסותא דחיי ודרחמי מן קדם מימרא דשמיא לאסאה לאמיה דרביא הדין, דהיא צריכה אסו. ותתסי כמה דאיתסיו מי מרה ע"י משה וכמיא דיריחו על ידי אלישע, כן תתסי בעגלא ובזמן קריב, ואמרו אמן.

ומשגרין את הכוס לאמו של תינוק. ולמה לאמו של תינוק, שנאמר עליו שירה, ובקשו הצבור רחמים על התינוק ועל אמו, כמו שרגילין לומר כשם שהכנסתו לברית כך תכניסהו לתורה ולחופה, ותשתלח אסותא, ואמו חולה היא וצריכה לרחמים ולרפואה, לכך שותה אותו אמו של תינוק.

והכי אמר שר שלום גאון כשמברך אבי הבן להכניסו בבריתו של אברהם אבינו, אין מברך אלא לאחר המילה, ואעפ"י שאמרו חכמים כל המצות כלן מברך עליהן עובר לעשייתן, מילה שאני, דחיישין שמא תתקלקל המילה ונמצא מוציא שם שמים לבטלה. ואם תאמר שחיטה ותקיעה נמי ליחוש, לא דמו. הנך תרתין הן בידו שלו. ואיכא למימר דמצי מקיים להו. מילה ביד אחר הוא, מי יימר דמקיים, הלכך לאחר המילה מקומה, וכך מנהג בשתי ישיבות. ואשר קדש, כך אמורה בתלמוד, ת"ר המברך אומר אשר קדש ידיד מבטן וכו'. וכיון דהכי גרסינן בגמרא אין לשנותה ואין להוסיף עליה.

וכך אמר מר רב צדוק גאון ז"ל, מביאין לפנינו מים ובהם הדס ומיני בשמים שריחן נודף יפה יפה, ומוהלין את התינוק על המים שיפול דם המילה לתוך המים, ורוחצין בהן ידים כל הנועדים. כלומר זה דם הברית שבין המקום לאברהם אבינו. והכי אמר מר רב יהודאי גאון, בית דין שמלו במקום שאין אב, הכל מברכין להכניסו בבריתו של אברהם אבינו.

המל את הגרים אומר:

ברוך אתה ה' אלוהינו מלך העולם אשר קדשנו במצותיו וצונו על המילה.

והמברך אומר:

ברוך אתה ה' אלוהינו מלך העולם אשר קדשנו במצותיו וצונו למול את הגרים, ולהטיף מהם דם ברית. שאלמלא דם ברית לא נתקיימו שמים וארץ, שנאמר אם לא בריתי יומם ולילה חקות שמים וארץ לא שמת. בא"י כורת הברית.

המל את העבדים מברך:

ברוך אתה ה' אלוהינו מלך העולם אשר קדשנו במצותיו וצונו למול את העבדים ולהטיף מהם דם ברית. שאלמלא דם ברית, לא נתקיימו שמים וארץ שנאמר אם לא בריתי יומם ולילה חקות שמים וארץ לא שמת. ברוך אתה ה' כורת הברית.

מי שמל גר או עבד גדול יכסה ערוה ויברך על המילה ואח"כ ימול. אמר רב פפא האי אומנא דלא מייץ סכנתא הוא ומעברין ליה.

ברכת אירוסין ונישואין

ברוך אתה ה' אלוהינו מלך העולם אשר קדשנו במצותיו וצונו על העריות, ואסר לנו את הארוסות והתיר לנו את הנשואות על ידי חופה וקידושין. ברוך אתה ה' מקדש ישראל על ידי חופה וקידושין.

וברכת חתנים ששאלתם, אין לה זכר בברכת המזון כל עיקר, אלא שאומר תחלה ברוך שהשמחה במעונו.

ואלו הן שבע ברכות שמברכין כל שבעת ימי חופה, בתחילה אומר:

ברוך אתה ה' אלוהינו מלך העולם בורא פרי הגפן.

ברוך אתה ה' אלוהינו מלך העולם שהכל ברא לכבודו.

ברוך אתה ה' אלוהינו מלך העולם יוצר האדם.

ברוך אתה ה' אלוהינו מלך העולם אשר יצר את האדם בצלמו בצלם דמות תבניתו והתקין לו ממנו בנין עדי עד. ברוך אתה ה' יוצר האדם.

שוש תשיש ותגל עקרה בקבוץ בניה לתוכה בשמחה. ברוך אתה ה' משמח ציון בבניה.

שמח תשמח רעים אהובים כשמחך יצירך מקדם בגן עדן. בא"י משמח חתן וכלה.

ברוך אתה ה' אלוהינו מלך העולם אשר ברא ששון ושמחה חתן וכלה, גילה ורנה, דיצה אהבה ואחווה, שלום ורעות, מהרה ה' אלוהינו ישמע בערי יהודה ובחוצות ירושלים קול ששון וקול שמחה קול חתן וקול כלה קול מצהלות חופות חתנים ממשחה, ונערים מנגינתם. ברוך אתה ה' משמח חתן וכלה.

כהיום הזה בירושלים, ירבו שמחות בישראל, וינוסו אנחות מישראל. ירבו בשורות טובות בישראל, ירבו ישועות בישראל, ירבו נחמות בישראל. תרבה אהבה בישראל, תרבה ברכה בישראל. תרבה גילה בישראל, תרבה דיצה בישראל. ירבה הוד בישראל, ירבה ועד בישראל. ירבה זכות בישראל, ירבה חתן בישראל, ירבו ימים טובים בישראל. אליהו הנביא במהרה יבא אלינו, המלך המשיח יצמח בימינו. יצליחו חתן וכלה, ישמחו שניהם זה עם זה ויעלצו שניהם זה עם זה. ויעמידו בנים ויאריכו שנים בשבי יהודה, בנים מצליחים וכלכם ברוכים. ישמח חתן בכלה, וכלה תשמח בחתן, בבנים ובנות, בעושר ובנכסים, בבנים עוסקים בתורה מקיימי מצות בישראל.

ודוקא הוא שיש שם פנים חדשות שאומר כל שבעה. אבל אין שם פנים חדשות אין אומר שבע ברכות אלא יום ראשון, מכאן ואילך מברך שהשמחה, ואשר ברא.

משבעה ועד שלשים אף על גב דאיכא פנים חדשות אם אמר מחמת הילולא מברך שהשמחה במעונו, ואי לא, לא. וכי אמר מחמת הילולא עד כמה, אמר רב פפי משמיה דרבא עד תריסר ירחי שתא, ומקמי הילולא מאימת, מכי רמי שיערי באסינתא.

והכי אמר שר שלום גאון. שמח תשמח כך מנהג בשתי הישיבות ובכל מקומות שחותמין בה משמח חתן וכלה ואשר ברא ששון ושמחה פותח בה בברוך. והכי אמר שר שלום גאון ברכת חתנים כל שבעה, יום ראשון בשעת כניסתן לחופה, מכאן ואילך בשעת סעודה על כוס של ברכה בכל סעודה וסעודה, אם יש עשרה וחתנים מן המנין. וכך מנהג בשתי ישיבות.

תפילות וברכות פרטיות

הנכנס לבית הכנסת אומר:

מה טבו אהליך יעקב משכנותיך ישראל. ואני ברב חסדך אבא ביתך אשתחוה אל היכל קדשך ביראתך.
כשיוצא אומר: ה' נחני בצדקתך למען שוררי הישר לפני דרכתך.

הנכנס לכרך, בכניסתו אומר:

יהי רצון מלפניך ה' אלוהי שתכניסני לכרך זה לשלום.

בקש לצאת אומר:

מודה אני לפניך ה' אלוהי שהוצאתני מכרך זה לשלום, וכשם שהוצאתני לשלום כך תכניסני לביתי לשלום, ותסמכני לשלום ותצעידני לשלום, ותצילני מכף אויב ואורב בדרך, ותנני לחן לחסד ולרחמים בעיניך ובעיני כל רואי, ברוך אתה ה' שומע תפלה.

א"ל אליהו לרב יהודה אחוה דרב סלא חסידא, לא תרוי ולא תרתח דלא תחטא. וכשאתה יוצא לדרך, המלך בקונך וצא. ומאי ניהו תפלה של דרך, אמר רבי יעקב אמר רב חסדא, יהי רצון מלפניך ה' אלוהי שתוליכני לשלום, ותסמכני לשלום. ותצעידני לשלום, ותצילני מכף כל אויב ואורב על הדרך, בא"י שומע תפלה.

אמר אב"י לעולם לשתיף איניש נפשיה בהדי צבורא דלימא בלשון רבים שתוליכנו ותסמכנו. אימת מצלי לה, אמר רב יעקב אמר רב חסדא משעה שהחזיק בדרך, מכי נפיק ומסגי. ועד כמה, עד פרסה. דאפילו נפק לאורחא דחד פרסה צריך לצלוי תפלת הדרך. והיכי מצלי לה, רב חסדא אמר מעומד, ורב ששת אמר אפילו מהלך. רב חסדא ורב ששת הוו קא אזלי באורחא, קם רב חסדא וקמצלי תפלת הדרך. א"ל רב ששת לשמעיה מאי קא עביד רב חסדא, א"ל קאי ומצלי תפלת הדרך. א"ל אוקי לדידי נמי מהיות טוב אל תקרי רע.

והמהלך במקום סכנה מתפלל תפלה קצרה: אחרים אומרים.

צרכי עמך מרובים ודעתן קצרה, יהי רצון מלפניך ה' אלוהי שתתן לכל אחד ואחד כדי פרנסתו ולכל גויה וגויה די מחסורה, והטוב בעיניך עשה. ברוך אתה ה' שומע תפלה. אמר רב הונא הלכתא כאחרים. ומאן דבעי לצלוי הבינו בדוכתא דחלתא טפי, מצלי תפלה קצרה כאחרים, ואף על גב דלייט אב"י אמאן דמצלי הבינו, הני מילי במתא אבל באורחא דאיכא דחלתא, הבינו צריך, אבל מצלי צלותא דאחרים.

וזו היא תפלת הבינו.

הבינו ה' אלוהינו לדעת דרכיך, ומול את לבבנו ליראתך ותורתך לסלוח לנו ולהיות גאולים. ורחקנו ממכאוב ודשנונו בנאות ארצך, ונפוצים מארבע תקבץ. והתועים בדבר משפט בדעתך ישפוטו, ועל הרשעים תניף ירך. וישמחו צדיקים בבנין עירך ותיקון היכלך ובעריכת נר לבן ישי משיחך, טרם נקרא אתה תענה. ברוך אתה ה' שומע תפלה.

ומאי איכא בין הבינו לתפלה קצרה דאחרים. איכא, דהבינו בעי תלת קמייתא ותלת בתרייתא, וכי עייל למתא לא בעי לצלוי שמונה עשרה, תפלה קצרה לא בעי תלת קמייתא ותלת בתרייתא, וכי עייל למתא בעי לצלוי שמונה עשרה. הבינו מעומד, תפלה קצרה אפילו מהלך.

כשיוצא אדם יחידי בלילה אומר:

מימיני אל. ומשמאלי עוזיאל, ומלפני נמואל, ומאחורי שעשועאל, שכינת אל על ראשי, הצילני ה' מפגע רע ומשטן רע.

וכל שעה שאדם נצרך לנקביו ונכנס לבית הכסא. קודם כניסתו אומר.

התכבדו מכובדים קדושים משרתי עליון, תנו כבוד לאלוהינו, שמרוני שמרוני, עזרוני עזרוני, סמכוני סמכוני, עד שאכנס ואצא, שזה דרכן של בני אדם.

כשנפנה ויוצא נוטל ידיו ואין צריך לברך על נטילת ידיים אלא מברך:

ברוך אתה ה' אמ"ה אשר יצר את האדם בחכמה, כמו שכתוב למעלה. והנפנה אינו מקנח אלא בשמאל, שכך אמרו חכמים, תניא א"ר עקיבא פעם אחת נכנסתי אחר ר' יהושע לבית הכסא ולמדתי ממנו שלושה דברים. למדתי שאין נפנין מזרח ומערב אלא צפון ודרום, ולמדתי שאין נפנין מעומד אלא מיושב, ולמדתי שאין מקנחין בימין אלא בשמאל, א"ל בן עזאי עד כאן העזת פניך ברבך, א"ל תורה היא וללמוד אני צריך.

ומפני מה אין מקנחין בימין אלא בשמאל, מפני תורה שניתנה בימין, שנאמר מימינו אש דת למו. רבה בר בר חנה א"ר יוחנן מפני שקרובה לפה. רשב"ל אמר מפני שקושר בה קשר של תפילין. רב נחמן בר יצחק אמר מפני שמראה בה טעמי תורה. א"ר תנחום כל הצנוע בבית הכסא ניצול משלשה דברים מן הנחשים מן העקרבים ומן המזיקין. וי"א אף חלומותיו מיושבין עליו.

הנכנס לבית המרחץ אומר:

יהי רצון מלפניך ה' או"א שתכניסני לשלום ותוציאני לשלום, ותצילני מזו ומכיוצא בה לעתיד לבא, והצילני משריפת אש ומשקיעת מים וממפולת אבנים ואל יארע לי דבר קלקלה ועון מעתה ועד עולם.

כשיצא מאי, אמר רב אחא בר יעקב:

מודה אני לפניך ה' אלוהי שהצלתי מן האור. כדרב אבהו כי הוה עאיל לבי בני, הוה סמכין ליה תרין עבדין, איפחות בי בני מתותיה, איתרמי קם אתרי שישי ואצילנהו לתרין עבדיה, ואציל מאה וחד גברא בחד אבריה. ומאה וחד באידך אברא. אמר היינו דר' אחא.

הנכנס להקיז דם אומר:

יהי רצון מלפניך ה' אלוהי שיהא עסק זה לרפואה ותרפאני כי רופא חנם אתה.

וכשיוצא אומר: ברוך אתה ה' רופא חנם.

אמר שמואל פורסא דדמא בחד בשבתא בארבעה ובמעלי שבתא, אבל שני וחמישי לא, דאמר מר מי שיש לו זכות אבות יקיז דם בשני ובחמישי, מפני שבית דין שלמעלה ושלמטה שוין כאחת. בתלתא מאי טעמא לא, משום דקאים מאדים בזוי. מעלי שבתא נמי קאים מאדים בזוי, כיון דדשו ביה רבים שומר פתאים ה'.

אמר שמואל ארבע דהוא ארבעה עשר דהוא עשרים וארבע, ארבע דליכא ארבע בתריה, כלהו סכנתא. ראש חדש ושני לו חולשא, ושלישי סכנתא, ומעלי יומא דעצרת סכנתא. וגזור רבנן בכל מעלי יומא טבא משום מעלי יומא דעצרתא, דנשיף ביה זיקא דשמיה טבוח, ואי לאו דקבילו ישראל אורייתא הוה טבחינהו לכולהו גרמיהו. רב ושמואל דאמרי תרווייהו האי מאן דעביד מלתא לשהי פורתא והדר ליקום. דאמר מר חמשה קרובין למיתה יותר מן החיים, ואלו הן, אכל ועמד, שתה ועמד, ישן ועמד, הקיז דם ועמד, שמש מטתו ועמד. הקיז דם לא יאכל, חגב"ש, סימן חלב גבינה ביצים שחלים.

אמר שמואל הדין איניש דסוכר ואלא בשרא דצפורה, פרח לביה כי צפורה. ותניא אין מקיזין דם לא על עופות ולא על דגים ולא על בשר מליח. אמר שמואל הקיז דם, שתיה לאלתר ואכילה עד חצי מיל. רב ושמואל דאמרי תרווייהו כל המיקל בסעודת הקזה מקילין לו מזונותיו מן השמים. אמרי, הוא לא חס על נפשו ואנו נחוס עליו. אמר רב חייא בר אשי אמר רב לעולם ימכור אדם קורות ביתו ויקנה מנעלים לרגליו. הקיז דם ואין לו מה יאכל ימכור אדם מנעלים שברגליו ויעשה מהם צרכי סעודה. מאי צרכי סעודה, רב אמר בשר ושמואל אמר יין. רב אמר בשר, נפשא חלף נפשא. ושמואל אמר יין, סומקא חלף סומקא. תחלא וסוכרא סכנתא. אשתא וסוכרא סכנתא. שני לדם דג, ושני לדג דם.

העובר על קברי ישראל אומר:

ברוך אתה ה' אלוהינו מלך העולם אשר יצר אתכם בדין וזן אתכם בדין וכלכל אתכם בדין, ויודע מספר כלכם בדין והוא עתיד להקימכם בדין, ולהחיות אתכם לחיי העולם הבא. ברוך אתה ה' מחיה המתים.

העובר על קברי עכו"ם אומר:

בושה אמכם מאוד, חפרה יולדתכם. הנה אחרית גוים מדבר ציה וערבה ואומר מתים בל יחיו רפאים בל יקומו, לכן פקדת ותשמידם ותאבד כל זכר למו.

וכשמסיימין לקבור את המת, לאחר שאומר צדוק הדין אומר השליח צבור.

יתגדל ויתקדש שמיה רבא, בעלמא דהוא עתיד לחדתא ולאחאה מיתיא. ולמבני קרתא דירושלם, ולשכללא היכלא, ולמעקר פולחנא נוכראה מארעיה, ולאתבא פולחנא קדישא דשמיא לאתריה, וימליך קודשא בריך הוא מלכותיה ויקריה בחייכון וביומיכון ובחיי דכל בית ישראל, בעגלא ובזמן קריב. ועונין יהא שמיה רבא מברך לעלם ולעלמי עלמא, יתברך. אמן, וישתבח ויתפאר ויתרומם ויתנשא ויתהדר ויתקלס שמיה דקודשא בריך הוא, לעילא מכל ברכתא שירתא תושבחתא ונחמתא דאמירן בעלמא ואמרו אמן.

יהא שלמא מן שמיא וחיים ושובע וישועה ונחמה והצלה לכל ישראל ואמרו אמן.
עושה שלום וכו'.

ברכת אבליים

ברוך אתה ה' אלוהינו מלך העולם דיין הרחמים, שופט האמונות, שדננו בדיני אמתו, ככתוב הצור תמים פעלו כי כל דרכיו משפט, אל אמונה ואין עול צדיק וישר הוא, ברוך אתה ה' מנחם אבליים.

ברכת המזון לאבל

נברך מנחם אבליים שאכלנו משלו.

ברוך אתה ה' אלוהינו מלך העולם הזן את העולם כלו ומטיב לכל, כי על הכל גברו רחמיו וחסדיו, ועל ישראל תחלה וסוף, כאמור פותח את ידך ומשביע לכל חי רצון, בא"י הזן את הכל. על ארצנו נודה לך ה' אלוהינו שהנחלת את אבותינו ארץ חמדה טובה ורחבה ברית ותורה חיים ומזון, ועל שהוצאתנו מארץ מצרים.

על הכל ה' אלוהינו אנו מודים לך ומברכין את שמך אלוהי ישענו. ברוך אתה ה' על הארץ ועל המזון. נחם ה' אלוהינו את המתאבליים, את אבלי ירושלים ואת האבליים באבל הזה. נחם מאבלם, שמחם מיגונם, כאמור כאיש אשר אמו תנחמנו כן אנכי אנחמכם ובירושלים תנוחמו. בא"י מנחם אבליים ובונה ירושלים. אמן.

ברוך אתה ה' אלוהינו מלך העולם, אבינו מלכנו אדירנו קדושנו קדוש יעקב. המלך הטוב והמטיב, שבכל יום ויום הוא מטיב עמנו, אל אמת, דיין אמת, שופט בצדק, שליט בעולמו, שאנחנו עמו ועבדיו. וחייבין אנו בכל להודות לו ולברכו. גודר פרצות, הוא ינדור את הפרצה הזאת מעלינו ומעל כל ישראל לחיים ולשלום, והוא יגמלנו לעד חן וחסד ורחמים וכו'.